

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1985 | 1

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata**

**31. ÉVFOLYAM
1985. 1. SZÁM**

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Sándor, Bújdosó Ernő
Földi Tamás, Gál Andorné,
Havasi Zoltán, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kiss Jenő,
Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné,
Ruzsás Lajosné, Tóth Gyula

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 160–100/517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 30,- Ft
Évi előfizetési díj: 180,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180–855)
Csekkzámlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,15 A/5 iv terjedelemben
10444/85

**Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában**

**HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408**

TARTALOM

Abstracts	5
Inhaltsangaben	7
Резюме	10
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	14

* * *

HÉBERGER Károly 1926–1984 (VÉGH Ferenc)	15
BABICZKY Béla	
Szemléletváltás az ETO jelzetszerkesztésében	17
TÓTH Gyula	
Tények és gondolatok a pedagógusképző főiskolák könyvtáiról	28
KÓKAY György	
A nemzeti értékek biztonsága az egyházi könyvtárakban	37
BARABÁS Tiborné	
Az Országos Fordításnyilvántartás helyzetéről és fejlesztési irányairól	45
SZ. NAGY Lajos	
Társadalomtudományi szakirodalmi szolgáltatások és használók. <i>Hét megyei könyvtár adatai és tapasztalatai alapján</i>	53
TOMBOR Tibor	
Az Állatorvostudományi Egyetem Könyvtárának átépítése	65
DÖMÖTÖR Lajosné – KOVÁTS Zoltán	
Szervezzünk-e online központokat Magyarországon? <i>Néhány gondolat a CAS Report és a Dialog Chronolog olvasása után</i>	75

* * *

A Könyvtári Figyelő című folyóirat szerkesztőségének ügyrendje	79
Az Országos Könyvtárügyi Tanács Osztályozási Szakbizottságának ügyrendje	82
Az Országos Könyvtárügyi Tanács Állományvédelmi Szakbizottságának ügyrendje	83

K i t e k i n t é s

HEGEDŰS Péter

Társadalomtudományi információ, dokumentáció és a FID	85
BOESE, Engelbrecht: Könyvtárosok a könyvégetések birodalmában. (Töm.: KAT-SÁNYI Sándor)	93
RICE, Barbara – STANKUS, Tony: A könyvtárosok szerepe a kinevezési döntések-hez igényelt adatok szolgáltatásánál. (Töm.: ZOLTÁN Imre)	97
Hírek az IFLA életéről (PAPP István)	100

S z e m l e

Külföldi időszaki kiadványok (KIK) a magyar könyvtárakban a 17. századtól 1970-ig. (Ism.: BÁNHEGYI Zsolt)	103
CLARK, Alice S.: Managing curriculum materials in the academic library. <i>Oktatási segédanyagok kezelése az egyetemi könyvtárban.</i> (Ism.: CSAPÓ Edit)	106
ESCARPIT, Robert: Livre blanc de la communication. <i>A kommunikáció helyzete Franciaországban.</i> (Ism.: NOVÁK István)	109

E számunk szerzői, munkatársai: BABICZKY Béla (ELTE), BÁNHEGYI Zsolt (MTAK), BARABÁS Tiborné (OMIKK), CSAPÓ Edit (OSZK–KMK), DÖMÖTÖR Lajosné (VVEKK), HEGEDŰS Péter (MKKEKK), KATSÁNYI Sándor (OSZK–KMK), KÓKAY György (MTA Irodalomtudományi Intézet), KOVÁTS Zoltán (ny. egyetemi könyvtár-igazgató), NAGY Lajos, Sz. (OSZK–KMK), NOVÁK István (OMIKK), PAPP István (OKT), TOMBOR Tibor, TÓTH Gyula (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtára, Szombathely), VÉGH Ferenc (BMEKK), ZOLTÁN Imre (ny. mémök).

ABSTRACTS

Károly Héberger (1926–1984). – A commemoration of the director of the Central Library of the Budapest University of Technology. (VÉGH Ferenc) [pp. 15–16.]

BABICZKY Béla: Changes in UDC and the notation techniques. – The latest, modified rules of UDC were published in 1982. Their aim is to make UDC notation more flexible in order to facilitate usage. Multiple retrieval facilities are provided by the modified scope of individual UDC numbers. A few examples: the function of independent auxiliary subdivisions has come near to that of main numbers, which enables elements of notations to be inverted and combined; dependent auxiliary subdivisions continue to specify main numbers, but can more extensively combined. Concerning the linking of notations to each other, the role of the extension has been decreased. These changes have effects on the rules of classification methodology as well. [pp. 17 – 27.]

TÓTH Gyula: Libraries in teachers' training colleges: some facts and remarks. – These college libraries, being on the periphery of Hungarian librarianship, have "grown up". Their potential has been seen by the national library authorities. The Board of College Library Heads has been set up. The Ministry of Culture has released its guidelines (standards) for the development of college libraries. In addition to their school functions, the development of their activities as special libraries has also been underlined. An independent network has been formed of the libraries of these colleges. The further step may be the realization of their co-operation in regions, subject fields and within their network. [pp. 28 – 36.].

KÓKAY György: The security of national rarities in church libraries. – The article gives an account of the protection of museum pieces preserved in about 30 large church libraries. Collection protection requires more staff as well as the easing of the pressing lack of space in these libraries. The author describes the situation of major church collections, their problems in accommodation, covers the development to be expected, and makes a proposal concerning the preservation of library materials. [pp. 37 – 44.]

BARABÁS Tiborné: The National Translation File: its present situation and development trends. – The National Translation File in Hungary has been functioning for 35 years. Its goals are an economic organization of professional translation activities, and the public utilization of the translations prepared. All translations for a public purpose have to be reported in advance. The File provides a feedback in 48 hours. When the material has been translated anywhere else, no permit is given. When it has not, the translation has to be prepared in 30 days. One of the copies of the translation remains in the File, transla-

tions in the science and technology fields will be preserved, the rest forwarded to libraries with the respective collection interests, which have to make the translations available on the premises as well as to produce photographic copies for a fee. Planned are: the revision and reform of existing regulations, the application of the computer, as well as the storage of deposit copies in microform. [pp. 45 -- 52.]

NAGY Lajos, Sz.: Social science information services and their users: data and experience from seven county libraries. – The examination was about the county libraries' special library functions in social sciences and the humanities: how county libraries use the services of national specialist libraries, what services they provide and how these service are utilized. It can be said about each of the disciplines examined that it is just the practitioners who make the least use of such services. The tasks, in the point of view of the libraries involved, are: the holdings for information purposes of county libraries should be widened (preferably with a stress upon local information needs), the acquisition of foreign periodicals should be co-ordinated, and regional cooperation should be organized. [pp. 53 -- 64.]

TOMBOR Tibor: Rebuilding the library of the University of Veterinary Science. – The Central Library of the University of Veterinary Science, founded 200 years ago, is the largest veterinary collection in Hungary today, and as such, also functions as a learned library with nation-wide responsibilities. The library is housed in an old historic building situated in the university campus. The library was allotted an area of 908.43 sq. m. in the two-storey building, 46.5% of this place is for the reader services, 23.7% for the stack and 29.8% for other purposes (staff rooms, etc.). Reader services are divided into a reading room, a catalogue room, a foreign periodicals room, a study, the information and documentation services as well as a Veterinary History Collection. There are 110 reading places to seat 10% of the potential users, and a stack on two levels, which can be extended within the building. The historic elements of the beautiful building have been successfully preserved. [pp. 65 -- 74.]

DÖMÖTÖR Lajosné – KOVÁTS Zoltán: Should we organize on-line centres in Hungary? Some thoughts after the CAS Report and Dialog Chronology. – In connection with these two periodicals (January 1984 and February 1984 respectively) an optimal solution of the on-line problem (i.e. whether to develop domestic on-line centres or to make use of the services offered by foreign centres) is considered, with pros and cons. [pp. 75 -- 78.]

• • •

Editorial Statutes of Könyvtári Figyelő [pp. 79 – 81.]

Statutes of the Committee for Classification, Hungarian Council for Librarianship. [pp. 82 – 83.]

Statutes of the Committee for Preservation and Conservation, Hungarian Council for Librarianship [pp. 83 – 84.]

A b r o a d

HEGEDŰS Péter: **Social science information, documentation and the FID.** – A report of the 42nd Congress of FID and of the 5th session of the FID Social Science Information and Documentation Committee. [pp. 85 – 92.]

BOESE, Engelbrecht: **Librarians in the Reich of Bookburning.** – „Die Bestandspolitik der Öffentlichen Büchereien im Dritten Reich” (*Bibliotheksdienst*, vol. 17, no. 4, 1983, pp. 263–282. Abstract by KATSÁNYI Sándor.) [pp. 93 – 96.]

RICE, Barbara – STANKUS, Tony: **Publication quality indicators for tenure of promotion decisions: what can the librarian ethically report?** (*College and Research Libraries*, vol. 44. no. 2, 1983, pp. 173–177. Abstract by ZOLTÁN Imre.) [pp. 97 – 99.]

IFLA – news – based on no. 3, 1984, of *IFLA Journal*. (PAPP István.) [pp. 100 – 102]

R e v i e w s

Külföldi időszaki kiadványok (KIK) a magyar könyvtárakban a 17. századtól 1970-ig. Restrospektív lelőhelyjegyzék. (*Foreign periodicals in Hungarian libraries from the 17th century to 1970: a retrospective union finding list*, vol. 5: L–N, Supplement. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 1982. (Rev.: BÁNHEGYI Zsolt) [pp. 103–105.]

CLARK, Alice S.: **Managing curriculum materials in the academic library.** (Metuchen, London, Scarecrow, 1982. VI, 221. p.) (Rev.: CSAPO Edit) [pp. 106–108.]

ESCARPIT, Robert: **Livre blanc de la communication.** (*White paper on communication in France*) Bordeaux, LASIC, Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, 1982. 74. p.) (Rev.: NOVÁK István) [pp. 109–112.]

INSHALTSANGABEN

Károly Héberger (1926–1984). – Abschied von dem neulich verstorbenen Direktor der Zentralbibliothek der Budapester Technischen Universität. (VÉGH Ferenc) [S 15 – 16.]

BABICZKY Béla: **Änderungen in der UDK und Konzipierung der Signatur.** – Das modifizierte, neue Statut der UDK erschien im Jahre 1982. Ziel war die UDK Signaturen in solcher Weise zu gestalten, dass diese die Benützung erleichtern sollen. Die Konzipierung der Signaturen, die für das Recherchieren von mehreren Standpunkten betrachtend, verwendet werden kann, wurde dadurch ermöglicht, dass sich der Benützungskreis einzelner UDK Signaturen modifizierte. Zum Beispiel: die Rolle der selbständigen Subdivisionen werden den Zahlen der Haupttabellen nähergebracht, womit die Inversion und Variation der Signaturelemente ermöglicht wurde. Die nicht selbständigen Subdivisionen sind auch weiterhin zusätzliche Erklärer der Zahlen in den Haupttabellen, doch können sie in mehreren Variationen verwendet werden. Von den Signaturverbindungen verminderte sich die Rolle der Zusammenfassung, Ausbreitung. Die Änderungen üben eine Wirkung auch auf die Regelungen der Klassifikationsmethode aus. [S 17 – 27.]

TÓTH Gyula: **Fakta und Gedanken über die Bibliotheken der Pädagogischen Hochschule.** – Die Hochschulbibliotheken die bis jetzt auf der Peripherie des Bibliotheks-

wesens waren, sind bereits erwachsen und die Leiter des Bibliothekswesens haben ebenfalls die in ihr verborgenen Möglichkeiten erkannt. Der Rat der Hochschulbibliotheksleiter wurde gegründet, das Ministerium veröffentlichte das folgende Dokument: Richtlinien (Normativen) zur Entwicklung der Hochschulbibliotheken. Ihre Schul- und Studienfunktionen wurden hervorgehoben, aber auch die Entwicklung ihrer fachbibliothekarischen Relationen wurden in den Vordergrund gestellt. Die an den Hochschulen funktionierenden Bibliotheken wurden als selbständige Netze qualifiziert. Der nächste Schritt ist eine regionale, fachgebietliche und internetzliche Zusammenarbeit zu entwickeln. [S 28 – 36.]

KÓKAY György: Die Skurität nationaler Werte in den kirchlichen Bibliotheken. – Der Artikel berichtet über den Schutz der Werke von künstlerischem Wert, die sich in den ungefähr 30 Grossbibliotheken befinden, die Eigentum der Kirche sind. Ein erfolgreicher Bestandschutz hängt mit der Lösung des quälenden Platzmangels in Bibliotheken, wie auch mit dem Nachwuchsproblem der kirchlichen Bibliothekare zusammen. Der Verfasser präsentiert die Lage der bedeutenden kirchlichen Sammlungen und die Schwierigkeiten ihrer Unterbringung. Die bevorstehenden Entwicklungen werden dargestellt und Vorschläge des Dokumentenschutzes unterbreitet [S 37 – 44.]

BARABÁS Tiborné: Die Lage und Entwicklungstendenzen des Nationalen Übersetzungsnachweises. – In Ungarn funktioniert der Nationale Übersetzungsnachweis seit 35 Jahren. Ziel desselben ist die fachliche Übersetzungsarbeit wirtschaftlich zu organisieren und den gemeinnützigen Gebrauch der fertiggestellten Übersetzungen zu sichern. Die den öffentlichen Zwecken dienenden Übersetzungen fallen unter Anmeldepflicht. Der Nachweis erstattet Rückmeldung dem Ankündiger innerhalb 48 Stunden. Falls das Dokument bereits anderwärts übersetzt wurde, wird keine Bewilligung erteilt, sollte jedoch die Übersetzung genehmigt werden, so muss diese innerhalb 30 Tagen fertiggemacht werden. Ein Exemplar der Übersetzung wird dem Übersetzungsnachweis zugesendet, wo jene von technischem und naturwissenschaftlichem Thema aufbewahrt werden, die anderen Übersetzungen werden den Bibliotheken von entsprechendem Sammelkreis übergeben. Diese sichern die Benützung auf der Stelle und präsentieren gegen Bezahlung Kopie derselben. Die Überprüfung und Erneuerung vorhandener Anordnungen, die Entwicklung des computerisierten Nachweises, die Speicherung der Pflichtexemplare auf Mikroformen werden geplant. [S 45 – 52.]

NAGY Lajos Sz.: Dienstleistungen der gesellschaftswissenschaftlichen Fachliteratur und ihre Benützer. Aufgrund der Daten und Erfahrungen gesammelt in sieben Komitatsbibliotheken. – Die Untersuchung umging die Aufgaben der Komitatsbibliotheken fachbibliothekarischen Charakters auf den Gebieten der Gesellschaftswissenschaft und Humaniora: wie benützen die Komitatsbibliotheken die Dienste der staatlichen Fachbibliotheken, welche fachliterarische Dienste leistet die Komitatsbibliothek und wie werden diese Dienste beansprucht. Es kann auf sämtlichen untersuchten Wissenschaftsgebieten festgestellt werden, dass genau die praktischen Fachleute am wenigsten solche Dienste der Bibliotheken in Anspruch nehmen. Die Untersuchung konzipierte die Aufgaben von der Seite der interessierten Bibliotheken: der fachliterarische Informationsapparat in den

Komitatsbibliotheken muss erweitert werden, es ist zweckmässig aufgrund der örtlichen Bedürfnissen ein herausgehobenes Sammelgebiet zu entwickeln, die Anschaffung ausländischer Zeitschriften zu koordinieren und die regionale Zusammenarbeit zu organisieren. [S 53 – 64.]

TOMBOR Tibor: Umbau der Tierärztlichen Universitätsbibliothek. – Die Zentralbibliothek der Tierärztlichen Universität, gegründet vor 200 Jahren, verfügt über die grösste tierärztliche Sammlung in Ungarn. Somit ist sie eine wissenschaftliche Fachbibliothek nationalen Charakters. Die Bibliothek wurde in dem Zentralgebäude Denkmalcharakters auf dem Universitätsgebiet untergebracht. In diesem einstöckigen Gebäude erhielt die Bibliothek 908, 43 m² Gebiet, von welchem der Leserdienst 46,5%, die Magazinierung 23,70% und die Diensträume 29,80% erhielten. Die Leserdienstzone gliedert sich auf Lesesaal, Kataloge, Zeitschriften-Lesesaal für ausländische Zeitschriften, Forschungszimmer, Informations- und Dokumentationsdienste, fachhistorische Sammlung. 110 Leseplätze ermöglichen, dass 10% der potentiellen Leser zur gleichen Zeit gefasst werden können. Das zweistöckige, mit Stahlkonstruktion gebaute Magazin kann innerhalb des Gebäudes erweitert werden. Im Laufe der erfolgreichen Adaptation hat die interne Planung grosse Sorge gewidmet um die Elemente des schönen Gebäudes Gedenkmalcharakters zu bewahren. [S 65 – 74.]

DÖMÖTÖR Lajosné – KOVÁTS Zoltán: Sollen wir in Ungarn Online-Zentralen organisieren? Einige Gedanken nach dem Lesen des CAS Report und Dialog Chronolog. – Unter dem Vorwand der obigen zwei Artikel (CAS Report, Januar 1984 und Dialog Chronolog, Februar 1984) erwägen beide Autoren die optimale Lösung der ungarischen Online-Möglichkeiten: Sollen wir Online-Zentralen eigener Bedienung bauen oder die Online-Dienstleistungen ausländischer Zentralen in Anspruch nehmen. Sie führen die Pro- und Kontrargumente an. [S 75 – 78.]

• • •

Geschäftsordnung für die Redigierung der Zeitschrift Könyvtári Figyelő. [S 79 – 81.]

Geschäftsordnung für das Klassifikationskomitee des Nationalrates für Bibliothekswesen. [S 82 – 83.]

Geschäftsordnung für das Fachkomitee des Bestandschutzes des Nationalrates für Bibliothekswesen. [S 83 – 84.]

Ausblick

HEGEDŰS Péter: Gesellschaftswissenschaftliche Information, Dokumentation und die FID. – Bericht über den 42. Kongress der FID und der fünften Sitzung des Gesellschaftswissenschaftlichen Informations- und Dokumentationskomitees der FID. [S 85 – 92.]

BOFSE. Engelbrecht: Die Bestandspolitik der Öffentlichen Büchereien im Dritten Reich. Dieser Artikel wurde in der Zeitschrift *Bibliotheksdienst*, 17. Bd. 1983. No. 4. 263–282. S. veröffentlicht und aufgrund desselben zusammengefasst. (Zusammengefasst: KATSÁNYI Sándor) [S 93 – 96.]

RICE, Barbara – STANKUS, Tony: Die Rolle der Bibliothekare in der Datenlieferung, erfordert für die Ernennungsentscheidung. Dieser Artikel betitelt "Publication quality indicators for tenure of promotion decisions: what can the librarian ethically report?" wurde zusammengefasst. Veröffentlicht in *College and Research Libraries*. 44. Bd. 1983. No 2. 173–197. S. (Zusammengefasst: ZOLTÁN Imre) [S 97 – 99.]

(Nachrichten aus dem Leben der IFLA.) – Aufgrund der *IFLA Journal*, 1984. No. 3. (PAPP István) [S 100–102.]

Рецензии

Ausländische periodische Veröffentlichungen in den ungarischen Bibliotheken von dem 17. Jahrhundert bis 1970.) Retrospektive Fundortliste. 5. Band. L–N. Ergänzungsband. (Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 1982. (Rez.: BÁNHEGYI Zsolt) [S 103–105.]

CLARK, Alice S.: Verwaltung des Hilfsmaterials für den Unterricht in der Universitätsbibliothek. (Managing curriculum materials in the academic library. Metuchen, London, Scarecrow, 1982. VI, 22 S 221.) (Rez.: CSAPÓ Edit) [S 106–108.]

ESCARPIT, Robert: Die Lage der Kommunikation in Frankreich. (Livre blanc de la communication) (Bordeaux, LASIC. Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, 1982. S 74) (Rez.: NOVÁK István) [S 109–112.]

РЕЗЮМЕ

ХЕБЕРГЕР Карой (1926–1984) – Прощание с недавно умершим директором Центральной библиотеки будапештского технического университета. (БЕГ Ференц) [стр. 15 – 16.]

БАБИЦКИ Бела: Изменения в УДК и составление индекса. – Новые модифицированные правила УДК вышли в свет в 1982 г. Их цель облегчить ее применение путем превращения составления десятичного индекса в более гибкую форму. Составление индекса, пригодного для многоаспектного поиска, позволяет тот факт, что круг применения отдельных десятичных индексов изменится. Например роль самостоятельных делений поднесли к индексам основной таблицы позволяя таким образом инверсию и варьирование элементов индекса. Не самостоятельные деления продолжают дополнять индекс основной таблицы, но они могут быть употреблены во многих вариациях. Из соединений индексов уменьшилась роль координации и распространения. Изменения оказывают влияние и на правила методики классификации. [стр. 17 – 27.]

ТОТ Дьюла: Факты и мысли о библиотеках педагогических институтов. – Вузовские библиотеки, находящиеся на периферии библиотечного дела, возрасли и руководители библиотечного дела осознали заключенные в них возможности. Создался Совет руководителей вузовских библиотек, издали министерский документ "Директивы (нормативы) о развитии вузовских библиотек". Кроме подчеркивания их школьной и учебной функций на передний план выдвинулось и их

развитие в качестве специальных библиотек. Библиотеки, работающие в вузах, были квалифицированы как самостоятельные сети. Следующий шаг создавать отраслевое сотрудничество и сотрудничество внутри сети. [стр. 28 – 36.]

КОКАИ Дьердь: Безопасность национальных ценностей в церковных библиотеках. – В статье излагается охрана музейных ценностей 30 библиотек, имеющихся в распоряжении церкви. Успешность хранения фонда тесно связана с решением проблемы недостатка в месте этих библиотек, а также с вопросом смены кадров, работающих в церковных библиотеках. Автор дает отчет о положении и трудностях размещения значительных церковных фондов, сообщает об ожидаемых развитиях и выдвигает предложение об охране документов. [стр. 37 – 44.]

БАРАБАШ Тиборнэ: О положении и направлениях развития Регистрации переводов Венгрии. – В Венгрии регистрация переводов работает 35 лет. Цель регистрации экономичная организация переводческой работы и обеспечение использования готовых переводов для общественных интересов. Переводы, служащие общественной цели подвергаются обязательности заявки. Регистр отвечает заявителю в течении 48 часов. В случае, если текст уже переведен в другом месте, заявитель не получает разрешение, а если получает, он должен предъявить перевод в течении 30 дней. Один экземпляр перевода получает Регистрация переводов, где хранятся переводы технического и естественнонаучного характера, а остальные передают библиотекам данной отрасли; они обеспечивают пользование на месте и с оплатой дают фотокопию с переводов. Планируются пересмотр и обновление существующих постановлений, создание регистрации с помощью ЭВМ, хранение обязательных экземпляров на микроформатах. [стр. 45 – 52.]

НАДЬ Лайош, С.: Услуги по специальной литературе в области общественных наук и их пользователи. На основе данных и опыта семи областных библиотек. – Исследование занималось рассмотрением задач областных библиотек как специальных библиотек в области общественных и гуманитарных наук: как пользуются областные библиотеки услугами государственных специальных библиотек, каковы услуги областных библиотек по специальной литературе и какое использование этих услуг. О всех рассмотренных областях науки можно сказать, что именно практически специалисты меньше всех пользуются такими услугами библиотек. В исследовании сформулированы задачи со стороны заинтересованных библиотек: необходимо расширить справочно-библиографический аппарат областных библиотек по специальной литературе, целесообразно создать выделенный круг комплектования на основе местных потребностей, надо согласовать комплектование зарубежных журналов и необходимо организовать региональное сотрудничество. [стр. 53 – 64.]

ТОМБОР Тибор: Перестройка Библиотеки венгерского ветеринарного университета. – Центральная библиотека венгерского ветеринарного университета, основанная 200 лет назад, является самой большой ветеринарной коллекцией Венгрии и в этом качестве, является научной специальной библиотекой государственного характера. Библиотека расположена в центральном здании характе-

ром художественного памятника, находящемся на территории университета. В двухэтажном здании библиотека получила территорию в 908,43 квадратных метров, из этого 46,5 процентов служит целям обслуживания читателей, 23,7 процентов целям хранения, а 29,8 процентов ее территории служебное помещение. На территории обслуживания читателей размещены читальный зал, каталоги, читальный зал зарубежных журналов, кабинет для научной работы, справочно-библиографическое обслуживание, коллекция по истории профессии. 110 мест для читателей обеспечивает, что 10 процентов потенциальных читателей может одновременно пользоваться библиотекой. Ее трехэтажное хранилище стальной конструкции можно расширять внутри здания. В ходе успешной адаптации специалисты внутреннего планирования обратили большое внимание на сохранение элементы красивого здания, которые имеют характер художественного памятника. [стр. 65 – 74.]

ДЭМЭТЭР Лайошнэ – КОВАЧ Зольтан: Надо ли организовать центры диалогового режима в Венгрии? Несколько размышлений после прочтения CAS Report и Dialog Chronolog. – В связи с рецензией упомянутых двух статей (CAS Report январь 1984 г. и Dialog Chronolog февраль 1984 г.) авторы рассматривают оптимальные решения проблем "online" в Венгрии: надо ли создать собственные центры диалогового режима или должны ли мы пользоваться службами диалогового режима зарубежных центров. Они перечисляют аргументы за и против. [стр. 75 – 78.]

Устав редакции журнала "Könyvtári Figyelő". [стр. 79 – 81.]

Устав комитета по классификации Венгерского совета по делам библиотек. [стр. 82 – 83.]

Устав комитета по хранению фонда Венгерского совета по делам библиотек. [стр. 83 – 84.]

Библиотечное дело за рубежом

ХЕГЕДЮШ Петер: Информация и документация по общественным наукам и МФД. – Отчет о 42-ом конгрессе МФД и о пятом заседании Комиссии МФД по информации и документации в области общественных наук. [стр. 85 – 92.]

BOESE, Engelbrecht: Библиотекари в империи сожжения книг. Суммирование на основе статьи автора "Die Bestandspolitik der Öffentlichen Büchereien im Dritten Reich. (*Bibliotheksdienst*, 17. vol. 1983. 4.no. 263-282.p.) (Сумм.: КАЧАНИ Шандор) [стр. 93 – 96.]

RICE, Barbara – STANKUS, Tony: Роль библиотекарей в предоставлении данных, необходимых для решений о назначениях. Суммирование на основе статьи авторов "Publication quality indicators for tenure of promotion decisions: what can the librarian ethically report? (*College and Research Libraries*. 44. vol. 1983. 2.no. 173-177.p.) (Сумм.: ЗОЛЬТАН Имре) [стр. 97 – 99.]

Известия о жизни ИФЛА. – На основе 3-го номера журнала "IFLA Journal". (ПАПП Иштван) [стр. 100-102.]

О б з о р

Külföldi időszaki kiadványok (KIK) a magyar könyvtárakban a 17. századtól 1970-ig. Retrospektív lelőhelyjegyzék. 5. kötet. L-N. Kiegészítő kötet. Зарубежные периодические издания в венгерских библиотеках с XVII-ой веки до 1970 г. Ретроспективный опознавательный перечень. Том 5. Л-Н. Дополнение. (Рец.: БАНХЕДИ Жольт) [стр. 103–105.]

CLARK, Alice S.: *Managing curriculum materials in the academic library.* (Обработка подсобных учебных материалов в университетских библиотеках.) (Рец.: ЧАПО Эдит) [стр. 106–108.]

ESCARPIT, Robert: *Livre blanc de la communication.* (Состояние коммуникации во Франции.) (Рец.: НОВАК Иштван) [стр. 109–112.]

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁVSZ	Az OKT Állományvédelmi Szakbizottsága
BuB	Buch und Bibliothek
BUCOP	British Union Catalogue of Periodicals
CAS	Chemical Abstracts Service (USA)
CIDA	Canadian International Development Agency
DARE	Documentation Automated Retrieval Equipment
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
ETO	Egyetemes Tizedes Osztályozás
FID	Fédération Internationale de Documentation (International Federation for Documentation)
FKT	Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa
ICA	International Council in Archives
ICSSD	International Committee for Social Sciences Documentation
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
ISBD/CP	International Standard Bibliographical Description for Component Elements – Analitikus bibliográfiai leírás nemzetközi szabványa
KC	Központi címjegyzék (OSZK)
KFKK	Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (OSZK)
KIK	Külföldi Időszaki Kiadványok (OSZK)
MM	Művelődési Minisztérium, Budapest
MNET	Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa
MT	Mt Minisztertanács
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
OFFI	Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda, Budapest
OKT	Országos Könyvtárügyi Tanács
OMIKK	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest
OSZ	Az OKT Osztályozási Szakbizottsága
OSZK–KMK	Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Budapest
SCI	Science Citation Index
SSCI	Social Science Citation Index
SZMT	Szakszervezetek Megyei Tanácsa
TMT	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (OMIKK)
UAP	Universal availability of publication – Kiadványok egyetemes hozzáférhetősége
UBC	Universal bibliographic control – egyetemes bibliográfiai számbavétel
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezet

HÉBERGER KÁROLY 1926–1984

Hónapok óta érkeztek az aggasztó hírek betegségéről. Reméltük, hogy szervezete legyőzi a kórt. A Könyvtári Figyelő legutóbbi szerkesztő bizottsági üléséről kimentette magát: ekkor még bizakodtunk abban, hogy talán a múltó idő meghozza számára az erősödést, a gyógyulást. Sajnos bizakodásunk, reménykedésünk nem vált valóra. Dr. Héberger Károly, a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója, 1984. október 26-án meghalt.

58 éves volt. . .

A gyász döbbenete közhelyes, bár éppen közhely voltukban igaz megállapításokba merevít: hogy "alkotóereje teljében ment el", hogy "tervekkelelve távozott közülünk", hogy "korai halála nagy űrt hagyott a magyar könyvtárosok táborában". Akik ismertük Héberger Károlyt, tudjuk, hogy semmi sem állt tőle olyan távol, mint az efféle "humán" kesergés.

A technika, a technikusok táborából jött a könyvtárak világába. Nemcsak diplomája és doktori címe tanúskodott mérnök voltáról, hanem egész gondolkodásmódja is. Azzal a módszeres pontossággal, ahogy csak a számok és számítások törvényeit jól ismerő ember közelítheti meg a problémákat, tette magáévá a könyvtári munka különböző területeit. Hamar kiismerte magát azokban a feladatokban, amelyeket a korszerű könyvtárakban kell(ene) megvalósítani. Figyelme a könyvtárgépesítés és automatizáció kérdései, a tájékoztatás, a szakinformáció számítógépes módszerei, az olvasók, a műegyetemi hallgatók szakirodalom-kutatási oktatása, az oktatómunkában alkalmazható szemléltetés újszerű lehetőségei felé irányult, kereste a korszerű, immár a jövő, a huszonegyedik század igényeihez igazodó könyvtár szervezeti megoldásait. Foglalkoztatták a könyvtárak munkavédelmi problémái, a gazdasági nehézségek szorításában is optimálisan megoldható szervezési politika kérdései, a tudomány- és technikatörténet területén mutatkozó lemaradásunk leküzdésének lehetőségei és – mert a mérnök- és üzem-mérnök-képzésben könyvtárigazgatói munkája mellett továbbra is örömmel vett rész – a műszaki tárgyak oktatásában alkalmazható audiovizuális módszerek. Éveken keresztül volt a középfokú könyvtárosképzés egyik meghatározó egyénisége. Könyvtárossá lett, sohasem felejtve, hogy mérnökként indult.

S jóllehet mindvégig büszke volt mérnökségére, a könyvtár világában nem tudott, nem is akart távol maradni a humán gondoktól. Az Alma Materhez, a Budapesti Műszaki

Egyetemhez kapcsoló hűségének jeleként ő kezdeményezte a nagy múltú intézmény 200 éves történetének kutatását, feldolgozását, megírását. Mindvégig irányította a munkát, s immár kiengesztelhetetlen sérelme, jóvátehetetlen adósságunk marad, hogy e közel egy évtizedes fáradozása nem részesült kellő méltánylásban.

Mert akik ismertük és becsültük őt, tudtunk emberi gyöngeségéről is: szomjazta az elismerést. Nem az elvtelen hajbókolást, nem az érdemtelen dicsekvést, nem az üres szóvirágokat. Hitte – és olykor meg is vallotta –, hogy minden dicséret mögött valós tetteknek kell meghúzódnia, ugyanakkor azt is hangoztatta – és váltotta valóra igazgatói minőségében –, hogy a teljesítményeket nemcsak csengő forintokkal lehet és kell jutalmazni, hanem simogató szavakkal is. Ő is ezt tette, másoktól is ezt várta: gyakran hiába... Tanácsulések, közgyűlések, szerkesztő bizottsági tanácskozások mutatták, hogy jobbra törő vitázó volt, nem óvatoskodó diplomata. Sebeket osztott, sebeket kapott. Szándékainak, eszközeinek tisztaságát azonban azok sem vonhatták kétségbe, akik szembe kerültek vele.

Héberger Károly hazánk legnagyobb műszaki egyeteme könyvtárának volt több mint két évtizeden keresztül igazgatója. Nagy elődök -- vegyészek, matematikusok, építészek – emlékével kellett megbirkóznia, akik valamennyien kiemelkedő eredményekkel gazdagították az egyetemes magyar kultúrát. Magasra tette maga előtt a mércét: nagy elődeihez kívánt méltó lenni. Szerteágazó érdeklődésű, gazdag publikációs tevékenységgel hívta fel magára a könyvtárostársadalom figyelmét. Lapokat indított és szerkesztett, kiadványok jelentek meg ösztönzésére, számos országos bizottság tagjaként tevékenykedett, folyóiratok szerkesztő bizottságában fejtette ki határozott véleményét. Ugyanakkor feltűnő figyelemmel kísérte munkatársai tevékenységét is. Ha érzékeny volt az őt ért méltánytalanságokra, érzékeny volt azokra a sikerekre is, amelyeket munkatársai értek el. Kezdeményezett és bátorított: a könyvtári életben is igyekezett nevelő maradni.

Most elment közülünk, fájdalmasan korán ment el. Azonban éppen kezdeményezései, elgondolásai, tervei szárbá szökkenésével marad továbbra is közöttünk, a magyar könyvtárügy minden munkása között.

VÉGH Ferenc

SZEMLELETVÁLTOZÁS AZ ETO JELZETSZERKESZTÉSÉBEN

BABICZKY BÉLA

A magyarországi osztályozási gyakorlat hosszú ideig viszonylag egyenletesen alakult: a század első évtizedeitől az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) használata vált általánossá.¹ Egyenletesen fejlődött az ETO jelzetelesí módszereinek hazai kialakulása is, elsősorban a Fővárosi Könyvtár gyakorlatának hatására, bár a későbbiekben a könyvtárak és dokumentációs intézmények között jelentős eltérések következtek be. Többször volt vita tárgya az egységes jelzetelesí gyakorlat hiánya, főként a központi szolgáltatásokban alkotott jelzetek egységességének követelménye vetődött fel ismételtten.²

Az új ismereteket közlő irodalomból következett az igény az új osztályozási fogalmakra és jelzetre, ami nemzetközi szinten az ETO dinamikus fejlesztéséhez vezetett, de ugyanakkor a katalógusépítés szempontja a nagyobb stabilitás szükségességét hangsúlyozza. Az ETO fejlesztésének periodusairól legutóbb 1975-ig adtam rövid áttekintést jelen folyóirat hasábjain, jelezve, hogy új fejlődési szakasz kezdetén állunk.³ Akkor főként – a FID ETO-bizottságaiban folyó revíziós munkálatokkal kapcsolatban – a fejlesztés szervezeti és módszertani kérdéseiben bekövetkezett változásokról esett szó, s felvetődött a tájékoztatási rendszerekben az ETO-ra háruló feladatok értékelése és ártértékelése is; e kérdéseket most csak közvetve fogom érinteni.

A különböző nyelveken egyre nagyobb intenzitással adják ki az ETO különböző típusú táblázatait (teljes, közepes, rövidített, valamint szakágazati kiadások).⁴ Így az ETO továbbra is versenyben áll más, újabb típusú osztályozó és információkereső nyelvekkel. Említett tanulmányomban már jeleztem, hogy a FID az ETO használatának további előmozdítása érdekében, egyben új használók megnyerése végett, elvi és metodikai változtatásokat készít elő. Ezt a célt szolgálja az ETO lényegesen módosított új szabályzata is, amely 1982-ben jelent meg.⁵ Ez a háromnyelvű (angol, francia, német) kiadvány magyar szöveggel kiegészítve a hazai ETO-használóknak is rendelkezésére áll.⁶ Megemlítendő, hogy készül az ETO revíziós bizottságok használatára az egységes revíziós gyakorlat megteremtésére szolgáló "kódex" is.⁷ Mindezeknek az a célja, hogy az ETO egyre inkább olyan osztályozási rendszerre alakuljon át, amely a korszerű osztályozás és információkeresés igényeinek az eddiginél jobban eleget tud tenni mind tartalmával (fogalomtárával), mind a sokoldalú használatot lehetővé tevő struktúrával és metodikával.

A szabályzatból és a kódextervezetből máris egy sor új következtetés vonható le, bár jelenleg még nem áll rendelkezésre olyan hivatalos forrás, amely lefektetné az ETO új struktúrájából következő újszerű használati metodikát. Az alábbiakban azokra az új lehetőségekre kívánok rámutatni, amelyeket – véleményem szerint – a változások nyújtanak.

Történeti visszapillantás

A század első felének kritikái óta számos vélemény vert gyökeret, – kézikönyvek, tankönyvek és oktatási anyagok hatására is, – amelyek megkövesedve még napjainkban is befolyásolják az ETO struktúrájának megítélését. E vélemények saját koruk osztályozási környezetében valósak is lehettek, de a bekövetkezett fejlődés után már nem mindig helytállóak. Ilyen megkövesedett vélemény például, amely az ETO főosztályait elsődlegesen a Dewey Tizedes Osztályozásának, a baconi tudományfelosztásra támaszkodó tudománycsoportjai miatt bírálja. Ez részben igaz, bár nem kétséges, hogy a baconi tudományfelosztás túlhangsúlyozása Dewey esetében is méltánytalan, hiszen ő ezt a mozzanatot előszavának végén, mintegy mellesleg, egyetlen félmondatban említi, mint korának általánosan elfogadott felosztási alapelvét. Dewey jelzetelésében az ún. háromjegyű minimum elvét általában csupán formális írásmódnak szokták tekinteni, holott ez a három számjeggyel jelölt tárgykörök egyenrangú felsorolásának is tekinthető: egy-egy azonos számjeggyel vagy számjegyekkel kezdődő sorozatok tagjaiként fejezik ki egymáshoz való generikus kapcsolatukat. Az egyenrangú felsorolásként való értelmezés az ETO-ban a háromjegyű minimum elvének elvetése következtében elhomályosult, és a főosztály-osztály-alosztály merev hierarchizálásának szemléletét honosította meg.

Dewey tizedes osztályozásának igazi alapelve, hogy az ismereteket tíz főcsoportban sorolta fel, és hogy a tizedes törtek elvére épülő, elméletileg végtelen továbboszthatóság ideáját kifejtette. Ezt a gondolatát az ETO megalkotói kiteljesítették, de még jelentősebb, hogy kifejlesztették a Dewey rendszerében még csak csirájában fellelhető közös alosztások rendszerét: az általánosan közös alosztások táblázatainak sorozatát és a táblázatok különböző helyein beépített korlátozottan közös alosztások (speciális alosztások) táblázatainak rendszerét. Ezzel az olykor gúnyosan "Prokrusztész ágyának" nevezett merev, hierarchikus tizedes osztályozást átvezették a korszerűbb, analitikus-szintetikus osztályozási rendszerek körébe. A további lépéseket ezen az úton azok a törekvések jelentik, amelyek az ETO táblázatainak szerkezetét a szemszögek szerinti felsorolású és a jelzetek flexibilis kapcsolását lehetővé tevő fazettás osztályozási rendszerek irányába kívánják továbbfejleszteni.

Az ETO-jelzetek szerkesztésének eddigi módszerei meglehetősen kötetlenek voltak, hiszen csupán néhány általános, nem szigorúan kötelező alapelvet rögzítettek:

- minden jelzetben lennie kell legalább egy főtáblázati számnak, de több főtáblázati szám megadása is megengedett a többszörös besorolás céljából;
- a jelzetben az elsődleges tárgykört kifejező főtáblázati szám álljon az első helyen;
- a keresésnél csak a főtáblázati számon keresztül érhetők el az információk;
- a közös alosztások másodlagos osztályozó fogalmak és másodlagos jelzetelemek, amelyek a főtáblázati számhoz kapcsolva csupán alcsoportok létrehozására szolgálnak;
- az összetett ETO-jelzetek szerkesztésében a lánceljárás elve érvényesül, amikor is minden egyes jelzetelem az előtte álló tárgykört vagy fogalmat specifikálja.

Ezek az alapelvek erőteljes prekoordináltságot jelentenek és az információkhoz való hozzáférést behatárolják. A jelzet megszerkesztésekor az elemek megválasztása, sorrend-

jük kialakítása nagyban függ az osztályozó személy szakmai irányultságától, egyéni szemléletétől, az osztályozás céljától; következésképpen a hasonló tárgykörű dokumentumok jelzetei egymástól eltérhetnek és az információk szóródását eredményezhetik. Az ETO jelzetszerkesztésének egységesítése ezért vetődik fel időről-időre különböző fórumokon. Kérdéses, hogy a megoldást a jelzetszerkesztés erőteljesebb szabályozásában kell-e keresni.

Az ETO struktúrájának új szemlélete

Az ETO struktúrája alapelveiben létrejötté óta nem változott lényegesen, de a dinamikus fejlesztés során számos olyan változás következett be, vagy van éppen folyamatban, ami a struktúra és a jelzetezési metodika megítélésében régebbi szemléletünket lényegesen átalakíthatja nemcsak az új elemek, hanem a régebbiek összefüggéseit illetően is. Erre a szemléletváltoztatásra azért is szükség van, mert az ETO prekoordinált használata – különösképpen az információk több szempontú visszakeresésére vonatkozó igény kialakulása óta – erősen csökkentette az ETO alkalmazási lehetőségeinek körét. Mint minden analitikus-szintetikus osztályozási rendszer, az ETO is lényegében két részből tevődik össze:

- a) az osztályozó fogalmakat felsoroló táblázatok, amelyek lényegüket tekintve szótárszerűek;
- b) az osztályozó fogalmak összekapcsolására szolgáló szabályok és módszerek, amelyek használata lényegében olyan, mint a szintaktikai és szemantikai elemekkel történő mondatyszerkesztés.

A FID új ETO-szabályzata így értelmezi az ETO struktúráját és jelzetszerkesztését:

"Az ETO mindent átfogó információs (indexelő és kereső) nyelv, decimális jelzetezésű osztályozási rendszer formájában. Az információs tevékenység minden ágában használható az emberi ismeretek vagy emberi tevékenységek bármely területére vonatkozó mindenfajta információ, dokumentum vagy tárgy osztályozására. Ez a rendszer felhasználható mind maguknak a dokumentumoknak a rendezésére, mind az azok tartalmát leíró szurrogátumok indexelésére (pl. kartotékokban, cédulakatalógusokban, adatbázisokban vagy számítógépes fájlokban)" – fogalmazza meg a szabályzat 1.1 pontja.

A korábbi megfogalmazásokkal szemben a leglényegesebb új mozzanatok:

- információs nyelv;
- decimális jelzetezésű rendszer;
- az emberi ismeretek és tevékenységek (nem kizárólagosan a tudományok!) minden területére kiterjed;
- mindenfajta információs tevékenység és munkafeladat céljára felhasználható.

Nincs szó már a tudományok és ismeretek főosztályokba való osztályozásáról, hanem a továbbiakban ezt mondja: "Főtáblázat, amely az elsődleges tárgykörök jelzeteit tartalmazza" – (1.3 pont), továbbá: "A főtáblázat a következő fő osztályokat tartalmazza" – (2.1 pont). A "tartalmazni" kifejezés az "osztályozás" helyett inkább a felsorolásra utal.

A szabályzat továbbra is úgy fogalmaz, hogy "Az ETO hierarchikus rendszer, vagyis minden egyes osztálya tovább bontható. A jelzetek terjedelme tárgykörök speci-

fikusságával arányos. Szerkezeti felépítése 'decimális': azaz minden egyes csoport az ismeretek egymást folyamatosan követő felosztásával, a legáltalánosabbtól a legrészletezőbbig a tizes számrendszer alapján épül fel; esetenként azonban más, főként százaz (centezimális) felosztás is alkalmazható" – (1.4 pont).

Az ETO hierarchikus felépítésének alapelve – elsődlegesen a jelzetek szempontjából -- tehát továbbra is érvényes a tárgykörökre, de kiegészül egy továbbival: "Az ETO lehetővé teszi egy tárgykör felosztását egymást követően több jellemző ismerv (fazetta) szerint is" – (1.6 pont).

Mindez azt jelenti, hogy ha egy dokumentum egy tárgykört több aspektusból tárgyal, az valamennyi aspektus szerint besorolható és visszakereshető. Az ETO korábbi megítélésében abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a táblázatok minden tárgykört lehetőleg egyetlen szemszögből dolgoztak fel (kerülték a táblázatokban az ún. kettős helyeket), az új szemlélet alapján továbbfejlesztett táblázatokban az egyes tárgykörök különböző aspektusok szerint való részletezése több helyen is szerepelhet.

Az új szabályzat hangsúlyozza: "Az ETO szintetikus osztályozás. A komplex fogalmak különféle összetett jelzetekkel jelölhetők" – (1.8 pont). Ez a megállapítás azt kívánja, hogy maguk a jelzetek minél nagyobb lehetőséget nyújtsanak egymással való összekapcsolásukra, s különféle variációkkal képesek legyenek a különféle tartalmakat kifejezni; ez ugyanis az osztályozási rendszer flexibilitásának az alapja. E cél érdekében módosul az ETO-jelzetek értelmezése: az elsődlegesnek tekintett, tárgyköröket kifejező fő táblázati fogalmakon (azaz jelzeteiken) kívül önálló elemnek minősülnek azok az alosztások is, amelyeknek kategóriajelükről felismerhető és pontosan körülhatárolt tartalmuk van (pl. a földrajzi alosztás), továbbá önálló táblázatuk is van. Ezek a jelzetek az információk jellemzésére a fő táblázati jelzetekkel egyenértékű elemként használhatók. Tehát az önálló alosztások nemcsak a fő táblázati számok bővítményeinek tekintendők, és nem csupán alcsoportok létrehozására szolgálnak, hanem elsődleges szempontként is érvényre juthatnak. Az önálló alosztások – ugyanúgy, mint a fő táblázati számok, – az összetett jelzet élére is kerülhetnek minden értelmes variációban, a láncjelzetelés elveit figyelembe véve.

A jelzetszerkesztés új lehetőségei

Önálló alosztások

Az ETO hagyományos használatánál az általánosan közös alosztások a jelzetek másodrendű elemei voltak, és csak kivételesen, kizárólag "belső használatra" kerülhettek az összetett jelzetben kiemelt vagy első helyre (pl. a földrajzi katalógusban). Az ETO – módosítások közlésénél újabban az tapasztalható, hogy a hivatalos szövegben már nem szerepelnek az olyan útmutatások, mint "belső használatra", hanem általánosan elfogadott jelölési móddá váltak a korábbi megszorítások.

Régebbi ETO-kiadások előszavaiban, az egyes fejezetek magyarázó részeiben és az ETO használatát ismertető módszertani kiadványokban az ETO-jelzetek elemeinek ajánlott sorrendje a lánceljárás szerint alakult, s meghatározott fazetta-sorrendet javasoltak.⁹

Ebben a sorrendben minden jelzetelem az öt megelőző elem, illetve elemsor értelmezéseként fogható fel, és azzal (azokkal) együtt egy komplex fogalmat (logikai szorzatot) fejez ki. A jelzetelemek szabályozott sorrendje a fogalmak súlyozását, szemantikai kapcsolatának pontosabbá tételét is célozta. A lánceljárásos jelzetelelési módszer a rendszert prekoordinálttá teszi, amit az is bizonyít, hogy ha a jelzetek megszerkesztésénél eltérünk valamely fazetta-sorrendtől, annak értelem módosító (és csoportképző) következménye van.

példa: 61(44)(048) Orvostudomány Franciaországban, referátum(ok)
ellenben: 61(048)(44) Orvostudományi referátumok Franciaországban

Ha a jelzet három elemből áll, és ezeket egyenértékű ismertetőjegyeknek tekintjük, az $n \cdot (n-1)$ képletből adódóan 6 jelzetvariáció lehetséges. Kérdéses, hogy ezekben a lánceljárás alapján hányféle tartalom fogalmazódik meg. Előző példánkat variálva a következő jelzetekhez jutunk:

61(44)(048) Orvostudomány Franciaországban,
referátum(ok)

61(048)(44) Orvostudományi referátum(ok)
Franciaországban

(44)61(048) Franciaország orvostudománya,
referátum(ok)

(44)(048)61 Franciaországi referátum(ok) az
orvostudományról

(048)61(44) Referátum(ok) az orvostudomány
területén Franciaországban

(048)(44)61 Referátum(ok) Franciaországban
az orvostudományról

Amint látható, a három elem variációja során hangsúlyeltolódások ugyan vannak, a tartalom azonban lényegében azonos. Ebből adódóan felmerül az a gondolat, hogy az önálló alosztásokat egyenértékűnek tekintve, egymástól függetlenül írjuk fel az elemeket, tehát:

61 Orvostudomány
(44) Franciaország(ban)
(048) Referátum

Ezek az önálló fogalmak a keresési folyamatban posztkoordináció során egyesíthetők. De lehetséges a keresés két elem kombinációjában is, tehát:

A) 61(44)	vagy	(44)61
B) 61(048)	vagy	(048)61
C) (44)(048)	vagy	(048)(44)

Amint látható, a C) alatti keresés nem lesz "tartalmas", mert tárgyköre nincs meghatározva.

Nem önálló alosztások

Az új szabályzat szerint nem önállónak minősülő alosztások továbbra is csak fő-táblázati szám vagy önálló alosztás kiegészítőjeként (hozzáfüggesztett értelmezőként) használhatók. (Viszonylagosan általános jelentésük a korlátozottan közös alosztásoknak csak felsorolási helyük alapjelzetével együtt lehet, tehát ez esetben sem önállóak.)

A nem önálló alosztások közé tartoznak az általánosan közös alosztások közül a következők:

- szempont szerinti .00... jelű alosztások
- 0 jelű alosztások, mégpedig a következő kategóriák:
  - 03 Anyagok
  - 05 Személyek

A korlátozottan közös alosztások közül ide tartoznak:

- a -1/ -9 jelű alosztások
- a .0... jelű alosztások
- az ' jelű (aposztrófós) alosztások
- a ...1/...9 jelű számvégződéses alosztások

(Az utóbbi kettő a kiindulásul szolgáló fölérendelt fogalom közvetlen továbbosztásának is felfogható.) A korlátozottan közös alosztások eddig is csak az alapjelzet bővítmenyeként kerültek a jelzet egészébe.

A nem önálló alosztásokkal kapcsolatosan az ETO fejlesztésének utóbbi időszakában több olyan módosítás figyelhető meg, amely a nem önálló alosztások flexibilisebb használatát teszi lehetővé. Így pl. az Ext.Corr. 8:5/6 kötetében (1973) szabályba foglalják ezek különböző sorrendben való halmozásának, több variációban való felírásának lehetőségét is. Ennek értelmében megengedett egy típusból több korlátozottan közös alosztást halmozni szemantikailag helyes láncban, de ugyanígy halmozhatók különféle típusú, korlátozottan közös alosztások is heterogén láncban szemantikailag helyes vagy értelmezhető sorrendben.

Az aposztrófós alosztás (jelzetszintézis) használatában is a többszempontú besorolásra és visszakeresésre irányuló szemléletváltásnak lehetünk a tanúi. Az Ext.Corr. 2:6-ban (1955) közölt új szabály még azt mondta, hogy az aposztróffal egészen új ETO-szám jön létre (új fogalom jelölésére), és az abban szintetizált valamennyi elem visszakereséséről le kell mondani, mert csak az első helyen felírt ETO-szám alatt kereshető vissza az információ. Így pl. a litium-foszfit jelzete az 546.34 litium és az 546.183 foszfor-trioxid jelzete összeolvasztásából lesz 546.34'183 és a magasabb ETO szám alatt a litium számánál kereshető vissza. Hasonló a helyzet a több fémet (kation) vagy savat (aniont) tartalmazó vegyületek esetében is, pl.:

546.62'32'226 Kálium-alumínium-szulfát
 $\text{KA}(\text{SO}_4)_2$

Ez a jelzet az

546.62	Alumínium
546.32	Kálium
546.226	Szulfátok

jelzetek összeolvasztásából alakult ki, és az ETO-számok csökkenő sorrendjében az 546.62 alatt sorolható be.

Az Ext.Corr. 12:1-ben (1983) az 546 Szervetlen kémia új, módosított táblázata a fenti jelzetelési módszert úgy módosítja, hogy a korábbi egyetlen, kötött fazetta-sorrend mellett lehetővé teszi az elemek variálását, vagyis a nem önálló korlátozottan közös alosztások felírási sorrendjének variábilissá tételével a több szempontú besorolás és visszakeresés irányába nyit új lehetőségeket az ETO használói számára; szükség esetén tehát a kémiai dokumentumok gazdag gyűjteményei az információkat nemcsak a fémek (kationok), hanem a savak (anionok) szerint is rendezhetik és visszakereshetik. Előbbi példánk-ból tehát a litium-foszfát az 546.34'183 jelzettel elsődlegesen az 546.34 litium csoportba sorolódik, de szükség esetén az információkat az 546.83'34 jelzettel besorolhatjuk az 546.83 foszfor csoportba is. Ugyanez a helyzet második példánk esetében is; itt a jelzetek invertálása révén mindhárom elem alatt lehetségessé vált a besorolás, tehát:

546.62'32'226 az alumínium osztályába
 546.32'62'226 a kálium osztályába
 546.226'62'32 a szulfátok osztályába.

Viszonyítás, összekötés, kiterjesztés

A több szempont szerint történő besorolásban továbbra is nagy szerepük van az eddigi jelzetkapcsolásoknak, nevezetesen a : jelnek (viszonyítás), a + jelnek (összekötés). Ezzel szemben a / jelnek (összefoglalás) szerepe változásban van. Ennek oka az, hogy az így alkotott átfogó tartalmak az osztályozás során esetlegesen jönnek létre és az első jelzet-elemet megelőző besorolásukkal a felsorolásban szereplő elemeknél már nem kereshetők vissza. A FID/CCC és egy sor szakértő többször foglalt állást amellett, hogy az információk visszakeresése érdekében ezt a jelzetelési módot mellőzni ajánlatos, és csak abban az esetben használni, ha az összefoglalt jelzet magában az ETO-táblázatban is előfordul rögzített jelzetként: pl. 626/627 Vízépítés általában. (Megjegyzendő, hogy többen voltak azon a véleményen, hogy a / jellel való jelzetalkotást – talán az időalosztásokban az időhatárok jelölésén kívül – meg lehetne szüntetni.) A jelzetek / jellel való összefoglalása (kiterjesztése) helyett sok esetben célszerűbb a fölérendelt fogalom használata, vagy az összefoglalás helyett a benne szereplő elemek önálló jelzetei sorozatának megadása (esetleg + jellel kapcsolva); ez az eljárás az információ külön-külön való visszakeresését teszi lehetővé.

A két vagy több helyre történő besorolást engedi meg a főtáblázati számok és egyes önálló alosztások (pl. a földrajzi alosztások) esetében a + jellel való összekapcsolás (is–is) használata. Ez a cél elérhető úgy is, hogy a jelzeteket önállóan, külön-külön írjuk fel. Pl.:

39(437.2+439) és 39(439+437.2) helyett
 39(439) + 39(437.2) és 39(437.2) + 39(439)

De írhatók a jelzetek összekötés nélkül egymás alá is, tehát:

39(437.2)
39(439)

Ez a felírási mód ugyanúgy biztosítja a tárgyköri többszemponútú visszakeresést, mint az előző. (Az a körülmény ugyanis, hogy egy dokumentum a keresett információon kívül egy másik információt is tartalmaz, a keresés hatékonyságát nem befolyásolja.)

Más a helyzet a : jellel (viszonyítás) összekapcsolt fogalmak esetében. A viszonyítás két önálló (egyenértékű) jelzet összekapcsolásával a fogalmak kölcsönös kapcsolatát fejezi ki vagy komplex fogalmat jelent, egyben a fogalmakat egymásra vonatkoztatva kölcsönösen leszűkíti, specifikálja (logikai szorzat vagy metszet keletkezik). Ha a kettőspontot elhagynánk és a kapcsolatban álló elemek jelzeteit önállóan egymás alatt írnánk fel, pontatlanul fejeznénk ki a fogalom tartalmát, s csak általánosabb fogalmakat nyernénk a visszakeresés során.

A kettőspontos jelzetalkotás a jelzet invertálásának kötelességét írja elő, azaz az összekapcsolt fogalmak mindegyikéhez be kell sorolni a dokumentumot, és így az információ mindkét helyen visszakereshető.

A kettőspontos és a plusz jelű jelzetkapcsolások eddig is az ETO többszemponútú visszakeresést biztosító elemei közé tartoznak.

Kétszeres kettőspont és szögletes zárójel

Az ETO fejlődésében érdekes mozzanat, hogy a kettőspont mellett bevezették a :: jel (kétszeres kettőspont, vagy négy pont), vagyis a jelzetsorrend rögzítésének jele használatát is. Ezt az Ext.Corr. 7:2 (1969) szabályozza. Használatával az osztályozó dönti el a besorolás egyetlen helyét.

Noha a :: funkciója azonos a viszonyításával, tehát összetett, komplex fogalmat fejez ki, a lineáris katalógusokban fokozza a prekoordináltságot és ez a hátrány (bár egy katalóguscédulát megtakarítunk) csak utalásokkal hidalható át. A kétszeres kettőspontot a számítógépes adattárolás fájlljai számára hozták létre: az adatot egy helyen elegendő tárolni, de megfelelő keresőprogram segítségével a kétszeres kettőspont utáni jelzetelem is visszakereshető.

A kétszeres kettőspont alkalmas lehet arra is, hogy a többszörösen összetett jelzetekben csökkentse a jelzetvariációk számát, kiszűrve a nem releváns fogalomkapcsolatokat. Így szemantikai pontosítás is elérhető, pl. kifejezhető az eredet és a cél, az ok és az okozat esetében az irányultság.

Megjegyzendő, hogy hasonló szemantikai szerepe lehet a tartalom pontosabb kifejezésében a szögletes zárójelnek is a : és/vagy a + jellel többszörösen összetett jelzetek esetében. A szögletes zárójel használatának szabályozását az Ext.Corr. 7:2 (1969) közli, s három vagy annál több jelzetelem összekapcsolása esetén – a matematikai zárójel funkciójához hasonlóan – csoportosításukra ajánlja használatát. A szögletes zárójel használható egy jelzetnek egy másik jelzetbe való közbeékelésére is, amit a viszonyítás, pontosabban a sorrendrögzítés viszonyítás speciális esetének is fel lehet fogni. Ez a használati

mód honosodott meg a hazai gyakorlatban abban az időben, amikor a kétszeres kettőspontot még nem vezették be.

A szögletes zárójel használata helyett előnyösebb lehet az elemek felbontásával elérni a többszörös besorolást. Így pl. egy tanulmánygyűjtemény, amely az 1848-as történelemmel kapcsolatban a nemzeti kisebbségekkel, a nemzetiségek önrendelkezésével és az adókötelezettséggel foglalkozó dolgozatokat tartalmaz, a következőképpen jelölhető:

943.9"1848" : 323.15+323.17+336.2.02

A szögletes zárójelben szereplő mindhárom jelzetnek az invertálások során egyszer az első helyre is kell kerülnie. Ezért a jelzetet még kétszer fel kell írni, s a 943.9"1848" jelzet alatt háromszor, továbbá a szögletes zárójelben levő jelzeteknél is háromszor fog szerepelni a dokumentum. Hasonló lesz a helyzet a zárójel lebontása esetén is, de egyszerűbb jelzetekhez jutunk:

943.9"1848" : 323.15 és 323.15:943.9"1848"
 943.9"1848" : 323.17 és 323.17:943.9"1848"
 943.9"1848" : 336.2.02 és 336.2.02 : 943.9"1848"

Megjegyzendő, hogy a hasonló témájú egykorú publikációk (tehát nem történelmi feldolgozások) jelzetéből a 943.9"1848" elmarad, és a tárgykörök jelzetei egészülnek ki földrajzi és idő szerinti alosztásokkal, tehát:

323.15+323.17+336.2.02 (339)"1848"
 vagy 323.15(439)"1848"
 323.17(439)"1848"
 336.2.02(439)"1848"

A jelzetek kiemelése a szögletes zárójelből itt is egyszerűbb felírást tesz lehetővé, s ugyanakkor megtartja a többszempontú feltárást.

Az ETO új szabályzatában az önálló alosztásoknak minősülő közös alosztásokkal összefüggésben szükségszerű változás következett be több olyan főtáblázati részben, – elsősorban a 0 Általános művek főosztályában, – ahol egyes jelzetek valójában dokumentumformákat fejeztek ki. Ezeket az Ext.Corr. 11:3 (1982) megszüntette. Így például törölték a 07 Újságok főtáblázati jelzetet és helyette a (054) Újságok önálló formai alosztás használandó. (Pl. a 07 Magyar Nemzet új jelzete (054) Magyar Nemzet lesz.) Hasonlóképpen megszűntek a következő jelzetek is:

03 (Enciklopédiák, általános lexikonok);
 helyette: (030) Enciklopédiák stb.
 05 (Periodikák);
 helyette: (05) Sorozati kiadványok, periodikák stb.

(A formai alosztások alosztályaiban a fajták részletezése megtalálható.)

Hasonló módosítást közöl az Ext.Corr. 12:1 (1983). Ez megszünteti a 779 (Fényképek, filmek gyűjteményei) jelzetet és helyette a 069.51:77 . . . viszonyítással, illetve a tematikus gyűjtemények esetében a (084.12) formai alosztásnak a tárgykör főtblázati jelzetéhez való hozzáfűzésével alkotandó meg a jelzet.

A felhasználók szemszögéből

Az előbbieken említett változtatások elméleti és módszertani szempontból következetesen érvényesített törekvések eredményei. A cél a többszempontú keresésre alkalmasabb, kevésbé prekoordinált, meghatározott szemszögből fazettákba rendezett jelzetek kombinatív összekapcsolását biztosító jelzetszerkesztés megvalósítása.

Az önálló alosztásoknak a főtblázati jelzetek korábbi elsődleges szerepéhez való közelítése, a jelzetelemek invertálásának és variálásának fokozása a kötött fazetta-sorrenddel szemben, – mindezek a felhasználói igényekhez való alkalmazkodás felé tett lépések, amelyek az alapjaiban hierarchikus ETO-t a többszempontú osztályozást és visszakeresést lehetővé tevő mellérendeléses információtárolás irányába viszik, anélkül, hogy megváltoztatnák a táblázatok alapjaiban továbbra is hierarchikus struktúráját. Az önálló jelzetelemek (főtblázati számok és önálló alosztások) kapcsolási lehetőségeinek bővülése, sőt a nem önálló jelzetelemek több variációban való felsorolásának lehetősége az ETO jelzetelesét lényegesen flexibilisebbé teszi.

Ez a fejlődési tendencia azonban csak a használók egy részének gondjain könnyít. Az ETO új használóinak igényeit jobban kielégítő megoldásokat kínál, a régebbi használók viszont a változásokból, – beleértve a jelzetelesési módszertan változásait is – inkább csak a rájuk háruló problémákat és terheket érzékelik. A többféle alkalmazási metodika miatt a lineáris katalógusok következetes szerkesztése erőteljesebb szabályozást és koordinálást tesz szükségessé. Egy-egy adott szakkatalógus, bibliográfia stb., különösen kooperációban működtetett információs rendszer egységes gyakorlatához szabályzatok és egységesítési döntések sorozata szükséges.

Az osztályozási metodika szabályainak kidolgozása regionális és/vagy tárgyköri szinten sürgető feladatként jelentkezik, amit az együttműködő intézmények csak közösen valósíthatnak meg. Lényegében kétféle módszer lehetséges az ETO használatában:

- hagyományos jelzetszerkesztés a lánceljárás elvére épülő fazetta-sorrend követésével;
- önálló jelzetelemeknek a mellérendeléses módszerhez közelítő kapcsolása a többszempontú keresés elősegítésére.

(Megjegyzendő, hogy a hazai jelzetszerkesztési gyakorlatban (pl. az Új Könyvek szerkesztőségében) már évek óta tanúi lehetünk a jelzetszerkesztés (spontán vagy tudatos) átalakulásának az utóbbi irányban: a jelzetekben a felhasznált elemek több variációs felírását részesítették előnyben.)

A FID új ETO-szabályzatában megnyilvánuló, az ETO struktúráját és jelzetszerkesztését illető új szemlélet fokozza a rendszer alkalmazhatóságát, de nem érvényteleníti az ETO hagyományos jelzetszerkesztési gyakorlatát sem. A hierarchikus struktúrára épülő,

de az eddigieknél jobban fazettált és a jelzetszerkesztésben a lánceljárásra épülő módszert is igyekszik továbbfejleszteni a lineáris felépítésű (szisztematikus) katalógusok, bibliográfiák és más információs anyagok rendezésére és visszakeresésére.

A nagyobb jelzetszerkesztési szabadság, a flexibilisebb alkalmazás lehetősége azonban a használók különféle csoportjai elé a korábbiaknál nehezebb döntési és együttműködési feladatokat állít.

IRODALOM

1. BABICZKY Béla: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás három évtizede Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1975. 3.sz. 189–204.p.
BABICZKY Béla: A 80 éves Nemzetközi Dokumentációs Szövetség és az Egyetemes Tizedes Osztályozás Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1975. 9.sz. 649–657.p.
2. BABICZKY Béla: Anket az ETO hazai alkalmazásának időszerű kérdéseiről. = Könyvtáros, 1966. 12.sz. 714.p.
3. BABICZKY Béla: Új szakasz az Egyetemes Tizedes Osztályozás fejlődésében. = Könyvtári Figyelő, 1978. 6.sz. 659–671.p.
4. BABICZKY Béla: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás magyar nyelvű teljes kiadása. I. Az előkészítés problémái. II. A szerkesztés problémái. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1972. 9–10. sz. 605–618. p. és 1972. 11–12. sz. 839–865. p.
BABICZKY Béla: Az ETO fejlődése és az új magyar rövidített kiadás. = Könyvtáros, 1978. 12.sz. 709–713.p.
5. Principles of the Universal Decimal Classification (UDC) and Rules for its Revision and Publication. -- Principes de la Classification Décimale Universelle (CDU) et Regles pour sa Révision et sa Publication. -- Grundsätze der universellen Dezimalklassifikation (DK) und Regeln für ihre Revision und Veröffentlichung. 5. ed. FID Publ. 598., The Hague, FID, 1981. 35 p.
6. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, revíziójának és kiadásának szabályai. FID Publ. 603., Budapest, OMIKK. 1983. 39 p.
/A FID Publ. 598. angol, francia, német nyelvű kiadvány magyar szöveggel kiegészített kiadása./
BABICZKY Béla: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, szerkesztése, korszerűsítése, használati szabályai és fontosabb kiadásai. Budapest, OMIKK. 1982. 25 p. /Módszertani Körlevél 96./
7. de REGT, W.F. – STRACHAN, P.D.: Code of Practice for UDC Revision. C 83–11 (8 April 1983) Appendix. 4th draft, April 1983. /FID. The Hague, 1983./ 36 p.
8. DAHLBERG, I.: Az ETO újjáalakításának lehetőségei. = Könyvtári Figyelő, 1972. 4.sz., 412–428.p.
PERREAULT, J.M.: Az ETO alapelveiről [Towards a theory for UDC] /Ism.: Horváth Magda./ = Könyvtári Figyelő, 1974. 2.sz. 126–131.p.
FOSKETT, A.C.: The Universal Decimal Classification, The history, present status and future. /Ism.: Zsemberi Anna. = Könyvtári Figyelő, 1978. 6.sz., 751–755.p.
9. HERMANN, P.: Az egyetemes tizedes osztályozás gyakorlati alkalmazása. Szabványkiadó, Budapest, 1974. 135 p.
POPRÁDY Géza: A szakkatalógus szerkesztése. Budapest, 1981. 53 p. /Tudományos-műszaki Információ Szakkönyvtára 2./

TÉNYEK ÉS GONDOLATOK A PEDAGÓGUSKÉPZŐ FŐISKOLÁK KÖNYVTÁRAIRÓL

TÓTH GYULA

Invokáció

"Minden képezde egy lehetőleg szakmunkákból álló, s a tanulók által is szabadon használható könyvtárral látandó el" – írja elő az 1868. évi XXXVIII. tc. 96.§. Arról nem Eötvös József tehet, hogy ezek a könyvtárak már a múlt század végén inkább visszafejlődést mutatnak. A szándéka szerint szakjellegű könyvtár az iskolai könyvtárak útját járja, hamarosan szétválik intézeti (tanári) és ifjúsági (tanulói) könyvtárra. Ez utóbbi pusztán az irodalmi oktatás segédeszközévé válik, majd mindkettő – a századforduló tájékától – szétesik tehetetlenül gyenge részlegekre: osztály- és szaktárgyi könyvtárakra. Ugyanakkor az 1870-es évektől a tanítójelölteket könyvtárosi teendőkre is igyekeztek felkészíteni. Az 1883-as képesítő vizsga írásbeli feladata pl.: "Kifejtendő, hogy minő fontossággal bír a könyvek és szaklapok olvasása, s hogy micsoda eljárást kell szem előtt tartani a tanítónak, ha azt akarja, hogy a könyvek és szaklapok olvasása reá nézve maradandó hatású legyen."¹ A Magyar Tanítóképző 1907-es évfolyamában arról olvashatunk, miként készítették fel a négy osztály időtartama alatt a tanítójelölteket az iskolai könyvtárosságra. Minden osztálynak megvolt a szerepe, pl. a III. osztályban hospitáltak, a IV. osztályban gyakorolták a könyvtár kezelését és a gyerekekkel való foglalkozást a gyakorló iskolai könyvtárban.

A dualizmus korában a tanítóképzők az elemi iskolák csoportjába tartoztak!

Van már múltjuk

A felszabadulás után 1947-ben Budapesten és Szegeden (ahol már a múlt században működött tanárképző), 1948-ban Debrecenben (később Egerbe költözött) és Pécsen kezdte meg működését a pedagógiai főiskola. Az első 20 évben sok változás, kísérletezés jelzi útjukat², így kevés figyelem fordult könyvtáraikra, melyek az 1959-ben felsőfokúvá vált tanító- és óvónőképző intézetek könyvtáraival együtt végső soron iskolai könyvtárnak minősültek.³

A magyar könyvtárügyben eléggé a perifériára szorult könyvtár csoport további útját az döntötte el, hogy az 1970-es évek elejére bizonyossá vált, hogy a főiskola a felsőoktatás második vonulata, s ugyancsak ide sorolták a korábban felsőfokú technikum-jellegű tanító- és óvónőképzőket. Ez sorsdöntő volt könyvtáraik számára is. A szaksajtóból eddig hiányzó téma⁴ egyszerre az érdeklődés homlokterébe került: az OSZK–KMK felmérte a főiskolai könyvtárak helyzetét⁵, megindult funkciórendszerük tisztázása.⁶ Ebben komoly

szerepe volt az 1975-ben Miskolcon rendezett II. egyetemi és főiskolai könyvtári konferenciának⁷. 1975 végén a Művelődési Minisztérium pedagógusképző osztálya kiadta az "Írányelvek a főiskolai könyvtárak fejlesztésére" című dokumentumát⁸, majd rangemelésüket kodifikálta és fejlődésüknek jogilag is új irányt adott a MNET 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelete és a 17/1976. (VI. 7.) Mt. rendelet⁹.

Mindezek alapján az eddig igazában tanulmányi (iskolai) könyvtárak igazodni kezdenek az "igazi" felsőoktatási, az egyetemi könyvtárakhoz: az oktató-nevelő munka segítése és a gyakorló iskolák könyvtári ellátása mellé fokozatosan felzárkózik az oktatók és hallgatók tudományos munkájának támogatására a szakkönyvtári funkció. Az 1974-es közművelődési párthatározat nyomán hangsúlyossá válik az értelmiségivé válás/nevelés folyamatának előmozdítására a közművelődési funkció. E könyvtár csoport tagjai korlátozottan nyilvános könyvtárként működnek, s intézményenként önálló hálózatot alkotnak.

Az események igazolták Bertók László megállapítását: a főiskolai könyvtárak "... két- két és fél évtizeden keresztül alig hallattak magukról, de közben középnyag könyvtárakká fejlődtek ... kinőtték a zárt főiskolai ruhát, és talán előbbre tartanak, ha a könyvtárügy irányítói korábban felismerik a bennük rejlő lehetőségeket." Végül is felismerték: 1977 tavaszán létrehozták a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsát (FKT)¹⁰, az 5/1978. (XII. 12.) MM. sz. rendelet egyes főiskolai könyvtárakat (köztük az egri, pécsi és szombathelyi tanárképzőket) bekapcsolta a területi együttműködési körök munkájába. Így igazolódott Csoboth Attila megállapítása is, miszerint azzal, hogy a fenntartó intézmények a felsőfokú szakemberképzés bázisává erősödtek, "a főiskolai könyvtárak ennek megfelelően a szakirodalmi ellátás helyi, esetenként regionális vagy országos bázisává válnak." Ez persze akkor inkább potenciálisan és tendenciájában, elvileg és a jövőre nézve volt igaz.

Az autarkia válog berendezkedés immár ezekben a könyvtárakban is anakronisztikussá vált, mindinkább előtérbe került a könyvtárügy egészébe való beilleszkedés követelménye. Aligha vitatható, hogy "felsőoktatási könyvtáraink elsődleges funkciója továbbra is az anyaintézet oktatási, kutatási, nevelési, közművelődési igényeinek a kiszolgálása. Csakhogy ezeket a feladatokat ma már egyre kevésbé láthatja el egyetlen könyvtár, vagy egyetlen intézmény könyvtáraiból álló együttes. Ezek kisebb-nagyobb mértékben és gyakorisággal, de egyre inkább rászorulnak más könyvtárak szolgáltatásaira. És ugyanez érvényes fordítva is: az ország egységes könyvtári rendszere nem létezhet, nem működhet hatékonyan a felsőoktatási intézmények könyvtárainak, azok gazdag gyűjteményeinek és szolgáltatásainak egyetemes hasznosítása nélkül. A felsőoktatási intézmények könyvtárainak elsődleges – belső – feladataik mellett tehát egy másik, semmiképpen nem nélkülözhető funkciócsoportjuk is van, s ezek: az egyetemen, főiskolán kívüli, falaikon túlmutató feladatok"¹¹. Ez persze differenciáltan igaz: valamennyi egyetemi, főiskolai, intézeti könyvtárban közös a hallgatók kötelező tanulmányi feladataihoz, az oktató munka követelményeikhez kapcsolódó dokumentumok beszerzése, feltárása, használatra bocsátása. Ez egyes esetekben a teljes funkciórendszert jelentheti, e könyvtárak alig szolgálnak kifelé, viszont rászorulnak mások igénybevételére. Más esetekben (és különösen vidéken) a külső funkciók jellege és intenzitása a további (főleg kutatási) igények mértékének és a könyvtári környezetnek kölcsönös viszonyából, ennek mérlegelésével állapítható meg.

Az 1972 és 1978 közötti években létrejött a kibővített funkciójú felsőoktatási könyvtártípus, kialakult a főiskolai könyvtárak korszerű koncepciója. Jogszabályok, normatív jellegű ajánlások megfelelő kereteket teremtettek a nem kevés feladatot és gondot jelentő, immár új szakasz megkezdéséhez.

Az alapkoncepció helyesnek bizonyult

Meddig jutottak az elmúlt évtizedben a pedagógusképző főiskolák és intézetek könyvtárai? Milyen könyvtárpolitikai intézkedések szükségesek a továbbhaladáshoz, az intézményen belül és a könyvtárügyben rájuk háruló feladatok teljesítéséhez? Ilyen és hasonló kérdések foglalkoztatták az Országos Könyvtárügyi Tanácsot, amikor a közelmúltban e könyvtár csoport helyzetének és fejlesztési lehetőségeinek áttekintésével foglalkozott.

Nyilvánvalóan most nem lehet célunk, hogy a jelentés száraz adatait, az intézkedéseket javasoló sorokat megismételjük. Egyik legfőbb javaslatunk, hogy az FKT által körültekintő munkával és gondossággal kimunkált új fejlesztési irányelvek és (főleg!) normatívák a lehetséges és megfelelő formában lássanak mielőbb napvilágot – máris teljesült¹². Ezt azért sürgettük, mivel világossá vált, hogy bár ezen a tantervek és egyéb (köztük pénzügyi) előírások révén eléggé centralizált irányítású területen is vitathatatlan a könyvtárosok, s különösen a vezető könyvtáros személyi hatása, vagy más szóval: a könyvtár által helyileg és munkával kivitt tekintély ereje, – mégis a fenntartó anyaintézmények vezetése a közművelődési-, vagy szakkönyvtárügyet meghaladó mértékben igényli a központi útbaigazítást. Most inkább azt tartjuk helyénvalónak és az ügyet jobban szolgálónak, ha néhány elvi, vitatott vagy vitatható, továbbgondolásra váró kérdést igyekszünk felvázolni, előre hangsúlyozva, egyáltalán nem biztos, hogy helyes választ adhatunk a felvetett kérdésekre.

Nem tisztünk az "útmutatónak" nevezett irányelvek értelmezése és méltatása. Úgy véljük, hogy – legalábbis a főiskolai könyvtárakra vonatkozó része – továbbfejleszti az 1970-es évek közepén kidolgozott funkciórendszert és szolgáltatási elveket. Igazolja az eddig megtett út helyességét, vagyis új koncepcióra nincs szükség, sokkal inkább bizonyos hangsúlyok erősítésére.

A pedagógusképző főiskolák könyvtárainak elért eredményei és mai helyzete igazolja, hogy helyesnek bizonyult iskolai /tanulmányi funkciójuk elsődleges hangsúlyozása mellett szakkönyvtári vonásaik előtérbe helyezése, fejlesztése. Felsőoktatási intézményben szakemberképzés folyik, amit tudományos szintű szakirodalom és más dokumentumok, vagyis szakkönyvtár segítségével lehet csak megvalósítani. A tanárképző főiskolákon a művelt tudományterületek sokasága miatt az általános gyűjtőköri könyvtárhoz közelítő gyűjteményekkel találkozunk, mégis helyesebb a valóban általános gyűjtőköri közművelődési könyvtáraktól való elkülönítés céljából az intézményben művelt diszciplinák szakkönyvtárainak együttéléséről beszélni. Helyesnek bizonyult és a külföldi törekvésekkel egybecsengő az erős központi könyvtár szorgalmazása; nyugodtan megállapíthatjuk, lényegében ez az ellátási modell terjedt el általánosan. Egyedül a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola történeti és elhelyezési adottságai miatt tér el ettől, s voltaképpen

intézeti, tanszéki könyvtárak együttese jelenti a "főiskolai könyvtárat", ahol a "központ" alig több egy adminisztratív irodánál. Ugyancsak elhelyezési és nem elvi okból tart még fenn két erőteljesebb intézeti könyvtárat is a központi mellett az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola. Mindenütt máshol a központi könyvtár letéti kézikönyvtárakkal látja el a tanszékeket, a hivatalokat; s tartja fenn a kollégiumi és gyakorló iskolai könyvtárakat. Ez utóbbiak esetében viszont egyes helyeken eltérő gyakorlat érvényesül: vannak főiskolák, ahol a gyakorló iskola önállóan szerzeményez, – de ennél is nagyobb gond, hogy ilyen helyeken kisebb figyelem esik e könyvtári egységekre, kevésbé szerves részei a főiskola könyvtári hálózatának.

A főiskolákon működő könyvtárak önálló hálózattá minősítését az indokolta, hogy nem pusztán iskolai könyvtárakról, nem pusztán pedagógiai szakkönyvtárakról van szó esetünkben. A pedagógia és pszichológia természetesen domináns állományaikban, s kétségtelen, hogy környezetük legnagyobb ilyen gyűjteményeit képezik, amelyek fontos szerepet tölthetnek be a helyi, de több helyütt akár a megyei vagy regionális ellátásban is. Már az óvónő- és tanítóképző intézmények könyvtárainak állománya is jóval túllép ezen, nem is beszélve a multidiszciplináris tanárképző főiskolai könyvtárakról. Az viszont vitatható, hogy a kétségtelenül szükséges önállóság erősítése feltétlenül főiskolánként önálló hálózatot igényelt-e, mert a magunk részéről részben ennek is tulajdonítjuk, hogy – a maga módján és helyén jól működő FKT ellenére – túlzottan elszigeteltek nemcsak a könyvtárügy egészétől, szűkebb és tágabb környezetük más könyvtáraitól, hanem még egymástól is.

Talán a fenti megállapítás is magyarázza, miért minősültek főiskolai könyvtáraink korlátozottan nyilvánosaknak: tény és való, hogy csak bizonyos megkötöttséggel férhetnek hozzájuk külső használók. A korlátozás azonban tág fogalom. Feltétlenül a pozitív fejlődés jele, hogy az elmúlt évtized mennyiségi és szolgáltatási fejlesztésének (néhol talán a szemlélet változásának is!) köszönhetően, ma már szinte valamennyien képesek vállalni a levelező hallgatók fogadását. (Tudatosan nem írtuk: "ellátását", mert ez a teljességet sugallja: másrészt a teljes körű igénykielégítés nem feladatuk még a helyben lévő használók esetében sem, hiszen egyrészt a közművelődési funkciók, bizonyos tudományos feladatok, benne főleg a helyismereti vonatkozások, de egyáltalán a használói szokások miatt eleve mindig feltételeznünk kell más könyvtár használatát is!) Ugyanakkor a szakkönyvtári funkció, a vidéki szakirodalmi ellátásba való fokozódó bekapcsolódás jeleként értékeljük az ún. külső olvasók megjelenését. Arányuk átlagosan nem nagy (11,4%), s eléggé eltérő még az egyes könyvtáraknál, de új és erősödő tendenciáról van szó. Érthetően erősebb a regionális feladatra kijelölt, s ezt tudatosan vállaló könyvtárakban. De ma már a többen sem annyira a szolgáltató képesség hiánya a korlátozó tényező, hanem a megszokás, a szubjektív kényelmesség, a "szemlélet". (Ezt a tendenciát jelzik a könyvtárközi kölcsönzés növekvő mutatói is.)

A csoport tagjai nem egyformák

20 000-től több mint 200 000 dokumentumig terjed e könyvtárak nagyságrendje; tartalmilag a szűkebb gyűjtőkörű óvónőképzőktől az általánost közvetítő tanárképző fő-

iskoláig széles a gyűjtési horizont. Az elemi kölcsönző és helybenolvasási lehetőséget is szerény időtartamban és férőhelyen nyújtó könyvtártól a heti 60–70 órás nyitvatartási időben széles körű tájékoztató munkát végző, másolatokat nyújtó, országos feladatkörű szakkönyvtárak szolgáltatásait adaptáló, sőt másoknak segíteni képes, szinte szolgáltatási rendszert kiépítő könyvtárakig tart a skála. Legtöbbjük súlyos elhelyezési gondokkal küzd, a tevékenységet gátló körülmények között szorong, némely helyen kielégítőek a tárgyi feltételek. Van, ahol a gépelés is gondot okoz, másutt cédulasokszorosító és reprográfiai berendezés, telex is segíti a munkát.

A szembeállító felsorolást folytathatnánk. Nem tesszük, de hangsúlyozzuk, hogy a széles paletta egyszerre ad okot optimizmusra és pesszimizmusra. Ha a főiskolai intézményekkel szemben támasztott követelmények tükrében nézzük a könyvtárakat, ha a korszerű felsőoktatás által támasztott, vagy támasztható igényeket, a könyvtárpolitika elvárásait tekintjük mércének, netán gazdagabb külföldi intézményeket választunk viszonyítási alapul – akkor a kapott helyzetkép nyugtalanító, s nem ad okot optimizmusra. Viszont ha a megtett utat tekintjük, ha a tendenciákra figyelünk, s mozgásában vizsgáljuk a pillanatnyi helyzetet, akkor már kevesebb aggodalommal szemlélődhetünk. Mi ezt az állást választottuk.

Ez persze nem ad felmentést az előrelépés állandó követelménye alól. Az egyes intézmények esetében ez konkrétan mit jelent, annak megállapítására kívülről nehéz vállalkozni. Általánosságban Szabó Ervint idézhetjük: a fejlettebbek mai helyzete a kevésbé fejlettek holnapja. Vagyis: a tanárképző főiskolák számára az egyetemek mutatják az utat, a tanítóképzők java máris a tanárképzőkhöz közelít, s adott a példa az óvónőképzők számára is.

A jövő útja, elvégzendő feladatok

A szakkönyvtári jelleg erősítése

Végül is, ha az egyes tanszékek munkájához, az egyes szaktudományok oktatásához megkívánt szakirodalmat a könyvtárak beszerezik és szolgáltatják, szó nem érheti a ház elejét. Tanulmányi funkciójukat teljesítik, sőt a szakkönyvtár bizonyos szintjére is eljutnak. Mégis, miért szorgalmazzuk visszatérően, miért hangsúlyozzuk annyiszor a szakkönyvtári funkciót? Azért, mert ha csak a kötelező és ajánlott irodalmat nyújtja a könyvtár, ha csak a jelentkező tanulmányi igények passzív kiszolgálására vállalkozik, arra vár, hogy az olvasók jelentkezzenek a könyvtárban stb., akkor ez egy tanulmányi/iskolai funkciójú könyvtárban is aligha elégséges és tisztességes magatartás. Megítélésünkben a szakkönyvtári funkció nemcsak gyűjteményi kérdés, hanem ennél több: szemlélet, magatartás. Nem elégszik meg az igények pusztá kiszolgálásával, hanem aktívan elébük megy és lehetőleg nem hagy kielégítetlenül lappangó szükségleteket sem. A tanulmányi könyvtárat a hallgatók az oktatói irányításnak megfelelően látogatják, a szakkönyvtár maga kínálja fel, sőt viszi el hozzájuk szolgáltatásait. Az előbbinek a pedagógusi ethosz, az utóbbinak a könyvtár szolgáltatókészsége és a könyvtárosi magatartás a mozgató ereje. A szakkönyvtár nem-

csak kölcsönöz és helybenhasználatra nyújt lehetőséget, hanem faktografikus és bibliográfiai tájékoztatást nyújt változatos formákban, a tartalomjegyzék-másolatoktól az irodalomkutatáson át a témafigyelésig; a könyvtárközi kölcsönzés rugalmas és gyors intézésétől a másolatszolgáltatáson át a fordításig. Nemcsak a tanulmányi munkát és nevelést szolgálja, hanem – a tudományos tanácsokkal való aktív közreműködés révén – részt vesz az intézmény tudományos munkájában, céltudatosan segíti a tudományos diákköröket éppúgy, mint a vezetés oktatáspolitikai irányító munkáját. Vagyis *Zsidai József* – talán nem a legszerencsésebb – szóhasználatával: totális könyvtár¹³. Jobb lenne úgy nevezni – mai könyvtár.

A tanulmányi könyvtár igen, a szakkönyvtár nem rendezkedhet be autarkiára: az előbbi bezárkózhat, leszűkítheti szolgáltatásait intézményen belülre, az utóbbi nyitva áll a már végzettek, a külső szakemberek előtt is. Az előbbi elszigetelődhet a könyvtárügy, sőt a csoport tagjaitól, az utóbbi maga keresi a bekapcsolódást a rendszerbe, az együttműködés módjait a potenciális partnerekkel.

Mindezzel nem lebecsülni, hanem kiegészíteni, sőt javítani gondoljuk a tanulmányi funkciót. Arra akarjuk felhívni a figyelmet, hogy a csak "tanító" főiskola nem korszerű: a felsőoktatás fejlesztésének koncepciója erőteljesen épít a hallgató önálló munkájára, az oktatók kutató tevékenységére és a színvonal ily módon történő fokozására. Ezért is kell ezeknek a könyvtáraknak továbbhaladni a szakkönyvtárrá válás útján.

Másfelől a könyvtárügynek is érdeke, hogy jobban számítson, jobban támaszkodjék ezekre a könyvtárakra. Nem tisztünk itt és most a szakirodalmi ellátás országos helyzetének elemzése, a fehér foltok felsorolása, a földrajzilag is megnyilvánuló egyenetlenségek felmutatása, az egyetemi könyvtárak elhelyezkedéséből fakadó hézagok számbavétele. Meggyőződésünk, hogy ha a (főleg a vidéki) szakirodalmi ellátásban már korábban is jobban lehetett volna építeni a főiskolák (benne a pedagógusképzők) könyvtáira, akkor a jövőben még inkább lehet és kell is, különösen ami a gyors dokumentumszolgáltatást illeti.

Helyük a könyvtári rendszerben

Mondhatná bárki, hogy az ilyen profilt kialakító és kapuit megnyitó felsőoktatási könyvtárral növekszik a különböző könyvtárak gyűjtőkörének átfedése egyes városokban az általános gyűjtőkörhöz közelítő tanárképző főiskolai könyvtár és a megyei könyvtár (esetleg SZMT központi könyvtár) között; a közművelődési funkció tekintetében átfedés mutatkozik valamennyi pedagógusképző főiskola és intézet könyvtára, illetve a tanácsai és szakszervezeti könyvtárak között: vagy ismétlődést eredményezhet a főiskolai könyvtárak, illetve a pedagógiai intézetek és megint a megyei könyvtárak (korábban elvállalt) pedagógiai szakkönyvtári funkciója. Sőt, más szakkönyvtárak (például oktatási igazgatóságok, levéltárak és múzeumok könyvtárai stb.) és a felsőoktatási könyvtárak állományában is lehet átfedés. Fel is merült a gondolat: vajon nem lenne-e célszerű a megyei/városi és a pedagógusképző főiskola, illetve intézet könyvtárát összevonni? Lehet erre külföldi példákat is hozni (például a kölni egyetemi és városi könyvtár stb.).

A magunk részéről azt reméljük, hogy a szűkebb (egyre szűkülő) pénzügyi – gazdasági körülmények végre kikényszerítik az ésszerű munkamegosztást, a kölcsönös érdeken alapuló együttműködést regionális (főleg helyi), szakterületi vonatkozásban egyaránt. Nem hisszük, hogy az egyik legősibb könyvtártípus felszámolásával, több tízezres, sőt százezres könyvtárak beolvasztásával kell könyvtárügyünk szétaprózottságát felszámolni (kezdeni). Nálunk a városi könyvtáraknak (a szegedi Somogyi Könyvtárt leszámítva) szerény tudományos múltjuk van, – (a felszabadulás után azt is szétrombolták!) – szemben például a német, francia stb. városokéival. Nem is szólva arról, hogy a felsőoktatási intézményben a könyvtár éppúgy (sőt még inkább!) munkaeszköz, mint az iskolai könyvtárban; a munkaeszköznek pedig "kéznél" kell lennie.

Talán fölösleges tovább érvelni. Lehet, hogy egyedi esetekben a körülmények megengedik ezt (például a frissen alapított főiskola kisebb településen), talán az építés kényszere és a pénzügyi források elégtelen volta ebben a megoldásban is szalmaszálát vél felfedezni. Úgy véljük, járhatóbb és helyesebb út az együttműködést, a munkamegosztást preferálni a központi irányítás részéről – és nem az "idegen tollakkal ékeskedést", a mások helyett való munkálkodást, a fölösleges funkcióhalmozást, ami esetleg a saját és eredeti elhanyagolását hozza maga után.

Együttműködés a főiskolai könyvtárak között

Nem l'art pour l'art szorgalmazzuk e könyvtár csoport tagjainak – jelenleg csak halvány vonalakban megmutatózó – együttműködésének fokozását. Abból indulunk ki, hogy a funkciók azonosságán és rokonságán túl egyéb tényezők is meghatározzák e könyvtárak homogén együttes mivoltát. Közös tantervek, a központi helyről vezényelt különféle (nevelési, politikai, tudományos diákköri, sőt tudományos kutatási) akciók további szoros szálakat fűznek közöttük. Ebből következően a könyvtári feladatok is hasonló módon, hasonló igények alapján és azonos időben jelentkeznek. E feladatok összefogással könnyebben és eredményesebben oldhatók meg.

Szinte a bőség zavarával küzdünk az együttműködés területeinek, hogyanjainak elősorolásakor. Csak a példálózás, az igazolás kedvéért említjük, s nem azért, hogy mindezt azonnal és egyszerre meg is kell (vagy lehet) valósítani: az egyszeri feldolgozás elvének érvényesítése e könyvtárak sajátos dokumentumainak, valamint az AV-anyagok feldolgozásánál; a külföldi folyóiratok előfizetésének egyeztetése, a saját előfizetésű lapok tartalomjegyzékének lemásolása és körözése alapján a kért cikkek kölcsönös megküldése, a gyarapodási jegyzékek szerkesztésének és periodicitásának egyeztetése, témafigyelés kölcsönös felajánlása, irodalomkutatások kölcsönös megküldése, könyvtárhasználati és szakirodalmi forrásismeretek oktatásához készített segédletek a partnerek rendelkezésére bocsátása, az egyes általános iskolai tantárgyakhoz készített analitikus kartotékok munka- és feladatmegosztáson alapuló elkészítése, a könyvtári munkáról készített jelentések, dokumentációk kölcsönös megküldése, központi szolgáltatások adaptációjával készült helyi feldolgozások átadása, közösen megtervezett és együtt végzett vizsgálódások és kutatások stb., stb.

Mindez persze feltételezi a könyvtárak jobb műszaki felszereltségét.

A külföldi szaksajtó egyik "sláger"-témája az Unesco által régóta szorgalmazott (s nálunk is kormány szinten elvállalt!) feladat, a szakirodalmi és forrásismeretek, könyvtárhasználati tudnivalók különféle képzési szinteken való oktatása tartalmi, szervezeti, módszertani, eszközkészítési kérdéseinek visszatérő taglalása. Nálunk csak siránkozások hallhatók és olvashatók arról, hogy az oktatásügy és irányítása mindezt elhanyagolja, nem teremti meg a szükséges feltételeket. A panaszok igazak és jogosak. Magunk is azt tartjuk, hogy ez nem elsősorban könyvtári kérdés, a megoldás igazi kulcsa nem a könyvtárosok kezében van.

Viszont ha abból indulunk ki, hogy a felsőoktatási könyvtárnak az is funkciókörébe tartozik, hogy bevezessen a szakkönyvtár használatába, hogy a könyvtárhasználat és a forráskezelés technikájának ismerete megkönnyíti a könyvtárosok munkáját: hogy ezekkel az ismeretekkel csoportos foglalkozások során könnyebb felvértezni a használókat, mint egyénileg, – nos akkor a jó főiskolai könyvtár nem tér ki a feladat elől. Tudjuk, hogy – szinte elszigetelten, egymástól függetlenül – készültek különböző segédletek, születtek helyi megoldások. A próbálkozókat tovább biztatni, a kísérletezőket megerősíteni szeretnénk. A többieket az első lépések megtételére, mindannyiunkat összefogásra serkentjük. Úgy látszik, nincs itt az ideje (még most sem!) a frontális áttörésnek, de a könnyebb ellenállások legyőzése sikerrel kecsegtet. Talán célszerűbb a "hajlandóbb" tan-székekkel és hallgatóikkal összefogni, a TDK munkához kapcsolódva bizonyítani a kevésbé rugalmasaknak, kételkedőknek, szemellenzőseknek. Ugyanígy a gyakorló iskolai tanításra felkészülő hallgatók maximális kiszolgálása megmutathatja a jövő pedagógus számára, hogy a könyvtári szolgáltatások, az olvasás miként fokozhatja az oktató-nevelő munka hatékonyságát. Ez "életre szóló élmény" lehet a "kis-tanítónak, -tanárnak", s remélhetőleg emlékezni fog rá majd az "életben" is, mit várhat a könyvtártól.

Fontos a gyakorló iskolai szakvezetők "megfertőzése" is. Ha már a pedagógusképzés irányítása és szakbizottságai késlekednek mozdulni, talán némileg mi is előbbre vihetjük az ügyet. Az általánosan nem túl szép képet törhetik meg a helyi próbálkozások és eredmények üde színfoltjai. A gyakorló iskolai könyvtárak itt senki másra nem átruházható szerepet játszanak, egyfelől az iskolai könyvtári hálózat tagjai, másfelől a főiskolai központi könyvtárnak, a pedagógusjelöltek könyvtárhasználati kultúrájának kialakítását célzó munkában egyenrangú partnerei. A gyakorló iskolai könyvtárban ezért fontos a szakképzett és főfoglalkozású könyvtáros, aki olvasáspedagógiai "mentora" a gyakorló hallgatóknak, ezért fontos itt a megfelelő nagyságrendű, gyarapítású és feltárt gyűjtemény, a vonzó könyvtári környezet. Így válhatnak mintakönyvtárrá a jövő pedagógusok, továbbképzéseken résztvevők szemében, végső soron az olvasáspedagógiai szakmódszertan kísérleti műhelyeivé.

* * *

Íme, visszajutottunk már a múlt században megfogalmazott követelményhez. Bár csak az akkori képezdek főiskolává avanzsált utódai végigjárnák az elődök megpróbálta utat!

IRODALOM

1. Ld. bővebben **BERECZ József**: A könyvtárkultúra tanítóképző intézeteinkben a dualizmus korában. 1867–1918. Egyetemi szakdolgozat. Bp. 1964. Némileg átdolgozva a tanulmány hozzáférhető = *Borsodi Krónika*. Miskolc, 1976. 151–236.p.
2. **BERECZKI Sándor**: A tanárképző főiskolák 20 éve. = *Felsőoktatási Szemle*, 1968. 11.sz.
3. Ezt mutatja, hogy az 1956-os tvr-rel ellentétesen – mely az egyetemi könyvtárak hálózatába sorolta a pedagógiai főiskolák könyvtárait – 1968-ban egy MM. ügyirat /Sic!T.Gy./ a tanító- és óvónőképző intézetek könyvtáraihoz hasonlóan az Országos Pedagógiai Könyvtár hálózatába sorolta őket, az általános és középiskolai könyvtárakkal együtt.
A tanárképző főiskolai könyvtárak útját mutatja be **BERTÓK László**: A pécsi Tanárképző Főiskola könyvtárának története. 1948–1973. Pécs, 1974. 97 p.
4. **TAKÁCS József**: A könyvtár a pedagógusképző intézményekben. = *Könyvtártudományi Tanulmányok*, 1975. Bp. NPI, 1975. 203.p.
5. **CSOBOTH Attila**: A főiskolai könyvtárak helyzete és fejlesztési igénye. = *Könyvtáros*, 1972. 11.sz. 658–660.p.
6. Ebben kulcsszerepet vállalt **B. NAGY Ernő**, az MM. Könyvtári Osztályának főmunkatársa, aki több írásban, előadásban tisztázta a könyvtár típus lényegi kérdéseit. Vö. A főiskolai könyvtárak funkciórendszere. = *Könyvtáros*, 1973. 2.sz. 69–71.p.; A főiskolai könyvtárak helyzete, feladatai és perspektívái. = *Könyvtártudományi Tanulmányok*, 1975. Bp. NPI, 1975. 191–196.p.; Irányelvek a főiskolai könyvtárak fejlesztésére. = *Könyvtáros*, 1975. 12.sz. 696–700.p.; A főiskolai könyvtárak helyzete és fejlesztési lehetőségei. = *Könyvtári Figyelő*, 1976. 6.sz. 504–511.p.
Segítség volt a nemzetközi irodalomból **PLATT, Peter**: Pedagógusképző főiskolai könyvtárak Angliában. Kiss Jenő tömörítése. Bp. OSZK–KMK, 1973. 36 p.
7. Teljes anyaga megtalálható a *Könyvtártudományi Tanulmányok* 1975. évi kötetében, a főiskolai szekcióban elhangzottak a 191–223. lapokon, s külön pontban az ajánlások között. Ez utóbbira ld. még *Könyvtáros*, 1975. 11.sz. 642–645.p.
8. Vö. A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 118–133.p.
9. Egységes szerkezetbe foglalt szövegét ld. uo. 11–23.p.
10. Működéséről ld. **BILINCI Lajos** – **MOHOR Jenő**: Fejlődési jelek a főiskolai könyvtárügyben. = *Könyvtáros*, 1977. 11. sz. 639–641. p.;
BILINCI Lajos: A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkája. = *Könyvtári Figyelő*, 1978. 6. sz. 722–726. p.;
BILINCI Lajos: A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkájáról. 1978–1979. = *Könyvtári Figyelő*, 1980. 4. sz. 391–394. p.
11. **KONDOR Istvánné**: Az egyetemi és főiskolai könyvtárak országos és regionális feladatai. = *Könyvtáros*, 1978. 10.sz. 571.p.
12. 204/1984. /Műv. K.14./ MM. sz. útmutató a felsőoktatási könyvtárak működtetéséhez. = *Művelődési Közlöny*, 1984. 14.sz. júl. 24. 639–644.p.
13. Vö.: **ZSIDAI József**: A szakkönyvtári integráció gyakorlata és elmélete. Bp.–Miskolc, 1979.

A NEMZETI ÉRTÉKEK BIZTONSÁGA AZ EGYHÁZI KÖNYVTÁRAKBAN

KÓKAY GYÖRGY

Amikor a 11. század végén Szent László király – a magyar könyvtárak történetében minden valószínűség szerint első alkalommal – utasítást adott egy könyvtári állomány-leltár elkészítésére, és elrendelte a pannonhalmi Szent Benedek-rend értékei között a könyvek számbavételét, részben a külső, erőszakos eltulajdonításból, részben pedig az örök hanyagságából származható veszélyekre hivatkozott. Aggodalmait az elkövetkező századok alaposan igazolták, hiszen a magyarországi könyvek és könyvgyűjtemények szinte katasztrofális méretű pusztulását a tatárok és törökök garázdálkodásai, valamint más, külső eredetű erőszakos fosztogatások legalább annyira előidézték mint az értékek méltatlanná vált tulajdonosainak, "őrei"-nek közönye, hanyagsága és hozzá nem értése. Így volt ez a középkori kódexállomány nagyméretű pusztulásával kapcsolatban csakúgy, mint Mátyás király európai viszonylatban is kiemelkedő reneszánsz könyvtárának, a méltatlan utódok kezébe került és a törökök által is kifosztott Corvin-könyvtárnak, valamint számos más hazai értékes gyűjteménynek az esetében.

A 20. században is sok veszély fenyegette a régi századok értékeit tartalmazó gyűjteményeket. A két világháború és különösen a légítámadások következtében sok európai ország könyvgyűjteményét érték súlyos veszteségek. A magyarországi nagy egyházi könyvtárak értékes állománya szerencsére jobbra megmenekült e háborús pusztításoktól. Hogy a másik veszélytől, a közöny és a gondatlanság következményeitől is mentesek legyenek, ennek érdekében az utóbbi másfél évtizedben, egyházi és állami összefogással nem csekély erőfeszítés történt.

Az egyházi tulajdonban levő mintegy harminc nagyobb könyvtárban nagyon sok olyan középkori kódex és újkori kézirat, valamint nyomtatvány található, amelyek egyszersmind pótolhatatlan nemzeti értékek is. Főleg e körülmény tette szükségessé az együttműködést, melynek jogi alapját a muzeális értékek védelméről alkotott jogszabályok biztosították. Ezek alapján került sor a különböző magyarországi egyházak könyvtárainak felmérésére és a muzeális jellegű állomány országos nyilvántartásba vételére. Az együttműködés szervezeti kereteit azok az egyházi gyűjteményi központok biztosították, amelyeket a nagyobb egyházak saját keretük között hoztak létre. E központok közvetítő szerepet játszanak az egyházi gyűjtemények tulajdonosai és az állami könyvtári szakigazgatás között.

A muzeális értékű egyházi könyvtári állomány védettségének lebonyolításáról és ennek nyomán előállt helyzetről már volt szó a könyvtári szakirodalomban. Ugyancsak publikálást nyert már az a – főként szakmai és állományvédelmi – támogatás, amelyet a Művelődési Minisztérium és a nagykönyvtárak, mindenekelőtt az Országos Széchényi

Könyvtár nyújtott e gyűjteményeknek, s nemkülönben az a kedvezőbb kutatási lehetőség, amely az egyházi könyvtárak részéről kialakult.

Ezúttal azokra a problémákra szeretnénk bővebben kitérni, melyek főként a védettség lebonyolítása óta eltelt évtizedben jelentkeztek, némelyikük alig halasztható megoldást követelve. A legutóbbi, egyházi könyvtárak állományának épségét is veszélyeztető események visszhangja azt bizonyította, hogy e kérdések foglalkoztatják a közvéleményt; a könyvtárostársadalom érdeklődésére pedig bizonyára szintén igényt tartanak.

A nehézségek egy része nem újkeletű, és nemcsak az egyházi könyvtárakra, hanem minden nagyobb, gyarapodó és élő gyűjteményre jellemző: ilyen például a nem egy esetben már gyötrelmessé vált *helyiség-probléma*. Más részük már jellegzetesebben egyházi könyvtárakat érintő ügy, hiszen például a *könyvtárosok utánpótlásának* itt még bonyolultabb és nehezebb a megoldása, mint a hasonló jellegű, de nem egyházi gyűjteményeknél. E két problémához szorosan kapcsolódik az egyházi könyvtáraknak talán a legnagyobb gondja: az *állományvédelem kérdése*.

A muzeális értékű tárgyakat, köztük a régi kéziratokat és ritka nyomtatványokat egyre inkább fenyegeti a közgyűjteményekben is az eltulajdonítás veszélye. A közelmúlt nagyszabású műkincslopásai után sajnos vannak példák egyházi tulajdonban levő kódexek, nyomtatványok lopására is. Ezek az esetek e veszéllyel való fokozottabb szembenézésre intenek. Az értékes kódexek és könyvritkaságok tolvajai és megbízói tisztában vannak e tárgyak értékének állandó növekedésével – kívánatos, hogy akiknek feladata ezeknek az értékeknek az őrzése, még fokozottabban tisztában legyenek ezzel. Mégpedig nemcsak a forintban vagy más pénznemben kifejezhető értékükkel, hanem azzal az erkölcsi és tudományos értékkel is, amit e művek a magyar művelődés számára jelentenek. A Halotti Beszéd, a Mária siralom vagy egy 12. századi magyarországi tankönyv értéke számunkra sokkal több, mint amennyire azokat a nemzetközi könyvpiacra értékelik (noha az sem csekély általában), hiszen nemzeti irodalmunk és kultúránk pótolhatatlan és fontos emlékei ezek.

Milyen veszélyek fenyegetik leginkább az egyházi könyvtárak állományát? Első helyen a már említett és sajnos úgy látszik "divatba" jövő eltulajdonítási veszéllyel kell foglalkoznunk. Éppen azért, mert ez meglehetősen új, korábban csak elvétve jelentkező veszélyforrás volt, sok helyen nem készültek még fel eléggé az ellene való védekezésre. Pedig – sajnos a közelmúltbeli példák bizonyítják – ez nagyon kockázatos lehet. Egyházi könyvtáraink egy részében bizonyos túlzott jóhiszeműség figyelhető meg mindenkivel szemben, aki a könyvtárat használja, illetve megtekinti, s ezért nem is mindig élnek azokkal a szigorú, de általánosan elfogadott rendszabályokkal, amelyek a visszaélések ellen terjedtek el mindenhol a világon. Pedig ezek a jószándékú kutatókból és látogatókból nem válnak ki semmilyen kényelmetlen érzéseket, hiszen ők tisztában vannak azzal, hogy ezek nélkül sehol sem lehetséges az értékes állomány védelmének biztosítása. Vannak olyan egyházi könyvtárak, ahol – az általános könyvtári szabályoktól eltérően – kikölcsönöznek olyan műveket, amelyek unikális példányok, vagy nagy ritkaságok (pl. középkori kódexek, újkori kéziratok, ősymtatványok, régi magyar könyvek, folyóiratok stb.). Egy nagy egyházi gyűjtemény például kölcsönadta az egyik jelentős, 16. század eleji magyar nyelvű kódexet, mégpedig egy állami kulturális intézmény részére,

amelytől két esztendő lefolyása után is csak más állami szervek intervenciója révén sikerült azt visszaszereznie. Ez a példa nemcsak arra alkalmas, hogy felhívjuk az egyházi könyvtárak figyelmét az ilyesfajta dokumentumok kölcsönzésének megtagadására, hanem arra is, amit sajnos más példákkal is alá lehet támasztani, hogy egyes állami intézmények és tudományos kutatók abban a tévhitben élnek, hogy az egyházi tulajdonban levő nemzeti értékek használatánál nem szükséges ugyanazokat a rendszabályokat megtartani, mint az állami intézmények dokumentumai esetében. Vonatkozik ez a modern tömegkommunikációs eszközökre, a filmre és a televízióra is, melyeknek érdeklődése a patinás egyházi könyvtárak iránt öröndetes, sőt kíváncsós, azonban nemegyszer különösen problematikus és nehéz helyzeteket idézett elő az állományvédelem szempontjából.

Természetesen nem a kutatás lehetőségének megakadályozásában látjuk a megoldást, hiszen éppen e lehetőségek bővítése volt az egyházi gyűjteményekkel való állami együttműködés egyik legfontosabb célja, hanem az általános biztonsági előírások következetes érvényesítésében. Ugyancsak nem gondolunk a film és a televízió e területen is nagyon kíváncsós műveltségközvetítő szerepének valamiféle korlátozására, de rá kell mutatnunk azokra a veszélyekre, melyek a könyvtári dokumentumokat e felvételek során fenyegetik. Vonatkozik ez még a legáltalánosabb dokumentum-filmezési eljárásra, a mikrofilmre történő felvételekre is, hiszen az értékes kézirat vagy nyomtatvány a felvételek közben – kellő elővigyázat hiányában – jelentős sérülést szenvedhet. (Pedig a mikrofilmzés egyébként részben éppen az állományvédelmet is szolgálja, azáltal, hogy lehetővé teszi a kutatók számára az eredeti rongálása, használata nélkül a dokumentum tanulmányozását.) A nagyobb stábbal felvonuló film- és televízió-felvételeknél pedig még fokozottabb figyelemre és óvatosságra van szükség.

Bizonyos dokumentumok kölcsönzésének megtagadása és a helyben kutatók felügyelete, valamint az általuk használt kötetek sértetlen visszaadásának az ellenőrzése csak egyik része az egyházi könyvtárosok teendőinek a gyűjtemények látogatóival kapcsolatban. Az egyházi könyvtárak egy részét ugyanis számos olyan látogató is felkeresi, akik nem kívánnak kutatni, hanem csupán a könyvtár megtekintése céljából érkeztek. E hazai és külföldi turisták száma, az egyházi könyvtárak statisztikai kimutatásai szerint évről-évre növekszik. A múlt évben (1983-ban) például csak a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárat 145 604 látogató tekintette meg, akiknek több mint tíz százaléka külföldi volt. De szintén magas és egyre növekszik az egyházi könyvtárak látogatóinak száma Debrecenben, Egerben, Sárospatakon, Esztergomban és Kalocsán is. A látogatók fogadását és szakszerű vezetését többnyire az egyházi gyűjtemények munkatársai látják el, helyenként az idegenforgalmi irodák vezetőinek közreműködésével. E különösen gazdag és értékes állománnyal rendelkező gyűjtemények díszes könyvtártermeinek ily sok turista által történő megtekintése sem nélkülözi sajnos a veszélyeket. Különösen ott van szükség fokozott figyelemre, ahol a bemutatásra kerülő termekben közvetlenül elérhető távolságban találhatók az értékes könyvek. Ezeken a helyeken ajánlatos lenne olyanfajta védőrács alkalmazása, amilyen Pannonhalmán található, és amelyik lehetetlenné teszi a könyvek kiemelését, de azért nem takarja el a könyvek gerincét sem.

A közelmúlt sajnálatos könyvlopásaiból levonható tanulságképpen arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy ha a látogató-csoportban egyszerre túl sokan vannak, a vezető,

illetve a felügyelő nem mindig tudja áttekinteni az egész csoportot. Különösen nem figyelhet kellően magyarázat közben vagy akkor, ha kérdésekkel fordulnak hozzá. Ezért ajánlatos a csoportok létszámának limitálása, illetve, ha lehetséges a felügyelők számának növelése.

A nagyobb látogatottságnak örvendő egyházi könyvtárakban különösen gyakoriak a kiállítások, illetve a gyűjtemény értékeinek bemutatása különböző tárlókban, szekrényekben. Azonban ezek esetében is a közelmúlt példája int fokozottabb óvatosságra, hiszen értékes kódexet loptak úgy el egy tárlóból, hogy közben a tettes egyik társa szóval tartotta a teremfelügyelőt, és így elterelte annak figyelmét. A tárlókban bemutatásra kerülő értékes dokumentumok valóban hatásosak és figyelemkeltők. De arra is kell gondolni, hogy a régi kéziratok és nyomtatványok címlapjai vagy a mindig ugyanott kinyitott lapjai a fénynek kitéve, elsárgulnak, töredezni kezdenek, tehát az eredeti művek kiállításával azok épségét még az eltulajdonítási veszélytől függetlenül is kockára tesszük. Ezért ajánlatos a kiállítási tárlókba eredeti példányok helyett fotó- vagy egyéb másolatokat elhelyezni, amelyek a célnak így is megfelelnek. Eredeti, nagy értékű dokumentumot csak nagyon ritkán és nagyon indokolt esetben ajánlatos kiállítani, de akkor is lehetőleg rövid időre és mindenképpen fokozott ellenőrzés mellett.

Egyébként az egyházi könyvtárak legértékesebb és legritkább, sérült dokumentumainak megmentése és restaurálása érdekében a Művelődési Minisztérium és az Országos Széchényi Könyvtár több mint egy évtized óta rendszeresen hatékony támogatást nyújt a gyűjteményeknek. A rendelkezésre álló restaurátori kapacitást felhasználva, mindenekelőtt a legnagyobb értékek és ritkaságok: a középkori kódexek, illetve más nagy értékű és ritka nyomtatványok restaurálására került sor. A mintegy másfélszáz kötet igényes (sokszor rendkívül időigényes) és nagy szakmai felkészültséget igénylő restaurálása révén sikerült az egyházi könyvtárak rendkívül gazdag és értékes kódexállományát megnyugtató állapotba hozni, pedig sok kódex számára szinte az utolsó órában érkezett a beavatkozás. Az Országos Széchényi Könyvtár restaurátor műhelye a továbbiakban is folytatja az egyházi könyvtárak értékeinek az állománymentését, hiszen a kódexeken kívül számos nagy értékű ősnymtatvány, régi magyar könyv és újkori kézirat várja a hozzáértő restaurátori kezek beavatkozását.

Volt példa az elmúlt évtized alatt arra is, hogy egyházi könyvtárak egész állományrészei kerültek súlyosan veszélyeztetett állapotba. Így például a Központi Kegyesrendi Könyvtár értékes kéziratanyaga, amely az ötvenes évek folyamán a Bazilika egyik emeleti helyiségében nyert elhelyezést, a nedvesség és egyéb káros tényezők következtében súlyos helyzetbe került: a kéziratokon penészgombák és más károkozók jelentkeztek. A 18. századi magyar irodalom- és művelődéstörténeti forrásokban különösen gazdag gyűjtemény a Művelődési Minisztérium támogatásával végül is a rendház épületében, kedvező körülmények között nyert elhelyezést, a szükséges fertőtlenítési munkálatok elvégzése után. Kalocsán pedig a régi Szemináriumi Könyvtár állománya került a kedvezőtlen elhelyezése miatt válságos helyzetbe. Itt a minisztériumi, valamint a helyi tanácsi és könyvtári összefogás segítette a régi könyvekből álló értékes gyűjtemény megnyugtató elhelyezésében.

Az egyházi könyvtárak állományvédelme érdekében még másféle támogatásra is szükség volt. Indokolttá vált néhány gyűjtemény valamennyi helyiségének és szinte teljes

állományának fertőtlenítése is, a jelentkező rovarfertőzések és más károkozók miatt, más-
hol a nagyobb méretű portalaníást, a kéziratok megfelelő raktározását és nem utolsó-
sorban maguknak a könyveknek a korszerű elhelyezését támogatták az állami szervek.
Közvetve az állományvédelmet is elősegítette az az akció, melynek kapcsán sor került az
egyházi könyvtárak középkori kódexeinek mikrofilmezésére, sőt, egyes gyűjteményekben
már a teljes kéziratok állomány lefényképezésére is. E dokumentum-másolatok az Ország-
os Széchényi Könyvtárban, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában
hozzáférhetők, s így a kutatás is egyszerűbbé válik, ráadásul az eredeti forrásanyag is men-
tesül a sok használatától.

Az egyházi könyvtárak muzeális értékeinek állományvédelmét, mégpedig az állo-
mány megőrzését éppen úgy, mint épségének biztosítását, illetve helyreállítását a jövőben
még fokozottabban kell előtérbe helyezni. Az állományvédelem sikere azonban szorosan
kapcsolódik a bevezetőben már említett másik két súlyos probléma megoldásával: a helyi-
ség-kérdéssel és a könyvtárosok személyének, illetve utánpótlásának problémájával.

A helyiség-kérdés azért kapcsolódik oly szorosan az állomány megőrzésének és épsé-
gének ügyéhez, mert zsúfolt, befulladt könyvtári helyiségekben nem biztosítható az
állomány védelme, nem is beszélve a feldolgozásról és a kutatás számára való hozzáfér-
hetővé tételről. Az egyházi könyvtárak jelentős részében pedig már ez a helyzet állt elő.
Egy-két könyvtár állapota még orvosolható volt saját erőből, illetve kisebb-nagyobb állami
támogatással. Így például öröndetes módon megoldódott a székesfehérvári Püspöki
Könyvtár raktári problémája. Itt a püspöki palota restaurálása során került sor az épület
korábban elhanyagolt szárnyának, az egykori istálló helyiségeinek könyvtári raktár céljára
való átalakítására és rendbehozására. A korszerű polcokkal berendezett új raktártermet
csigalépcső köti össze a könyvtár többi részével.

Folyamatban van a budapesti Ráday Könyvtár helyzetének megoldása is. A Duna-
melléki Református Egyházkerület Teológiai Akadémiájának bővítése során a Ráday
Könyvtár is új helyiségekhez jut a közeljövőben. A budai Ferences Könyvtár a rendházon
belül alakította ki, pontosabban állította vissza a könyvtár eredeti termeit, melyek évtize-
deken keresztül más célt szolgáltak. A könyvállomány, amely hosszú időn keresztül
ömlesztett állapotban volt, végre ismét polcokon nyerhetett felállítást. Ugyancsak ön-
tevékenyen orvosolták a helyhiányt a kecskeméti Piarista Könyvtárban, ahol tetőbeépítés-
sel új raktártermet alakítottak ki a történeti állomány részére. A budapesti Központi
Piarista Könyvtárban a duplumanyag leválasztásával és szekrényekben való elhelyezésével
jutottak jelentős raktári férőhelyhez.

Ezen öröndetes fejlemények mellett sajnos több, nagy egyházi gyűjtemény tovább-
ra is igen súlyos helyhiánnyal küzd. A legsúlyosabb helyzet a Tiszáninneni Református
Egyházkerület sárospataki Nagykönyvtárában, az egeri Főegyházmezei Könyvtárban, az
esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban és a Dunántúli Református Egyházkerület pápai
Nagykönyvtárában alakult ki. E könyvtárakban az állomány méretei és nagyméretű gyara-
podása (ez utóbbi főként a folyamatosan bezúduló hagyatékokból adódik) következtében
gyakorlatilag megszűnt az újabb szerzemények elraktározásának lehetősége. Mindez meg-
bénította a feldolgozó munkát is, de mindenekelőtt lehetetlenné tette a kutatók korábbi

színvonalú kiszolgálását. És végül – de nem utolsósorban – ilyen körülmények között egyre nehezebbé válik az értékes állomány megvédése is.

E könyvtáraknak, a nagy méreteken kívül még az is közös sajátosságuk, hogy mind-egyik olyan épületben helyezkedik el, ahol még más, állami intézmény is található. (Sárospatak: gimnázium, Esztergom: Balassi Múzeum, Eger: Tanárképző Főiskola, Pápa: középiskola.) Ezek az állami "társintézmények" sajnos maguk is többnyire helyhiánnyal küzdenek, ezért nem tudják kisegíteni a könyvtárakat egy-egy helyiség átengedésével. A Balassi Múzeum szívesen átadná teljes egészében a helyét a Bibliotékának, de ennek feltétele az, hogy megkapja – az egyébként szóbanforgó – bővebb épületet.

Az előbbi gyűjtemények közül jelenleg viszonylag reménykeltő helyzetben a sárospataki Nagykönyvtár van, amely egy szomszédos épület átalakításával és a könyvtárhoz kapcsolásával kívánja krónikus helyhiányát orvosolni. Itt már nemcsak a tervek készültek el, hanem a kivitelezés végrehajtásához szükséges anyagi eszközök realizálása is – beleértve az állami támogatást – folyamatban van. A pataki könyvtár ügyét a művelődés- és a könyvtárügy országos szervei mellett a helyi állami vezetés is messzemenően támogatja, tudatában lévén annak, mit jelent a sárospataki Nagykönyvtár a magyar művelődés történetében. Hasonló erkölcsi támogatást élvez a pápai kollégiumi könyvtár is a város részéről, de sajnos itt még a konkrét megoldás várat magára.

Vannak tervek a nagyon súlyos helyzetben levő esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár bővítésére is, hiszen említettük, hogy a "társbérő", a Balassi Múzeum maga is költözni szeretne. Mindennek feltételét az országos és a helyi erők összefogása remélhetőleg itt is meg fogja teremteni. Erre annál is inkább szükség lenne, mert e nemzeti értékekben oly gazdag gyűjtemény van talán a legmértatlanabb helyzetben. A magyar kultúra és irodalom példátlanul nagy értékeit ilyen körülmények között nem lehet megfelelően őrizni és egyszersmind hozzáférhetővé is tenni, ahogy ezt a legutóbbi sajnálatos események meggyőzően bizonyították.

Hasonlóan súlyos a helyzet az egri Főegyházmegyei Könyvtár esetében is, amelyben a zsúfoltság már nemcsak a gyarapodást és a kutatást, hanem szinte még a könyvtár megtekintését is lehetetlenné teszi. Pedig az Eger városát felkereső turisták számára az egyik fő látványosság éppen e könyvtár volt; az a körülmény, hogy a gyűjtemény eredeti raktáraiból (melyeket a főiskola tornateremmé alakított át) kikerült anyag a kápolnában nyert elhelyezést (melyet a Maulbertsch-freskó miatt szintén tömegesen tekintenek meg), önmagában sem volt szerencsés megoldás és példa nélküli is a mai nagy hazai egyházi könyvtárak között. Most már azonban a kápolna is zsúfolásig megtelt könyvekkel, s a további gyarapodást már csak a nagyteremben lehetne elhelyezni, ami végképp visszatetsző megoldás lenne. A gyűjtemény egyébként rendkívül gazdag 19–20. századi társadalomtudományi művekben és hasznosan egészíti ki az ugyanabban az épületben levő Főiskolai Könyvtár újabb eredetű állományát. Ezért keresik fel a gyűjteményt sokan a város kutatói és a főiskola tanárai, valamint hallgatói köréből is. A könyvtár megbénulása a könyvtár használóit is súlyosan érinti.

E nagy és önerőből meg nem oldható problémákkal küzdő egyházi könyvtárak mellett, meg kell emlékeznünk még néhány olyan gyűjteményről, melyeknek állapota könyvnyebben orvosolhatónak tűnik. Ilyen a Tisztántúli Református Egyházkerület Nagy-

könyvtára, amely számára nagy előrelépést jelentene, ha némi támogatással, az épületen belül megoldhatná a duplumok elhelyezését és a kiállítási terem felújítását. Remélhetőleg – szintén az egyházi épületen belül – talán a székesfehérvári Püspöki Könyvtárhoz hasonlóan – a veszprémi Püspöki Könyvtár is meg tudja oldani raktárhelyiségének bővítését. A Központi Papnevelő Pálos Könyvtárában pedig nem helyhiány, hanem a szép barokk teremkönyvtár – amely első otthona volt a Széchényi Könyvtárnak – felújítása a probléma, amelyhez már elkészültek a tervek.

Az állományvédelem és a helyiség-kérdés mellett a könyvtáros-utánpótlás megoldása képezi az egyházi könyvtárak harmadik, fő problémakörét. Talán nem szükséges bizonygatni, hogy ez is mennyire kapcsolódik az állományvédelemhez. Régen a muzeális értékű gyűjtemények könyvtárosait "örök"-nek, latinul "custos"-oknak nevezték, és ez nevében is kifejezte, hogy e könyvtárosok egyik legfőbb feladata magának az állománynak a megőrzése volt. Ma sem lehet ez másként, különösen a nemzeti értékekben ily gazdag gyűjtemények esetében. E könyvtári örök legfontosabb "felszerelése" a könyvtárosi speciális szaktudással párosult állományismeret és a könyvtárosi hivatás szeretete. Ilyen egyházi könyvtárosokra mind a múltban, mind pedig a jelenben mindig volt példa. Sajnálatos azonban, hogy éppen az utóbbi időben sokuktól búcsút kellett vennünk, és ezért foglalkoznunk kell utánpótlásuk kérdésével.

Az egyházi könyvtárak között nemcsak a felekezetek szerint, hanem hagyományaik és jellegük szerint is jelentős különbségek vannak. A régi, híres református könyvtárak mindegyike iskolához, kollégiumhoz kapcsolódva fejlődött ki a századok folyamán, és jelentős szerepet töltöttek be a magyar művelődés történetében. A nagy katolikus egyházi könyvtárak közül a tanítórendek könyvtárai az iskolázással és az oktatás követelményeivel párhuzamosan fejlődtek, s ez megmutatkozik e gyűjtemények összetételén is. Kevésbé szerves fejlődés eredményeként jöttek létre a nagy, főpapi könyvtárak, melyeknek muzeális értékekben való nagy gazdagságát inkább az alapító és későbbi könyvbarát püspökök könyvbeszerzései, valamint az e gyűjteményekbe áramló hagyatékok határozták meg. Ezért van, hogy könyvészeti ritkaságokban inkább ez utóbbiak, a magyar irodalom- és művelődéstörténeti forrásokban pedig inkább az iskolákkal, kollégiumokkal kapcsolatos gyűjtemények gazdagok. A gyűjtemények összetételével és eredetével függhet össze leginkább az, hogy a református egyház és a katolikus szerzetesrendek napjainkban is fontos, nem elhanyagolható egyházi intézménynek tekintik könyvtáraikat. Ennek megfelelően e gyűjteményekben a könyvtárosok számával és felkészültségével általában elégedettek lehetünk: komoly könyvtári élet folyik bennük, s nyilvánosságuk helyenként megközelíti a hasonló, valóban nyilvános állami intézményekét.

A püspöki (érseki, egyházmegyei stb.) könyvtárakban viszont, jóllehet az állomány rendkívül nagy és gazdag, mégis többnyire csak egy-egy könyvtáros található, akik nagy részének még más feladatai is vannak. Igaz, hogy e gyűjtemények, sajátos összetételük miatt a kutatók sokkal kisebb rétegét érintik, de az őrzött értékek nagysága és sokszor az állomány kellően fel nem tárt jellege indokoltá tenné több könyvtáros tevékenységét. E nagy nemzeti és muzeális értékeket őrző gyűjtemények teljes állománya ugyanis sok helyen még nincs teljesen feltárva, ami nemcsak a kutatást nehezíti meg, hanem az álló-

mány ellenőrzését lehetetlenné teszi, hiszen ilyenformán eltűnhetnek e gyűjteményekből könyvek százai anélkül, hogy azok hiányáról egyáltalán tudomást lehetne szerezni.

A folyamatban levő, egyik országos forrásfeltáró vállalkozás, az egyházi könyvtárak kéziratkatalógusainak munkálatai is képzett könyvtárosokat igényelnek. E sorozat eddig megjelent kötetei – melyek a debreceni Nagykönyvtár, a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár és a Ráday Könyvtár kéziratainak leírását tartalmazzák – folytatásra várnak. Mert a könyvtárak állományának felleltározása és katalogizálása után csak az ilyesféle tudományos feltárások által válhatnak ezek a gyűjtemények valóban európai színvonalú, tudományos könyvtárakká, ahol az egyházi tulajdonban levő, nemzeti értékeket képviselő, írott és nyomtatott dokumentumok őrzése és a kutatás számára való hozzáférhetősége egyaránt biztosítva van.

Az egyházi könyvtárosok kiképzéséhez, egyetemi, főiskolai tanulmányaik végzéséhez az állam az eddigieknél is nagyobb segítséget kíván nyújtani. A – legalábbis viszonylag – megfelelő számú könyvtáros biztosításával az egyházaknak kellene a jövőben nagyobb támogatást adni gyűjteményeik felvirágoztatásához. Csak az együttműködés további elmélyítésével képzelhető el a fentiekben érintett problémák megoldása: mindekenélőtt a pótolhatatlan nemzeti és kulturális értékek megóvása a külső és a belső veszedelemektől.

VEGYÉL KÖNYVET MAGADNAK A KÖNYVTÁRBA! – Tualatin (USA) városi könyvtára az olvasók segítségét kéri gyarapítási kerete kiegészítéséhez. Aki el akar olvasni egy új könyvet, befizetheti a könyvtári kedvezménnyel számított árát a könyvtárnak, s a könyvtár azonnal beszerzi a könyvet, először az ajándékozonak kölcsönzi ki, s ex librisen is megörökíti benne a nevét.

Library Journal. 1984. március 1.

”A KORLÁTOZOTT LEHETŐSÉGEK HAZÁJA” aláírással közöl fényképet a BuB egy amerikai könyvtár olvasószolgálatán kitett tábláról. A tábla szövege: **”SZÍVES TÜRELMÉT KÉRJÜK. Személyzetünk létszámihiánya miatt várakoznia kell. KÖSZÖNJÜK.”**

Buch und Bibliothek. 1983. 6.no.

AZ ORSZÁGOS FORDÍTÁSNYILVÁNTARTÁS HELYZETÉRŐL ÉS FEJLESZTÉSI IRÁNYAIRÓL

BARABÁS TIBORNÉ

A Könyvtári Figyelő 1982. évi 6. száma teljes terjedelmében a nemzeti könyvtár központi szolgáltatásaival foglalkozott. A szám vendégszerkesztője, Zircz Péter az előszóban megindokolta, hogy miért korlátoztuk mondanivalónkat csak a nemzeti könyvtár szolgáltatásaira. A központi szolgáltatások sorát most egy fontos országos szolgáltatás bemutatásával folytatjuk. (A szerk.)

Népgazdasági érdek annak felismerése, hogy a fejlődés többek között attól is függ, hogy milyen gyorsan realizálódnak a tudományos eredmények a gazdasági életben. Az állam elsősorban az információs intézményekre és könyvtárakra bízta a nyelveket nem tudó kutató, fejlesztő és minden más szakember számára a külföldi szakirodalom lefordítását.

A fordítás pénz- és időmegtakarítást jelent. A külföldi szakkönyvek vásárlására, folyóiratok előfizetésére fordított pénz csak akkor térül meg, ha ezt az irodalmat feltárjuk, hozzáférhetővé tesszük, ha kell, fordítás árán is.

A szakfordítások közhasználatba vétele

A kiadói keretekben készült fordításokat könyvként, folyóiratcikk formájában vagy valamilyen más módon publikálják, így azok mindenki számára hozzáférhetőek. Nem ugyanez a helyzet a kiadáson kívül készült fordításokkal. Ezek a fordítások egyedi megrendelésre egy vagy néhány gépelt példányban készülnek, de közérdekből kívánatos, hogy nyilvánosságot kapjanak. Ezt valósítja meg a *fordításnyilvántartás* országos rendszere.

Az *Országos Fordításnyilvántartás* intézménye 35 éve működik. Nem egészen három hónappal az Országos Dokumentációs Központ létesítése és a szakmai központok szervezése tárgyában kiadott 4118/1949. (VI. 29.) Korm. számú rendelet megjelenése után, 1949. szeptember 22-én a Népgazdasági Tanács 219/11/1949. N.T. határozata már elrendelte, hogy a tervbe vett szakfordításokat a közületek és intézmények kötelesek bejelenteni az Országos Dokumentációs Központnak.

A szakmai fordítások kötelező bejelentéséről szóló jelenleg is érvényes 69/1951. (III. 14.) M. számú rendelet részletekbemenően szabályozta a folyamatot. Ezt a rendeletet a művelődésügyi miniszter 1958-ban a 144/1958. (M.K.10.) MM. számú, a szakmai fordító munka gazdaságos megszervezéséről szóló utasításával az időközben felmerült módosító kívánalmakra tekintettel értelmező magyarázattal és részben új tartalommal látta el.

Ennek az utóbbi két rendelkezésnek az alapján történik ma is az Országos Fordításnyilvántartás, amely az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár szervezeti egységeként működik az alábbiak szerint.

A fordításnyilvántartás jelenlegi helyzete

A vonatkozó rendelet és miniszteri utasítás szerint bejelentési kötelezettség alá esnek a közcélú szakfordítások.

Közcélú az a fordítás, amelyet állami szerv, állami vállalat, intézmény vagy társadalmi szervezet a saját költségére készített, tekintet nélkül arra, hogy a fordítást állományába tartozó dolgozójával vagy eseti megbízás alapján mással készítteti el.

Szakfordításnak minősül bármely tudomány vagy ismeretág körébe vágó irodalmi mű vagy forrásanyag (pl. folyóiratcikk, könyv, könyvrészlet, jogszabály, szabadalmi leírás, szabvány), továbbá gyakorlati célú, de általános értékű dokumentum (prospektus, gépleírás, használati utasítás stb.) fordítása, tekintet nélkül a többszörözött előállítás módjára (nyomdai, sokszorosított, mikroforma stb.).

A *bejelentési kötelezettség* tehát kiterjed bármely szakterületen megjelent mű fordítására (a műszaki és természettudományiakra éppúgy, mint a társadalomtudományiakra, a mezőgazdaságiakra vagy az orvostudományiakra).

Mégsem esik minden egyes fordítás bejelentési kötelezettség alá, hanem csak azok, amelyek közhasználatba vétele indokolt. A kivételek köre széles, így a bejelentési kötelezettség alól igen sok fordítás mentesül.

A bejelentési kötelezettség nem terjed ki:

- a szakszövegnek magyarról idegen nyelvre vagy valamely idegen nyelvről más idegen nyelvre való fordítására,
- bizalmas jellegű közleményekre,
- konkrét ügyekre vonatkozó hivatalos okiratokra,
- szakszövegek kivonatos vagy szemelvényes fordítására, könyvrészletek kivételével,
- tartalomjegyzékek, kivonatok (referátumok) fordítására,
- a fordításban előreláthatóan két szabvány gépelt oldalt meg nem haladó szövegekre,
- a napi sajtó cikkeinek fordítására, kivéve az elvi jelentőségű cikkeket,
- a Magyar Távirati Iroda és a napilapok szerkesztősegei által készített fordításokra.

A fordíttatók a bejelentésre kötelezett szakfordításokat, amelyeknek elkészítését tervbe vették, kötelesek 1954 óta az Országos Fordításnyilvántartásnak az erre a célra rendszeresített nyilvántartólapok egyikén a fordítás megkezdése előtt bejelenteni. Az Országos Fordításnyilvántartás 48 órán belül írásban értesíti a bejelentőket arról, hogy a tervezett fordítást valamely bejelentésre kötelezett szerv már korábban bejelentette-e vagy sem. Ha igen, az új bejelentő az anyagot nem fordíttathatja le. (A Fordításnyilvántartás, ha már rendelkezésére áll a fordítás ún. kötelespéldánya, úgy annak lelőhelyét is közli.)

Lehetőség van azonban arra is, hogy a fordíttató intézmény vagy vállalat illetékese előzetesen személyesen, telefonon vagy telexen kérjen arról felvilágosítást, hogy nincs-e már lefordítva a kívánt anyag. Ez csak felvilágosítás, ha fordíttatásra kerül a sor, a fordítási engedélyt a nyomtatványok egyikén be kell jelenteni.

Az Országos Fordításnyilvántartás az alábbi mennyiségű szóbeli vagy telex felvilágosítást adta:

1981		1982		1983	
szóbeli	telex	szóbeli	telex	szóbeli	telex
5660	1252	5960	2103	6340	1824

Amennyiben a bejelentés tárgyát képező anyagot még nem fordították le, úgy a bejelentőt – ugyancsak 48 órán belül és írásban – arról értesítik, hogy a fordítást nyilván tartásba vették, és az így kiadott ún. igazolás alapján a bejelentő a fordítást munkába adhatja. Ez azonban a bejelentőre azzal a kötelezettséggel jár, hogy az igazolás kézhezvételétől számított 30 napon belül a fordítást munkába kell adnia és a fordítást a bejelentési úrlapon az általa megjelölt időpontig el kell készíttetnie.

Ha a bejelentő a fordítást az igazolás kézhezvételétől számított 30 napon belül nem adja munkába, akkor elveszti a jogosultságát a fordításra és az igazolásfe határidők elteltével vissza kell küldenie.

Avégett, hogy a különböző fordíttatók által elkészített fordításokból a második, a harmadik stb. igénylő, illetve az egyéb érdeklődők másolatot kaphassanak, a bejelentőnek az elkészült fordítás egy példányát (ún. kötelespéldány) az MSZ 3964–78 számú országos szabvány alapján készült és a fordításnyilvántartás által a fordítási engedélyhez adott ún. fordítási fejlapp pontos kitöltésével a Fordításnyilvántartás számára meg kell küldenie.

A beérkezett kötelespéldányokat az Országos Fordításnyilvántartás az azok megőrzésére és a használat biztosítására – gyűjtőköri profil szerint – az illetékes könyvtárnak adja át. (A műszaki-természettudományi és gazdasági tárgyuakat az Országos Műszaki Könyvtárnak, az egyéb tárgyuakat az illetékes könyvtári vagy információs intézménynek.) A fordítások kötelespéldányait megőrző intézmények költségtérítés ellenében a fordításokról másolatot szolgáltatnak, ezenfelül pedig kötelesek könyvtárjukban lehetővé tenni a náluk őrzött szakfordítások közcélú felhasználását (helybeni olvasását).

A fordításnyilvántartás célja

Az alaprendelet két célt jelöl meg:

- a közcélú szakmai fordítómunka gazdaságos megszervezését;
- az elkészült fordítások közérdekű felhasználásának biztosítását.

Ez a két cél szorosan összefügg, hiszen mindkettő a fordítást felhasználó szakemberek érdekeit szolgálja. A fent ismertetett rendszerrel párhuzamos fordítások kiküszöbölhetők, gyakorlatilag az amúgy sem elégséges létszámú fordítógárda munkájának hatékonysága növelhető, ami együtt jár a fordítások elkészítési idejének csökkentésével.

Ez napjainkban talán még fontosabb szempont, mint bármikor korábban volt. Emellett jelentős a költségmegtakarítás is. (1981-ben 7 973; 1982-ben 6 655; 1983-ban 6 300 fordításbejelentést nem engedélyeztek, mert már előtte lefordították, ez népgazdasági szinten óvatos becslés szerint hozzávetőlegesen 14 millió Ft; 12 millió Ft illetve 11 millió Ft megtakarítást eredményezett.) Az pedig, hogy az érdeklődő az arra kijelölt könyvtárban azonnal elolvashatja a már kész fordítást, illetve arról másolatot kaphat, s nem kell rövidebb-hosszabb ideig a fordításra várnia, a fordítást felhasználó munkájának hatékonyságát növeli.

Áttekintés a fordításokról

A fordításbejelentések száma az elmúlt években a következők szerint alakult:

	1977	1981	1982	1983
Összes bejelentések száma	58 442	46 799	42 675	37 702
ebből: már lefordítva	10 118	7 973	6 655	6 300
engedélyezve	48 324	38 826	36 020	31 402

A szakfordítások legjelentősebb hányada a műszaki és természettudományok köréből kerül ki (mintegy 70%). Forrásuk szerint ezeknek legnagyobb hányadát folyóirat-cikkek 80%, az úgynevezett vállalati irodalom termékei (gépkönyvek, prospektusok, terv-, illetve gyártási dokumentációk) 7%, szabványok 4%, szabadalom 3%, konferenciaanyag 3%, könyv-könyvrészlet 2,5%, kutatási jelentések, nemzetközi szervezetek anyagai 0,5%-ot tesznek ki. Hazánkban a rendkívüli mértékben megnövekedett nemzetközi kapcsolatok és külkereskedelmi forgalom következtében megnőtt az idegen nyelvre készülő fordítások aránya is, magyar termékekkel kapcsolatos dokumentumok, gépleírások, szerződések stb. fordításával.

A műszaki és természettudományi tárgykörű fordításokon túlmenően számottevőek a mezőgazdaság, az orvostudomány körébe eső fordítások is, valamint – különösen az OFFI munkájában – az igazgatási, jogi és társadalomtudományi szövegek magyarra, illetve magyarról idegen nyelvre készülő fordításai.

A forrásnyelvek köre is jelentősen bővül. A múlt században a német, a francia és az angol képviselte jóformán a teljes szakirodalmat. Ma ezek együttes hányada a világ-irodalomnak még mindig 65%-át jelenti ugyan (angol kb. 37, német 20, francia 8%), de a tudomány és technika lényeges nyelveként sorakozik fel mellettük elsősorban az orosz, de számos egyéb nyelv is (olasz, japán, svéd, spanyol, lengyel, cseh, kínai stb.).

Az Országos Fordításnyilvántartáshoz beérkező fordítás bejelentések megoszlása nyelvek szerint:

német	35%
angol	30%
orosz	12%
francia	6%
cseh és szlovák	4%
olasz	3%

A fennmaradó 10%-on a lengyel, román, svéd, spanyol, szerb, bolgár, finn, japán, holland, dán, vietnami, kínai stb. nyelvek osztoznak.

Amik nehezítik a fordításnyilvántartást

A bejelentők és bejelentések adatainak ismeretében megállapítható, hogy a vonatkozó rendeletet és miniszteri utasítást nagyon sokan nem tartják be. Valószínű oka mindenekelőtt az, hogy a 33, illetve 26 évvel ezelőtt kiadott rendelet, illetve miniszteri utasítás feledésbe merült. Oka az is, hogy a különböző szintű könyvtárosoktatásban nem kap helyet ennek az országos szolgáltatásnak a megismertetése, de ha esetleg mégis szólnak róla az oktatók, nem hangsúlyozzák eléggé az országos fordításnyilvántartás társadalmi fontosságát. Sokan abban a tévhitben élnek, hogy az OMIKK-ban csak a műszaki-természettudományos fordítások nyilvántartása működik.

Okként jelentkezik még az egyéni vagy csoportérdeknek a társadalmi érdek elé helyezése is oly módon, hogy a fordítató személy vagy intézmény önszorgatból meg akarja akadályozni, hogy a fordítás nyújtotta információ más számára is könnyen és gyorsan hozzáférhető legyen, s ezért tudatosan nem jelentik be a tervezett fordítást.

Vannak olyan intézmények, vállalatok is, amelyek pusztán azért nem jelentik be tervezett fordításaikat, mert azt hiszik, hogy a kötelezpéldányok szolgáltatása – amely kétségtelen, hogy minimális költségtöbbletet jelent a számukra – jogtalan anyagi előnyhöz juttatja az azokat őrző szakmai központokat. (Ez azonban nem igaz, mert a másolatok szolgáltatásakor csak a felmerült költségek számíthatók fel.)

Probléma még, hogy sem a szaporodó fordítással foglalkozó gazdasági munkaközösségek, sem az őket fordítással megbízó vállalatok, intézmények nem teljesítik bejelentési kötelezettségüket.

Okként szokták említeni azt is, hogy hosszadalmas a fordításbejelentés, lassú az átutalás. A tény ezzel szemben az, hogy az Országos Fordításnyilvántartás minden esetben betartja a 48 órás (2 munkanap) határidőt, ha az űrlap pontosan és hiánytalanul van kitöltve. Ellenkező esetben, éppen a bejelentő hibájából, (pontatlan bibliográfiai adatok stb.) valóban elhúzódik az engedélyezési eljárás, de ez nem a rendszer hibája.

Itt kell megemlíteni, hogy a pontatlan bibliográfiai adatok a nyilvántartási és felvételi munkálatokat is nagyon nehezítik.

A rendelet 7. szakasza úgy intézkedik, hogy a "rendelet megszegői ellen fegyelmi eljárásnak van helye", fontosabb, és főképp konkrétabb a 4. szakasz rendelkezése, miszerint a bejelentésre kötelezettek a fordítónak munkadíját "csak abban az esetben fizethetnek ki, ha birtokukban van az Országos Fordításnyilvántartás igazolása" amelyet a "fordítási díj kifizetését igazoló iratok mellett kell megőrizni"; ezt azonban nem tartják be.

A legutóbbi időkben olyan hangokat lehet hallani, hogy a szakfordítások nyilvántartásának országos rendszere szükséges és helyes volt alapítása idejében és az azt követő években, de felesleges és helytelen ma, az azóta megváltozott gazdasági viszonyok között.

Ma nem lehet – úgy mond – indokolt egy költséges országos szervezet fenntartása csak azért, hogy pár millió Ft-ot megtakarítson a népgazdaságnak úgy, hogy közben akadályozza a szakfordítási munka zavartalan ellátását, mert így elveszítjük a réven, amit megtakarítunk a vámon.

A valóság ezzel szemben az, hogy a szakfordítások országos nyilvántartása ma idősebb mint valaha, és ha eddig nem valósítottuk volna meg, most lenne szükség a bevezetésére. A könyvtár- és információügyben előtérbe került együttműködésben a szakfordítások nyilvántartása és adatainak kölcsönös cseréje különös hangsúlyt kap.

A gazdaságossági érv mellett még csak annyit, hogy a nyilvántartó szervezet összes fenntartási (személyi és dologi) költsége nem haladja meg az évi 500 000 Ft-ot, szemben az évi kb. 12 millió Ft megtakarítással, amit a többszöri fordítás elkerülésével elérünk. (Ez az összeg többszöröződné, ha a vállalatok, intézmények, gazdasági munkaközösségek a bejelentési kötelezettségnek a rendelet értelmében eleget tennének.) Ez ugyan népgazdasági méretekben nem túl számottevő összeg – sok helyen bizonyára ennél nagyobb összegek ésszerű megtakarítását mulasztják el – de a takarékosagra törekvés időszakában ez sem mellőzhető.

De ami még ennél is fontosabb, hogy a rendszer eredményeképpen egy igen gazdag, a magyar népgazdaság fejlesztését, a kulturális, szellemi életet előmozdító, sok nyelven megjelent külföldi szakirodalom magyar nyelvű szövege a szakemberek rendelkezésére áll. (Csak az Országos Műszaki Könyvtárban kb. napi 100 fordítást kérnek ki helyben-olvasásra, és évente 650 000 oldal fordításmásolatot szolgáltatnak.)

A fordításnyilvántartás fejlesztési iránya

A meglevő rendelkezések felülvizsgálatra szorulnak, meg kell kezdeni egy felfrissített rendelet kiadásának előkészületeit.

Meg kell erősíteni, illetve szankcionálni kell a most is érvényben levő utasítást, miszerint a bejelentésre kötelezettek a fordítónak munkadíjat csak abban az esetben fizethetnek ki, ha birtokukban van a Fordításnyilvántartás igazolása. Az igazolást a fordítási díj kifizetését igazoló iratok mellett kell megőrizni. Ezt ellenőrizni is kell.

Az elmúlt időszakban többször előfordult, hogy illetékes állami szervek visszaéléseket állapítottak meg a szakmai fordítások bejelentésére és a kötelespéldány szolgáltatására vonatkozó előírások be nem tartása tekintetében. A fentiek elkerülése végett szükséges a "Szolgálati használatra" minősített, valamint az idegen nyelvre történő fordítások bejelentése is.

Ezzel szemben a felgyorsult élettempó megkívánja, hogy az Országos Fordításnyilvántartás 24 órán belül kiadja az engedélyeket, de az engedélykérőknek is 14 napon belül munkába kell adniuk a fordítást.

A szakmai nyelv fejlődése, valamint a terminológiai fogalmak változása szükségessé teszi, hogy az Országos Fordításnyilvántartás gondozza is a fordításokat, a fordítások jó minősége és korszerűsége érdekében. Olyan minőségű és felszereltségű (táblázatok, grafikonok stb.) kötelespéldányokat kell az Országos Fordításnyilvántartásnak beküldeni, amely mikrofílmplapra is vehető.

A gazdálkodási szervek struktúráváltását követve szükséges, hogy a rendelet úgy intézkedjék, hogy *valamennyi szerv*, mely fordítást végeztet vagy végez, köteles legyen azt bejelenteni. A bejelentések csökkenéséből arra lehet következtetni, hogy a bejelentési

fegyelem fellazult, ezzel népgazdasági szinten több tízmillió forint kerül feleslegesen kidobásra.

A számítógép-alkalmazási lehetőségek bővülésével az Országos Fordításnyilvántartás egyes rutintevékenységeinek is számítógépes támogatást kell kapniuk. Az elképzelések szerint az OMIKK-ba telepített interaktív terminálok közvetítésével, a fordításra vonatkozó adatok központi adatbázisának felállításával kívánjuk megoldani a következő feladatokat:

- a fordítási engedélyek és a beérkező kötelespéldányok adatainak vezetése,
- a fordításokra és másolatszolgáltatásra vonatkozó megrendelések nyilvántartása és teljesítésük nyomonkövetése,
- statisztikai feldolgozás.

Az Országos Fordításnyilvántartáshoz akár az OMIKK fordítási osztályáról, akár a külső bejelentőktől formanyomtatványon érkező bejelentések kezelése – a behasonlítás, engedélyezés és rendezett lerakás – az általános gépesítési törekvések dacára kézi művelet marad, ugyanis részben saját esettanulmányaink, részben a tárgyban kísérletező külföldi intézmények tapasztalatai azt mutatják, hogy a lefordítandó dokumentum bibliográfiai azonosító adatainak számítógépes tárolásán és összehasonlításán alapuló automatizált behasonlítás és engedélyezés nem lesz sem gyorsabb, sem olcsóbb, sem megbízhatóbb a kézi műveleteknél. Nem egyértelműen hasznosítható az engedélyezett fordítások bibliográfiai leírásának így létrejövő adatbázisa sem, mivel az azonosításhoz még elegendően pontos, de a későbbi felhasználásokhoz (pl. katalógusszerkesztés, kiadványelőállítás) már nem kielégítő, gyakran csonkított leíró adatokból épül fel. Emiatt a fordítás-alapnyilvántartás gépesítésétől – legalábbis egyelőre – eltekintünk. Gépesítéssel támogatjuk azonban az engedélyezéssel és a kötelespéldányok kezelésével kapcsolatos ügyviteli munkát; regisztrálni fogjuk a kiadott engedélyek azonosítóját, a bejelentő intézmény és a valószínűsíthető határidő egyidejű feljegyzésével. Ebből automatikus határidő-felügyeletre és a bejelentőknek kiküldendő felhívások automatikus kinyomtatására lesz lehetőség. A kötelespéldányok beérkezése után pedig mód van a tárolás helyének jelzésére (azaz pl. a raktári jelzet, vagy – mikrofilmlapon történő tárolás esetén – a felvételt tartalmazó mikrofilmlap azonosítójának feljegyzésére), ami a fordításmásolat-szolgáltatás gépi támogatásának leglényegesebb adata lesz.

Az Országos Fordításnyilvántartás a fordításmásolatok kötelespéldányait a jövőben *mikrofilmlapon* kívánja tárolni. A cél, hogy a fordításmásolat mellett felvételre kerüljön az eredeti anyag is, mert a szolgáltatás úgy tökéletes, ha az ábrák, táblázatok, grafikonok stb. is azonnal adhatók.

A mikrofilmlapos tárolás a fordításmásolat-szolgáltatást nagymértékben felgyorsítja, pontosabbá és egyszerűbbé teszi és nem utolsósorban a költségei is csökkennek.

A mikrofilmezésnek egyéb előnyei is vannak. Például a fordításmásolatok nagy mennyiségének elhelyezése és a bennük levő információ visszakeresése jelenleg igen helyigényes (súlyos is) és nehézkes.

Külön gondot okoz a fordításmásolatok szállítása, illetve a megfelelő egységekhez való továbbítása. Gyakran előfordul, hogy nagy súlyú csomagot kell postán elszállítani.

Tetemes munkát okoz ezek csomagolása, postára történő szállítása és emellett komoly kiadást jelent a postaköltség is.

A fordításmásolatok különböző papírokra íródtak. Nemcsak a jó minőségű papírra, hanem a gyengébbre írt dokumentumokat is meg kell őrizni. A mikromásolatok tárolására használt korszerű filmek élettartama messze felülmúlja még a jó minőségűnek tartott legfinomabb papírokat is, melyek nem tudnak az együttesen ható fizikai, biológiai, vegyi és a használat okozta károknak ellenállni. Megnyugtató módon az egyedüli biztonságos védelmet a mikromásolás nyújtja. Gyakori, hogy a fordítással egyszerre több személy szeretne dolgozni vagy több személy akarja egyidőben használni ugyanazt az anyagot, megfelelő mennyiségű film készítésével biztosítani lehet, hogy ugyanazt az anyagot egyszerre többen is használják.

A dokumentum védelmét is jobban lehet biztosítani az eredeti – archív – filmet biztonságosan lehet őrizni, amelyről a mindig szükséges mennyiségű diazó másolat készülhet.

Felvetődik, mi történjék az eredeti papírformátumú fordítással. A megoldás lehetséges változatai:

- az eredetit a mikrofilmlap elkészítése után azonnal meg lehet semmisíteni,
- az eredetit csak a mikrofilmezést követő bizonyos idő eltelte után lehet megsemmisíteni,
- az eredetit a mikrofilm elkészülte után is tovább kell őrizni. Ez esetben esetleg az olvasók részére csak az utolsó három év fordításmásolatait kell papír alakban őrizni.

Végül a könyvtárosképzés és továbbképzés programjaiba is be kell iktatni a fordításnyilvántartás országos rendszerének, használatának oktatását, az intézmények feladatait és a szolgáltatások értékeit.

50 DOLLÁR KÉSEDELMI DÍJÁT szedhet hátralékos olvasóitól a dallasi Városi Könyvtár. A városi tanács nehezen vállalkozott az intézkedés jóváhagyására, félve a népszerűtlenségtől. A könyvtárból azonban 600 000 könyv hiányzott, s 14 000 kölcsönző nem reagált semmiféle felszólításra. Most a szigor valóban hatott: 1984 elején csaknem háromszor annyian hozták vissza a rég lejárt könyveket és fizették ki a késedelmi díjat, mint 1983 megfelelő időszakában.

Library Journal. 1984. március 15.

Könyvtári Figyelő 31(1985)1

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKIRODALMI SZOLGÁLTATÁSOK ÉS HASZNÁLÓIK

Hét megyei könyvtár adatai és tapasztalatai alapján
SZ. NAGY LAJOS

Jelen tájékoztatónk a megyei könyvtárak társadalomtudományi szakirodalommal való ellátottságát, tájékoztató apparátusát és a társadalomtudományi szakirodalom és információ iránti helyi igények helyzetét próbálja felmérni. Nem ez az első kísérlet hazánkban arra, hogy a nevezett könyvtártípus szakkönyvtári jellegű feladatait körüljárja. A kérdéskör megközelítési módja azonban bizonyos változásokon ment át a kezdetektől napjainkig, s ennek éppúgy oka az általános szemléletváltozás, mint a könyvtárak (főleg a megyei könyvtárak) felkészültségének és lehetőségeinek növekedése.

A 60–70-es évek fordulóján a szakirodalomnak – különösképpen a *társadalomtudományi* szakirodalomnak – általában azt a részét propagálták és kísérték figyelemmel a megyei könyvtárakban, amely a széles olvasóközönség ismeretbővítését és tudatformálását volt hivatva szolgálni – vagyis az *ismeretterjesztő* szintű irodalmat, aminek gyűjtése és forgalmazása egyébként a legteljesebb mértékben *közművelődési* jellegű könyvtári feladat. Ennek jegyében folyt például az 1968-as és az 1969-es MM-vizsgálat is (A társadalomtudományi irodalom jelenléte a közművelődési könyvtárakban)¹. A 70-es évek elejétől kezdve mindinkább kezdtek előtérbe kerülni a valóságos szakkönyvtári funkciók, részint az információs rendszertervezés folyamatával, részint pedig a regionális ellátás megoldási elképzeléseivel kapcsolatban. Először – érthetően – a műszaki területek kerültek szóba², majd általános elvi síkon nyúltak többen a kérdéshez³, végül pedig a társadalom- és humán tudományok helyzetére is ráirányult a figyelem⁴. Eközben az első szakrészlegesítési hullám újabb nézőpontokat és módszereket is kínált a kialakuló szakirodalmi ellátáshoz az érdekelt könyvtáraknak – ez a kérdés azonban azóta is újra meg újra föléledő vitákat vált ki, s mintha még a fogalom tartalmában is lennének tisztázatlan (tisztázhatatlan?) pontok.⁵

Mialatt az elvi alapvetés, a terminológiai vita és az ellátás lehetőségeivel kapcsolatos eszmecsék folytak és folynak, a megyei könyvtárak az élet készítésére megkezdték a szakirodalmi ellátás és információszolgáltatás kiszélesítését, a szakkönyvtári jellegű feladatok mind tudatosabbá váló és mind több tervszerűsége mutató ellátását. Ma már rendelkeznek annyi tapasztalattal, hogy azt érdemes összegyűjteni. Mégpedig nemcsak a helyzet minél pontosabb ismerete végett, hanem "magasságszabályozó" gyanánt is: hogy tudniillik érzékeltesse a lehetséges és elvárható haladási szintet valahol a szárnyaló prognózisok égi magassága és a tehetetlenség szülte igénytelenség vakondjártarai között.

A mostani tájékoztató abba a sorba kapcsolódik, amely bizonyos műszaki szolgáltatások megyei könyvtári hasznosításának felméréseivel kezdődött⁶, majd a tanácsi hivatali szakkönyvtárak (szakrészlegek) föltérképezésével folytatódott⁷.

Legfőképpen arra voltunk kíváncsiak, hogyan élnek a megyei könyvtárak a meg-
levő *országos* társadalom- és humán tudományi *szakkönyvtárak szolgáltatásaival*, s emel-
lett, ehhez kapcsolódva próbáltunk némi képet szerezni a társadalom- és humán tudomá-
nyi *gyűjtés szempontjairól*, a könyvtárak *saját* ide vonatkozó *szolgáltatásairól* és a neve-
zett tudományterületekkel kapcsolatos *használói igényekről*.

Tájékozódásomban kétféle módszert használtam. Négy megyei könyvtártól előre
megfogalmazott kérdésekre írásban kértem választ (Kaposvár, Kecskemét, Miskolc,
Szeged); két megyei könyvtárban pedig személyes konzultációkat folytattam: Győrben
többé-kevésbé a teljes kérdéslistát szem előtt tartva, Egerben pedig főleg a szakirodalom
használóira koncentrálva. Egy könyvtárban (Szombathely) együtt alkalmaztam a két
módszert: az írásos válasz alapján személyesen is tájékoztam.

Most is előre szeretném bocsátani, amit hivatkozott TMT-cikkemben a megyei
könyvtárak szakkönyvtári szerepköréről mondtam: hogy a társadalomtudományi állomá-
nyépítést, a szolgáltatások meglétét és igénybevételét mérlegelve nem egy *általános*
tudományos könyvtári szerepet feltételezve teszem meg észrevételeimet; azt azonban
mindvégig szem előtt tartom, hogy a megyei könyvtárak a szakirodalom és a szakirodalmi
információk területi közvetítésének lényegében legfontosabb bázisai kell hogy legyenek.

A társadalomtudományi gyarapítás és állomány néhány jellemző vonása

A társadalomtudományi szakirodalom *gyűjtésének, beszerzésének* tervszerűsége,
átgondoltsága nem egyforma a megvizsgált könyvtárakban. Három helyen (Győr, Kecse-
kémét, Miskolc) a gyűjtésben nincsen kiemelt szakterület. Miskolcra azzal indokolják ezt,
hogy nincs társadalomtudományi szakkönyvtár a városban, ezért a gyarapítás a hazai iro-
dalom teljességének igényével folyik. Kaposváron "figyelembe veszik a Tanítóképző Fő-
iskola, a középiskolák és a politikai továbbképzések kötelező irodalmát", Szegeden –
tekintettel a város zeneművészeti főiskolájára és az operatársulat létre – "kiemelten
gyarapítják a művészettudományba tartozó dokumentumokat", tradíciója miatt pedig az
irodalomtudományi és történettudományi dokumentumokat. Szombathely két alapszem-
pontot jelölt meg: a városban szakkönyvtári bázissal nem rendelkező három szakterület
(állam- és jogtudomány, művészetek, zene) kiemelt kezelését, valamint a tanulmányi igé-
nyek kielégítését szolgáló szakirodalom kellően magas példányszámú beszerzését, tekin-
tettel a regionális funkciókra is. Az *idegen nyelvű szakirodalom beszerzési* elveiben annyi-
ban nagyobb az egység, hogy négy könyvtár egybehangzóan vallja: a kézikönyv-jellegű
kiadványokat gyűjti elsősorban (Kecskemét, Miskolc, Szeged, Szombathely). Kecskemét
és Szeged kivételével azt is hangsúlyozzák, hogy világnyelveken szerzik be ezeket, sőt
Szombathely mennyiségi rangsort is ad (német, orosz, angol, francia); Szeged csak világ-
nyelvi túlsúlyt említ.

A *kurrens folyóiratok* közül csak a *külföldiek* jelenlétére és arányaira kérdeztem rá.
A válaszok két ok miatt nem teljesen egyöntetűek. Részben nem mindegyik válaszoló
tekintette külföldinek a külföldön megjelenő magyar nyelvű periodikumokat, másrészt
pedig – a kérdőív tudományág-felsorolásában nem szerepelvén – a legtöbb helyről nem

jött adat a könyvtártudományi szakfolyóiratokról. Ezek után a kurrens külföldi folyóiratok diszciplinánkénti megoszlása a következő a könyvtárakban:

	Győr	Kaposvár	Kecskemét	Miskolc	Szeged	Szombathely
Társadalomtudományok általában	2	1	1	2	2	7
Filozófia	1	--	1	2	2	1
Politika	1	–	2	3	3	1
Közgazdaságtudomány	2	--	1	1	1	–
Szociológia	--	–	2	--	1	–
Pedagógia	–	–	–	2	–	–
Történettudomány	2	–	2	1	–	–
Honismeret, néprajz	2	–	–	1	2	5
Irodalomtudomány	13	12	6	8	10	12
Nyelvtudomány	3	1	–	2	–	–
Művészetek (össz.)	15	21	15	35	18	30
művészet általában	–	4	2	6	5	1
építészet	6	3	2	4	3	2
képzőművészet	2	4	3	2	9	5
iparművészet	2	3	1	1	–	–
fotó, film	3	3	1	1	–	11
színház	–	–	–	1	–	1
numizmatika	–	–	–	2	–	–
zene	2	3	6	18	1	10

A kapott folyóiratbeszerzési adatok vizsgálata két szempontból nézve is bizonyos ellentmondásokat vet fel. Először kiugrik néhány ellentmondás a könyvtár által megjelölt speciális gyűjtési szempont és a folyóiratállomány tényleges megoszlása között. Például Szegedre, ahol saját megállapításuk szerint kiemelten gyarapítják a művészettudományi dokumentumokat (opera, zeneművészeti főiskola), egy külföldi *zeneművészeti* folyóirat jár; az összes művészetet tekintve pedig a hat vizsgált könyvtár közül a negyedik helyen áll folyóiratféleségek tekintetében. Vagy Kaposvár például a pedagógia kiemelt gyűjtését említette, s közben egyetlen külföldi pedagógiai és pszichológiai folyóiratot sem járát. Aztán egyetlen könyvtárba sem jár külföldi jogtudományi periodikum, pedig például Szombathely a gyarapítási szempontjai közt hangsúlyozta a jogtudomány kiemelt szerepét.

A másik ellentmondás-csoportot a szakterületenkénti összevetés hozza felszínre. A legszembevetőbb – és esetleg meg is kérdőjelezhető – eltérések a következők:

- a táblázatban az 1–8. helyen felsorolt tudományágakban összesen 10–14 folyóiratféleség jár egy-egy könyvtárba – Kaposvárra viszont mindössze egy;

- pedagógiai folyóiratot csak Miskolc járát (2 féleség); noha *nem* jelölte meg kiemelt gyűjtési területnek a pedagógiát,

- a nyolc közül olyan "szakterület", amelynek mindegyik könyvtárban lenne külföldi szakfolyóirata, csupán a "társadalomtudományok általában". Különösen szembevető, hogy szociológiai folyóirattal csak két helyen rendelkeznek (Kecskemét, Szeged), s hogy ugyancsak két könyvtárba nem jár egyetlen néprajzi és honismereti folyóirat sem (Kaposvár, Kecskemét). Ugyanakkor *filozófiai* periodikumot öt könyvtárban is találtunk;

- az irodalmi és művészeti folyóiratoknak a többi területhez viszonyított jelentős kiugrása indokolt és érthető tény egyszerűen abból az okból, hogy ezek közt számos közművelődési igényt is kielégítő periodikum található, sőt egy részük kimondottan hobby-szaklapként is funkcionál (főleg zenei és fotós-filmes lapok). Az egyes megyei könyvtárak közti mennyiségi különbség némely esetekben olyan nagy, hogy azt már a specializálódással sem tudjuk kellően megindokolni. Az irodalom területén a kecskeméti 6 periodikum látszik kevésnek még úgy is, ha 2–3 külföldön megjelent magyart is hozzászámítunk. A művészetek területén Miskolc és Szombathely pozitív kiugrása tűnik fel: az előbbiét a 18 zenei, az utóbbiét a 11 fotós és filmes periodikum okozza. E két szám elsősorban a többi könyvtárba járó, adott szakterületi periodikum mennyiséghez viszonyítva nagy. Például a zene területén a második helyen álló szombathelyi könyvtár is "csak" 10 folyóiratféleséggel rendelkezik; a fotó és film kategóriában pedig Szegeden egyáltalán nem található külföldi folyóirat, Kecskeméten és Miskolcon pedig 1–1 van.

Szembeötlő sajátossága azután a kurrens periodikumállománynak még az egyes tudományterületeken megfigyelhető sokféleség. Más oldalról megközelítve a kérdést úgy is fogalmazhatunk, hogy a kurrens külföldi folyóiratok közül nagyon kevés az azonos az egyes könyvtárakban.

Kérdéseim az állománygyarapítás, illetve a gyűjtemény néhány jellemzőjére vonatkoztak csak – így a probléma *egészéről*, illetve több részletkérdéséről nem alakíthattam ki képet. A válaszokban megfogalmazott gyűjtési-gyarapítási elvek mindenesetre némi bizonytalanságra is utalni látszanak több helyütt. Néhány helyen tapasztalható ugyan bizonyos helyi szempontok figyelembevétele is (nemzetiségi ellátási funkciók, a városban beszélt idegen nyelvek szem előtt tartása, a pedagógiai felsőoktatási intézmény igényeinek számszerű figyelembevétele), azt azonban nem mondhatjuk el, hogy megszilárdult volna már az az elv, amelynek érvényesülését Papp Istvánnal együtt magam is fontosnak látnám, hogy ti.: "a megyei könyvtárak igényesebb állománygyarapításra (és szolgáltatásokra) vállalkozzanak azokon a szakterületeken, amelyek iránt a közvetlen társadalmi környezet máris nagyobb érdeklődést mutat"⁹. Különösképpen az idegen nyelvű könyvbeszerzéseknél látnám fontosnak e szempontok bizonyos határokon belüli figyelembevételét is.

A kurrens külföldi folyóiratok beszerzési gyakorlata számos olyan *elvi* kérdést is magával hoz, amelyre "központi" válasz nem adható – az adott szintnek azonban lehetőleg pontosan meg kell fogalmaznia a maga számára:

Legyen-e képviselve minden társadalomtudományi ág legalább egy alapvető szakfolyóirattal minden megyei könyvtárban? Ha *nem* szükséges, akkor mi határozza meg, hogy egy adott tudományág teljesen mellőzhető legyen? Ha viszont igen: mi legyen az az egy alapvető folyóirat? Sőt: lehetséges-e bármely szakterületen egyetlen folyóiratot kiválasztani? De nem telne-e többre a kemény társadalomtudományok területén is, ha az irodalmi-művészeti folyóiratokat ésszerűen megritkítanánk? Csupán kérdezem – az anyagokból ugyanis nem kaptam világos választ rá –: feltétlenül szükség van-e Szombathelyen 7 fotóművészeti lapra, amelyhez még 4 filmes lap is csatlakozik, miközben – mondjuk – a pedagógiai vagy jogtudományi szakfolyóiratokat teljesen nélkülözni tudják? Vagy: Kaposváron mi indokolja a 21 művészeti és 12 irodalmi szaklap jelenlétét, s vele szemben a néprajzi, pedagógiai, szociológiai, közgazdasági stb. folyóiratok teljes hiányát? És tovább: feltétlenül szükséges-e a színvonalas miskolci zenei gyűjteményre való tekintettel 7 *audiotechnikai* lap, miközben a hazai grafika "Mekkájában" 2 képzőművészeti lappal megelégszenek?

Anélkül, hogy bármifajta "egyenlőség" vagy arányosság ideáját kívánnám sugallni, azt kell mondanom, hogy a folyóiratrendelésekben nem teljesen érvényesül még sem a tudatosság, sem az ésszerűség. E részben előlegzett megállapításhoz a későbbiekben – a használokról és a használatról szólva – még újabb bizonyítékokkal is találkozni fogunk.

A társadalomtudományi tájékoztatás eszközei; szolgáltatások

A kurrens társadalomtudományi tájékoztató forrásokra, szolgáltatásokra vonatkozó adatokat öt megyei könyvtárból tudjuk számszerűen és részletezve is megadni. Az összesített adatok különösképpen nagy – a folyóiratrendelésnél jóval nagyobb – különbségeket mutatnak. A könyvtárban megtalálható országos társadalomtudományi tájékoztató források száma a következő:

Szombathely: 89	Kecskemét: 36
Kaposvár: 27	Szeged: 16
Miskolc: 12	

Egészen nyilvánvaló, hogy a felsorolt számadatok *nem a tényleges* mennyiségi különbséget mutatják az egyes könyvtárak között, sőt feltehetőleg az arányok sem pontosak. Mégis érdemes pillantást vetni rájuk, mert "hamisságukban" is kifejeznek valamit az igazságból. Akár az az oka ugyanis a hiányos adatszolgáltatásnak, hogy a válaszadó könyvtáros nem jól ismeri a tájékoztató forrásokat, akár az, hogy a könyvtári gyakorlatban nem használják őket tájékoztatói forrásként, azaz nincsenek benne a "levegőben", mindenképpen kérdésessé válik a jelenlétük, még ha ott is vannak.

Érdekes anomáliákat hoz a felszínre a források tudományágankénti megoszlása is:

	Kaposvár	Kecskemét	Miskolc	Szeged	Szombathely
Politika, művészetpolitika	3	3	1	7	14
Közgazdaságtudomány	7	9	2	1	24
Pedagógia	6	5	3	3	7
Jogtudomány	3	2	2	2	4
Történettudomány	1	1	–	–	9
Irodalomtudomány	–	4	1	1	5
Néprajz	1	1	–	–	1

A film-, színház-, tánc- és képzőművészet területéről csak Szombathely jelölt meg kurrens tájékoztató forrásokat és szolgáltatásokat; a nyelvtudomány területéről rajta kívül még egy könyvtár: a kecskeméti.

Ha a hiányok felől tekintünk végig a könyvtárak adatain, a következő képet kapjuk: 8 társadalomtudományi területen nem rendelkezik semmilyen kurrens tájékoztató eszközzel Miskolc, 7 területen Kaposvár, s 4–4 területen Kecskemét és Szeged. S még ha valószínű feledékenységről van is szó a válaszlap kitöltése során, föl kell tennünk azt a kérdést, hogy vajon mennyire hatékonyan tud keresni és válaszolni az adott tájékoztató könyvtáros az olvasók e területekre vonatkozó kérdéseire.

A nem hagyományos tájékoztató szolgáltatások közül – amelyeknek különben nem igazán nagy a száma a társadalomtudományok területén – alig néhányat vesz igénybe egy-egy megyei könyvtár. Ritkán rendelik meg a létező referáló lapokat: a Világirodalmi Híradót csak Kecskemét és Szombathely, a Zenei Szakirodalmi Tájékoztatót rajtuk kívül még Szeged jelentette. Csak Szombathelyre jár az Országgyűlési Könyvtár Világpolitikai Információja (gyorsindex), a Világpolitikai Dokumentáció (permutált index) pedig Miskolcra és Szegedre. Tartalomjegyzék-másolat kérésről vagy rendelésről sehol sem ejtenek szót, s nem kérnek témafigyelést sem. (Ez utóbbival kapcsolatban van egy más forrásból származó ellentétes adat: a Közgazdasági Egyetem Könyvtára ugyanis úgy tájékoztott, hogy Kecskemét igénybe veszi a témafigyelő szolgáltatásokat.)

Ugyancsak elenyészően kevés a megyei könyvtárak saját készítésű (vagy átcsomagolású) tájékoztató szolgáltatása. Csupán Szombathely tudósított folyamatos szolgáltatásokról:

1. az 1980-tól folyamatosan épített zenei műismertetés-katalógus; 2. válogatás a Világpolitikai Információ anyagából, tekintettel a már beérkezett fordításokra; 3. Szemle a közgazdasági irodalomból (az országos szolgáltatások által még nem bibliografizált közgazdasági irodalom).

A leggyakrabban igényelt szolgáltatásnak az irodalomkutatás látszik – erre még majd a használat és a használók vizsgálatakor visszatérünk. Mind a hét könyvtár kiemelte ennek jelentőségét és viszonylagos gyakoriságát.

Az is kitetszett a válaszokból, hogy a meglevő tájékoztató forrásokat túlnyomórészt a könyvtárosok kezelik, ők keresnek bennük – a használó csak egészen kivételesen dolgozik velük.

A társadalomtudományi dokumentumok és egyéb szolgáltatások használói és használata

Sárdy Péter a korábban már hivatkozott 1976-os cikkében az alábbi használói csoportokkal számolt a megyei könyvtári tájékoztató tevékenység során:

- helyi, megyei tanácsi és pártszervezetek munkatársai,
- közép- és kisvállalatok vezetői,
- gyakorló pedagógusok, jogászok, közgazdászok,
- közművelődési információs igényrel jelentkezők¹⁰.

A könyvtárhasználatra vonatkozó korábbi felmérések közül az MM-é a munkásság és az ifjúság körében vizsgálta az ismeretterjesztő irodalom népszerűségét, a KMK-é pedig – a társadalomtudományi művek összforgalmának változásait óhajtva regisztrálni – nem fordított külön figyelmet az egyes használói rétegekre. A jelenlegi felmérés során az írásos anyagok és a könyvtárosokkal folytatott beszélgetések egybehangzóan azt hozták ki, hogy a társadalomtudományi szakirodalom és tájékoztatás számottevő használói csoportjai a következők a megyei könyvtárakban (eltekintve most a tanácsi szakrészleg használóitól):

- közép- és főiskolások, egyetemisták,
- képzésben vagy továbbképzésben részt vevő könyvtárosok, pedagógusok,
- helytörténeti kutatók,
- vetélkedők résztvevői.

A megyei-városi vezetőket a tanácsi hivatali szakkönyvtárak bizonyos szolgáltatásainak, valamint a megyei könyvtárban készülő helyi (megyei) sajtószemléknek az igénybevevőiként említik elsősorban – vagyis általában a tájékoztatást kérik túlnyomórészt, nem magukat a dokumentumokat.

A kapott kép alapján teljesen egyértelmű, hogy a megyei könyvtárak társadalomtudományi állományát és szolgáltatásait döntő mértékben valamilyen tanulmányok végzésével kapcsolatban veszik igénybe. Adott alkalomról, szituációról van szó tehát, azaz *jelentős számú, folyamatosan* kutató törzshasználói gárdáról nem beszélhetünk. A megyeszékhelyen található társadalomtudományi vagy humán jellegű felsőoktatási intézmények hallgatói mennyiségileg (s talán minőségileg is?) a legjelentősebb részét alkotják az első használói csoportnak: ennek nyomait már az állománygyarapítási szempontokat vizsgálva is láthattuk, különösen Győrben és Szombathelyen jelezték nagy aktivitásukat.

Gyakorló pedagógusok, jogászok és közgazdászok – akiket Sárdy Péterre hivatkozva fentebb már említettem – mindennapi munkájukhoz nem használják tömegesen, azaz jellemző használói csoportként a megyei könyvtár szakirodalmi szolgáltatásait. Győrben kaptam azt az információt, hogy a megyei könyvtárnak letétje van a Közgazdasági Társaság klubjában. Egyébként ezekből a használói csoportokból elsősorban az ismeretterjesztő

előadásokat tartó szakemberek keresik fel leggyakrabban a könyvtárat, szaktájékoztatást is kérve (pl. Kaposvár).

A *használat módjai* közül első helyen a dokumentumkéréseket említik, s ezzel megközelítően egyenrangúnak értékeli az "alsóbb szintű" tájékoztatási igényt (technikai referenz, adatszolgáltatás). Ez utóbbi a szombathelyi könyvtár becslése szerint nálunk a tájékoztatási kérések mintegy 70%-át teszik ki. Egyebütt nem vállalkoztak effajta becslésre.

Itt kell még újra megemlítenünk a képzésben-továbbképzésben résztvevők nem ritka irodalomkutatási igényeit is, amelyekhez mindegyik könyvtár igyekszik alkalmazkodni mind a szombathelyi irodalomkutatások felhasználásával, mind saját – főként szeminárium és szakdolgozatokhoz végzett – irodalomkutatások elvégzésével. Győri alkalmam nyílt átnézni néhány évre visszamenőleg az elkészült és tárolt irodalomkutatásokat. Közülük legtöbb pedagógiai tárgyú volt, s részben szakdolgozó főiskolások, részben a főiskolát levelező úton végző gyakorló pedagógusok kérésére készült.

Ez irodalomkutatások átnézése is közrejátszott abban, hogy a meglátogatott könyvtárakban külön is érdeklődtem az *idegen nyelvű szakirodalom használatáról* és a *fordítási igényekről*. Mindenekelőtt az derült ki, hogy a pályázók, szakdolgozók szinte kivétel nélkül magyar nyelvű szakirodalom összeállítását kérik a könyvtárosoktól, s az idegen nyelvű cikkeknek, könyveknek a *fordíttatását* sem igénylik.

A megyei könyvtárak kapcsolatai a megyeszékhely társadalomtudományi gyűjtőkörű szakkönyvtáraival

Az e kérdésre kapott válaszok megrajzolnak ugyan egy képet, egyúttal azonban újabb, további vizsgálódás szükségességére is utalnak. Fel kellene ugyanis végre deríteni, mik a valódi okai a kapcsolatteremtés és együttműködés már-már "sorsszerűnek" tetsző nehézkességének – nemcsak országosan, de egy-egy városon belül is.

A könyvtárak felsorolásai minden kommentár nélkül is elárulják a legtöbb helyen a szinte teljes elszigeteltséget. Miskolc ezt eléggé egyértelműen meg is fogalmazta, amikor azt írta: "a tájékoztatás területén nincsen kapcsolata" a megjelölt egyetlen könyvtárral. Kaposvárról és Kecskemétről a korábban már jelzett állománygyarapítási szempontra utaltak, hogy ti. a két-két nevezett könyvtár állományának *menyiségi* figyelembe vételével szerzik be a társadalomtudományi szakirodalmat – vagyis igazában besegítenek a kötelező és ajánlott irodalom beszerzésébe. Kaposvár még a könyvtárközi kölcsönzést említette együttműködési formaként. A szombathelyi válasz – miként a felsorolásban – a kapcsolat formáinak megjelölésében is adatgazdagabb. A gyűjtőkori együttműködésen kívül közös akciókat is megnevez: ilyenek a folyóiratlelőhelyjegyzék, valamint a megyei központi kéziratkatalógus készítése.

A felsorolás hiányosságai, illetve a kapcsolatok hiányának írásbeli és szóbeli indoklásának alapján úgy látjuk, hogy bizonyos kifogáskereső attitűd sem kizárt a megyei könyvtáraknál (könyvtárak egy részénél?); illetve van némi előítélet is bennük a város egyéb könyvtárainak megítélésében. Mert ugyan nem vitatható, hogy múzeumi és levél-

tári könyvtárainkat a szükségesnél erősebb bezárkózási törekvés is jellemzi; hogy a pedagógiai kabinetek szakkönyvtárai még többnyire a hely- és útkeresés szakaszában vannak; és hogy a fiatalabb felsőoktatási intézmények könyvtárainak sem dokumentum-, sem könyvtárosellátottsága nem ideális – ám hogy csak ezeken a tényezőkön múlna a kapcsolatteremtés, az semmi esetre sem igaz. És ma már az sem igaz, hogy az együttműködés legfőbb mozgatóerőinek egyike, a szükség, az érdek hiányoznak. Az a körülmény mindenestre roppant érdekes, hogy az eddigi szerény együttműködési eredmények mégis inkább a megyei könyvtárak kezdeményezéseire jöttek létre, noha feltételezhetően nem ők a legtöbbet *kapó* fél ebben az együttműködésben.

Következtetések és javaslatok

Összegyűjtött adataink mindenekelőtt felhívják a figyelmet azokra a körülményekre, arra a szellemi közegre, amelyben (és amelynek számára) biztosítaniuk kell a megyei könyvtáraknak a társadalomtudományi szakirodalmi alapellátást. E téren a nyers tények a következők:

- Vidéki városainkban – két-három egyetemi várost kivéve – meglehetősen kis volumenű társadalomtudományi kutatás folyik, s alacsony a kutatók száma is. Szervezett kutatást ezekben némelyik tanárképző főiskolán és néhány múzeumban regisztrálhatunk, a kutatást végzők száma azonban itt egészen csekély. Ez a kör – a főiskolai oktatógárda egyéb tagjaival együtt – az egyetemi és/vagy intézeti könyvtárakra támaszkodva dolgozik – ellátásuk *nem is lehet* megyei könyvtári feladat. A tényleges elmélyült kutatásokhoz egy területen kell biztosítani a dokumentum- és tájékoztatási apparátus tekintében a feltételeket: a helytörténet területén.

- A megyeszékhelyek felsőoktatási intézményei általában nem rendelkeznek olyan könyvtárral, amelyben kellő példányszámban biztosítani tudnák a tanulmányokhoz kívánatos kötelező és ajánlott irodalmat, és amelyben elegendő olvasói férőhellyel rendelkeznének a hallgatói létszámhoz viszonyítva. Ezzel a ténnyel hosszú távon számolni kell a megyei könyvtáraknak, csakúgy, mint azzal, hogy a felsőoktatási könyvtárak egy része – különösen a régebbi kiadású dokumentumok tekintetében – belátható időn belül nem tud versenytársukká válni, tehát a különféle dolgozatkészítő egyetemi hallgatók kiszolgálásának feladata reájuk hárul.

- A megyei könyvtár legnagyobb létszámú, legadekvátabb szakirodalmi használói körét az adott településen (vagy régióban) élő gyakorló szakembereknek *kellene* alkotniuk. Jelen pillanatban azonban pontosan ez a csoport veszi igénybe a legkevésbé a társadalomtudományi szolgáltatásokat és dokumentumokat. Távolmaradásuk okai között nyilvánvalóan fontos helyet tölt be a túlterheltség és az ebből származó időhiány, valamint az ugyancsak ezekkel *is* összefüggő leszállított munkahelyi követelményrendszer, amely kénytelen megengedni és elfogadni a folyamatos *önképzés* nélküli munkavégzést is. A gyakorló *pedagógusok* ellátását tekintve a fő hangsúlyt a *szaktárgyi* önképzést és szinttartást lehetővé tevő ellátásra kell helyeznie a megyei könyvtárnak, mivel a didaktikai-módszertani segédanyagokat és kézikönyveket az iskolai könyvtárak (tanári könyvtárak)

többsége már most is beszerzi, az egyéb pedagógiai szakirodalommal történő ellátásban pedig – elvileg legalábbis – fontos szerep várna a továbbképzési intézetek könyvtáira. A *jogászok* egy részének (főleg az apparátusban dolgozóknak) az ellátásához hozzájárulnak a tanácsai hivatali szakkönyvtárak és szakrészlegek, már ahol léteznek és működnek. Kérdés marad azonban, hogy a jogászok egyéb csoportjai (bíróságoknál, vállalatoknál vagy ügyvédi munkaközösségekben dolgozók) munkahelyi szakirodalmi ellátása olyan megoldott-e, hogy emiatt nem szorulnak rá a megyei könyvtár használatára. Ugyanezt kérdezhetjük a *vállalati vezetők* és a *közgazdászok* esetében is. Azt hiszem, időszerű lenne e tekintetben minden megyei könyvtárnak pontos képet kialakítania a környezetében elhelyezkedő munkahelyi könyvtárak használhatóságáról, hogy tudja, mely rétegeket mivel kell ellátnia, s mely területeken számíthat kiegészítő-együttműködő partnerekre.

– A most vizsgált használói rétegek távolmaradásával kapcsolatban fölemlített igénytelenség problémakörét is célszerű lenne végre őszintén mérlegre tenni. Mert amennyire valóban tény eme igénytelenségnek a megengedhetőnél nagyobb megléte, annyira tény az is, hogy e rétegeknek létezik egy nagyon mobil, aktív, szakterületének eredményeit folyamatosan követni igyekvő olyan része is, amelyet a megyei könyvtárak mégsem sorolhatnak állandó használói közé. Az időhiányon kívül például azért nem, mert – ne feledjük – ez az értelmiségnek az a csoportja, amely tudatosan vásárol, gyűjt szakkönyveket és járát szakfolyóiratokat is, tehát házikönyvtárát teszi többé-kevésbé alkalmassá önképzési igényeihez.

E körülmények *között*, ebben a közegben – és e körülmények és közeg *ellenére* – a következő legfontosabb feladatokat látjuk elvégzendőnek a könyvtári gyakorlatban:

1. Az országos társadalomtudományi szakkönyvtáraknak rendszeresen meg kellene küldeniük saját szakirodalmi szolgáltatásaikról (illetve az adott szakterületen meglevő országos szolgáltatásokról) kiadott tájékoztatójukat a megyei könyvtáraknak.
2. Kívánatos lenne mindemellett a folyamatos személyes munkakapcsolat fenntartása is a szakkönyvtárak (szakközpontok) és a megyei könyvtárak szaktájékoztatói vagy szakrészlegvezetői között. Ennek keretében kellene lehetővé tenni a kölcsönös egyéni vagy csoportos tapasztalatcseré-látogatásokat, amelyek során a szaktájékoztatók megismerhetnék, illetve szinten tarthatnák ismereteiket az adott szakterületek szakirodalmi ellátási és tájékoztatási módszereiről, a szakkönyvtárak pedig megismerkedhetnének a megyei könyvtárak szakirodalmi feladatkörével és igénytípusaival.
3. A fent mondottakból következően is számottevően ki kell bővítenie a megyei könyvtárak többségének szakirodalmi tájékoztató apparátusát, mindenekelőtt az országos szolgáltatások szélesebb körű és átgondoltabb igénybevételével. E szolgáltatásoknak a jelenleginél sokkal jobb ismerete és sokoldalúbb felhasználása kívántatik meg a megyei könyvtári tájékoztató munkában. A használók meglevő és potenciális igényeit figyelembe véve, de egyben befolyásolva-fejlesztve is, nagyobb szerepet kell adni a tájékoztatás során és az irodalomkutatásokban az idegen nyelvű szakirodalomnak. (Különösképpen fontosnak látom ezt a főiskolai hallgatók és az egyéb disszertációkészítők esetében.) Aktívabban kell élni a

könyvtárközi kölcsönzés és a fordításkérés-fordíttatás egyébként haladéktalanul bővítendő és egyszerűsítendő lehetőségeivel.

4. A tágabb körű regionális együttműködés kibontakoztatásával összhangban halaszthatatlan a kapcsolatfelvétel és az együttműködés megszervezése a megyeszékhelyen és környezetében működő társadalomtudományi szakkönyvtárakkal.
5. Szem előtt tartva a megyei könyvtári gyűjteményépítésnek a szakirodalom beszerzésére vonatkozó általános elveit és szempontjait, átgondoltabbá és a helyi sajátosságoknak jobban megfelelővé kell tenni a gyarapítási tevékenységet a társadalomtudományok területén is. Ez elsősorban a következő sürgős feladatokat jelenti:

- a helyi társadalomtudományi szakkönyvtárak profilját is tekintetbe véve meg kell határozni a kiemelt gyűjtési területeket;
- az idegen nyelvű beszerzésben elsődlegesen a szakterületi tájékozódást elősegítő információs eszközökre, kézikönyvekre kell figyelmet fordítani;
- több irányú és határozott, ésszerűen végrehajtott "rendteremtésre" van szükség a külföldi szakfolyóiratrendelés területén. Ez jelenti egyfelől az egyes tudományágak közt esetlegesen kialakult és *indokolatlan* aránytalanságok megszüntetését, másfelől pedig az egyes szakterületekről megrendelt folyóiratok minőségi és részben használhatósági felülvizsgálatát, hogy mind szakmai, mind nyelvi szempontból valóban az alapvető folyóiratokkal rendelkezzen a könyvtár.

* * *

Az elvégzendő számos feladat sem von le annak a bevezetőben megállapított ténynek az értékéből, hogy a megyei könyvtárak a társadalomtudományi ellátás feladatait egyre tudatosabban és tervszerűbben végzik. Felmérésünk azonban megmutatta a tudatosság és a tervszerűség hiányait is, és mivel dolgozatunk a továbbfejlesztés elősegítéséhez szeretne hozzájárulni, ezek elemzését éppolyan fontosnak tartottuk, mint az eredmények felmutatását. A tennivalókat elsősorban az érdekelt könyvtárak oldaláról fogalmaztuk meg – ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tudnánk, amit legutóbb a Futala Tibor – Horváth Tibor – Papp István szerzőhármas fogalmazott meg egyértelműen a Könyvtári Figyelőben¹¹, hogy ti. az információellátás alfája és omegája az ország központi szolgáltatási rendszerének jól megszervezett, korszerű állapota. Amelynek fogadására persze – számítva valamikor megvalósulására – a megyei könyvtáraknak is folyamatosan és fokozatosan készülniük kell.

IRODALOM

1. VERSEGHY György: A társadalomtudományi irodalom kérdései a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1971. 3.sz. 209–224. és 1972. 1.sz. 87–98.p.
2. TÓTH Gyula: A nagy közművelődési könyvtárak szerepe a vidéki műszaki értelmiség szakirodalmi ellátásában. = Könyvtári Figyelő, 1971. 4.sz. 288–294.p.

3. ZIRCZ Péter: Gondolatok a közművelődési könyvtárban. = Könyvtáros, 1973. 7.sz. 386–388.p. és B. NAGY Ernő: Megyei Könyvtár – általános tudományos könyvtár. = Könyvtáros, 1974. 3. sz. 127–130. p.
4. MÁNDY Gábor: A társadalomtudományi művek beszerzésének vizsgálata. = Könyvtári Figyelő, 1975. 6.sz. 624–634.p. ; KATSÁNYI Sándor: A társadalomtudományi irodalom forgalmazásának változásai a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1975. 4.sz. ; SÁRDY Péter: A megyei könyvtárak és a társadalomtudományi tájékoztatás. = Könyvtáros, 1976. 6.sz. 346–348.p. ; MOHOR Jenő: Megjegyzések a megyei könyvtárak irodalomkutatói tevékenységéhez. = Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2.sz. 35–40.p. ; HUSZÁR Ernőné : A megyei könyvtárak közgazdasági szakkönyvtári feladatai. = Könyvtáros, 1982. 9.sz. KÖBÖLKUTI Katalin: Tájékoztatás az irodalomtudományról és a művészetekről. = Könyvtári Figyelő, 1981. 5.sz. ; PATAKY Ernő: Társadalomtudományi tájékoztatás egyes megyei könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1977. 1–2.sz. 25–35.p.
5. L. a Mándy Gábor fejlesztési elképzelései (Szakrészleges szolgáltatások a közművelődési könyvtárakban. OSZK–KMK, 1982. 31 p.) alapján folyó vitát a Könyvtári Figyelőben: 1982. 4.sz. és 1983. 2–3.sz. szám, Horváth Tibor, Papp István, Kiss Jenő, Takács Miklós, Szita Ferenc, Kolozs Ibolya és Urszin Sándor cikkei.
6. Sz. NAGY Lajos: Az OMKDK információs kiadványai és szolgáltatásai a megyei könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1980. 11.sz. 453–460.p.
7. Sz. NAGY Lajos: Újra előtérben a hivatali szakkönyvtárak ügye. = Könyvtári Figyelő, 1981. 5.sz. 341–349.p.
8. Ezúton is szeretném megköszönni a hét megyei könyvtár igazgatójának a felméréshez nyújtott segítségét, a könyvtáros kollégáknak (Csőry Lászlóné, Kabainé Tokácsli Boglárka, Magyar Józsefné, Pallósiné Toldi Márta) a kérdőív megválaszolását, illetve a szóbeli tájékoztatást (Köbölküti Katalin és a győri megyei könyvtár Mónus Imre igazgatóhelyettes vezette többtagú kollektívája).
9. PAPP István: A szakrészleges közművelődési könyvtár modelljéről. = Könyvtári Figyelő, 1983. 2.sz. 157.p.
10. SÁRDY Péter 4. pontban hivatkozott cikke.
11. FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együtműködés vagy rendszerszervezés? = Könyvtári Figyelő, 1983. 5.sz. 455–470.p.

AZ IFLA TOKIÓI KONFERENCIÁJÁNAK (1986. augusztus 25–30.) témája: A XXI. évszázad felé: a könyvtárügy új horizontjai. Altémák: Az új információhordozók hatása. Változások a könyvtári szolgáltatásokban. Változások a könyvtár használói körében. Változások a könyvtárigazgatásban. Könyvtárosok és információs szakemberek nevelése és képzése. Nemzetközi hozzáférés és együtműködés az online információs szolgáltatásokban. Nyomtatott és nem-nyomtatott információhordozók konzerválása és megőrzése. Szorosabb együtműködés a fejlett és a fejlődő országok között. A könyvtári szolgáltatások fejlesztésének követelményei az egyes országokban. A könyvtárosság új filozófiája. IFLA Journal. 1984. 3.no.

AZ ÁLLATORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRÁNAK ÁTÉPÍTÉSE

TOMBOR TIBOR

Könyvtárépítésben járatos, tapasztalt építészek és könyvtárosok körében régóta kialakult az a vélekedés, hogy egyszerűbb feladat egy új könyvtár tervezése, mint egy nem könyvtári célra létesített épületnek, vagy nagyobb épületrésznek könyvtárrá való átépítése.

Új épület esetében is sokféle szabály, előírás stb. köti a tervező kezét, de régi épület esetében még több kötöttséggel kell számolni: adott a homlokzat, adottak a lépcsőházak, folyosók, bejáratok. Adott az ablakok tagolása, a helyiségek magassága, a födémek teherbíróképessége stb.

Az ismert nehézségek ellenére is világszerte sok régi épületet alakítanak át könyvtári célokra, esetenként jelentős átépítések révén, ám az átépítések nem mindig sikerülnek.

Most egy véleményünk szerint sikeres épület-adaptációról számolhatunk be. Gondos tervezés, szép kivitelezés eredményeként 1984. március 29-én nyitották meg az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtárát a Landler Jenő utca – Rottenbiller utca – Bethlen Gábor utca – Dembinszky utca által határolt egyetemi "campus" egyik szép, műemlék jellegű épületében.

Vallom a szabályt: ismerjük meg a múltat, hogy megértsük a jelent és szolgálni tudjuk a jövőt. Éppen ezért először a könyvtár neves fenntartóját mutatjuk be, majd a könyvtár történetét ismertetjük röviden, s csak ezt követően térünk rá az átépítés figyelemreméltó részleteire.

Az egyetem és könyvtára rövid története

Az egyetem elődjét II. József császár, a "kalapos király" 1782. szeptember 14-én kelt rendeletével hozta létre, mégpedig úgy, hogy az orvosi karon a tantárgyak közé felvétette az állatgyógyítást is. A tudományos egyetem ekkor már 1777 óta Budán működött. Az orvosi kart azonban 1784-ben Budáról Pestre költöztették át. Az uralkodó 1787-ben állatgyógyászati tanszék létrehozását rendelte el. Évtizedek után, 1851-ben létesült a Magyar Királyi Állatgyógyintézet, mely a tudományegyetemtől különváltan, önálló felsőoktatási intézmény lett. Ez alakult át 1875-ben Állatorvosi Tanintézetté, majd 1880-tól Állatorvosi Akadémiává. 1899-től, mint Állatorvosi Főiskola, már egyetemi jelleggel működött, de a tényleges egyetemi rangot csak 111 év után, az 1962. évi 22. törvénnyel nyerte el.

Az intézménynek már alapításától kezdve volt könyvtára; sorsa összefüggött a szakiskoláéval, majd az akadémiaival. Anyaintézményével együtt vándorolt a város különböző pontjain levő épületekbe.

Az egyetem történetében fontos esemény következett be a múlt század nyolcvanas éveinek elején, amikor a mai "campus"-on nagy építkezésekbe kezdtek. A tanulmányi épületek, a laboratóriumok, az állattartó helyek (kórházak, istállók) mellett külön épületet kapott az Egyetem vezetése, a rektori hivatal, a díszterem, s ebben jutott szerény helyiséghöz a könyvtár is. Ez a központi épület 1880–1881 közt épült *Steindl* Imre (1839–1902) építész, műegyetemi tanár, az Országház alkotója tervei alapján. Ezt a rangos, műemlék jellegű, szépen gondozott parkban levő, a maga korában a "modern" igényeket tökéletesen kielégítő épületet alakították át, vagyis adaptálták az egyetem Központi Könyvtára számára 1979 és 1984 között.

A Központi Könyvtár funkciója, szervezete, létszáma

Az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtára 1981. január 1-e óta országos feladatkörű tudományos szakkönyvtár, a legnagyobb magyar állatorvostudományi gyűjtemény (120 000 kötet). Állományának értékét jelentősen növeli az a 450 folyóirat, melyből 283 külföldi kiadású. Elsősorban nem kölcsönző könyvtár. Az egyetemi hallgatók, mint potenciális könyvtárlátogatók 10%-ának biztosít ülőhelyet olvasótermeiben.

A könyvtárhoz kari, intézeti, tanszékcsoporti, tanszéki, kollégiumi és egyéb kisebb könyvtárak tartoznak.

Országos tudományos szakkönyvtári és egyetemi központi könyvtári feladatait három szervezeti egységgel látja el:

1. Könyv- és folyóiratosztály a különgyűjteményekkel;
2. Olvasószolgálati, egyben módszertani, oktatási és dokumentációs osztály;
3. Technikai részleg.

Ez az üzemszervezet 1979 óta alakult ki átgondolt tervezéssel, töretlen fejlesztéssel, színvonalas állománygyarapítással, korszerű feldolgozással, a hagyományos katalógusok mellett szélesre tárva a kaput a számítógépes információfeldolgozás számára is. Az 1978. évi 7 főnyi dolgozói létszám (közülük csak egy dolgozónak volt felsőfokú könyvtáros képzettsége!) máig 11 főre emelkedett, s közülük ötnnek egyetemi, négynek főiskolai, kettőnek középiskolai végzettsége van. A főfoglalkozású dolgozók mellett 5 szerződéses és részfoglalkozású munkatársa is van a könyvtárnak.

Ez a jelentős létszámnövelés és minőségi fejlődés tette lehetővé az ugrásszerű változást a könyvtári munkában. Csak így kerülhetett sor az egyetemi jegyzetek, a hazai és külföldi disszertációk feldolgozására, az új szerzemények folyamatos ismertetésére, a magyar állatorvostudományi bibliográfia elmaradt kötetei egy részének kiadására, mindig megújuló folyóiratjegyzékek közzétételére és az egyetem számos tudományos kiadványának előállításában való színvonalas közreműködésre. A könyvtár feldolgozza az állatorvostudományi könyvanyag történeti részét, és bekapcsolódott a számítógépes információs szolgáltatásba. Egyetemen kívül is propagálja szolgáltatásait, kiszélesítette könyvtárközi tevékenységét. Összegyűjtötték és feldolgozták az egyetem levéltári és állatorvostörténeti dokumentumait, amit az újonnan megnyílt múzeum bizonyít.

Nagy vonalakban ez a könyvtár "szakmai névjegye". Nyilvánvaló, hogy ez a rohamos fejlődés megfelelő működési színhelyet is kikövetelt magának.

Az adaptáció funkcionális és műszaki tervezésének alapszemponjtjai

A rohamos fejlődés nyomán az egyetem vezetősége úgy döntött, hogy a régi központi épületet megfelelő átépítéssel, berendezéssel, felszereléssel, azaz adaptáció után a könyvtárnak adta át, a rektori hivatal pedig összes csatlakozó egységeivel áttelepült a "campus"-on megépült új épületekbe.

A könyvtár új igazgatója, *Bakonyi* Ferencné munkatársai bevonásával, az OSZK–KMK könyvtárépítési szakértőjének, *Urbán* Lászlónak közreműködésével kidolgozta az átépítés és betelepítés funkcionális tervezetét.

Az épület következő adottságait azonban alapvetően figyelembe kellett venni:

- az egyetem egykori központi épülete műemlék jellegű, Steindl értékes építőművészeti alkotása, ezért meg kell őrizni a belső terek szépségét;
- az épület déli szárnyában a már korábban megépült acéllemez szerkezetű emeletes könyvtári raktárt a helyén kell hagyni;
- a főbejárat díszes előterét és a lépcsőházat is eredeti szépségében kell megtartani;
- az emelet déli részén lévő, egykori rektori fogadóterem hangulatát meg kell őrizni, de különösképpen ügyelni kell az épület északi részén lévő egykori díszterem szép belső kiképzésére.

E megfontolások alapján készítette el *Urbán* László a funkcionális adaptáció-tervezési javaslatot, melyet a könyvtár, a belső helyzet ismeretében több ponton módosított.

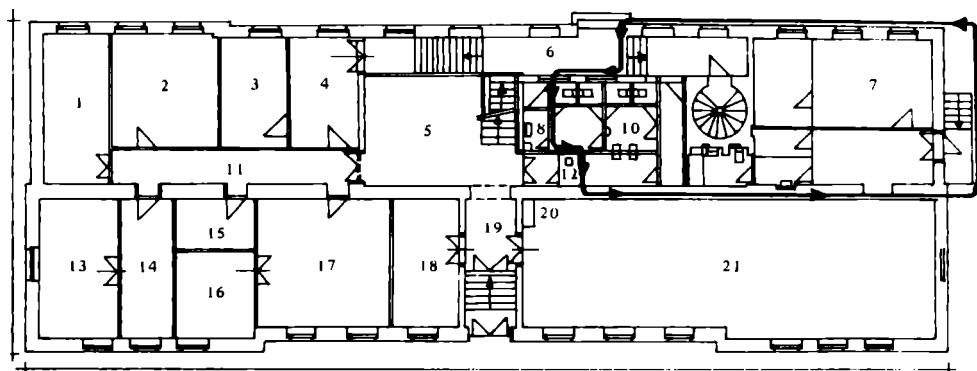
Úgy döntöttek, hogy takarékosági szempontokból a munkaszobákat a használható régi bútorokkal rendezik be, de az olvasói terület új bútorokat, berendezési tárgyakat kap.

E funkcionális tervezést követően került sor az épület átépítésének, belső terei kialakításának műszaki tervezésére. Erre az *Elekes* László főmérnök vezette munkacsoport (Általános Épülettervező Vállalat) kapott megbízatást: a belsőépítész fontos feladatát *Kigyóssy* Ágnes belsőépítészre bízták.

A kiviteli tervek 1980 novemberére készültek el. A könyvtár 1981 tavaszán a központi épületben addig elfoglalt összes helyiségeit – a raktár kivételével – kiürítette. Ezt a nem csekély feladatot a könyvtárosok egy hónap alatt úgy hajtották végre, hogy az ideiglenes települési helyen – az aula épület emeleti részén – a könyvtár használatát folyamatosan lehetővé tették.

Ilyen előzmények után az átépítés kiviteli munkáit az Óbuda Tsz. 1981. május 15-én megkezdte, és két év múlva 1983. május 15-én sikeresen befejezte. Vizsgáljuk meg most közelről, hogyan valósult meg a könyvtári adaptáció az eredetileg más célokra létesített szép épületben.

Földszint. A szép bejárat után jutunk abba a térbe, ami voltaképpen egy szerény klubóvezet: a látogató fogadására, leültetésére szolgál. Elosztó tér is, melyből balra nyílik a gazdaságos elrendezésű, emeletes, önkiszolgáló ruhatár. Az előcsamokban kényelmes, párnázott karosszékek vannak asztalakkal, propaganda nyomtatványokkal. A szerény klubóvezet kisebb kiállítások elhelyezésére is alkalmas. Dohányzó, társalgó is egyben, melyet zöld növények, az egyetem régi épületeit bemutató képek díszítenek. A vöröses márványpadló emeli a műemlék jellegű belső tér hangulatát.

1 – Oszt. vez. ig.h.	8 – Öltöző	15 – Anyagraktár
2 – Munkaszoba	9 – F. W.C.	16 – Munkaszoba
3 – Jegyzetraktár	10 – N. W.C.	17 – Munkaszoba
4 – Jegyzetárusítás	11 – Folyosó	18 – Ruhatár
5 – Előcsarnok	12 – W.C.	19 – Bejárat
6 – Folyosó (nyitott)	13 – Igazgató	20 – Könyvlift
7 – Szolgálati lakás	14 – Adminisztráció	21 – Raktár

A-ábra

A könyvtár épületének földszintje a bejáratl és az előcsarnokkal

Innen indul U-alakban a vaskorlátos kőlépcső az emeletre. Egyetlen légeret alkot az előtér és a lépcsőtér az emeleti érkezési pihenővel. Fent a magasban két szép, eredeti üvegablak utal arra, hogy könyvtárosok és építészek tiszteletben tartottak minden részletet.

A lépcső indulásának bal oldalán szép öntöttvas kandeláber, tetején üveggömbben van az izzólámpa. Egyébként ez a jól sikerült üveggömb lámpaelem ismétlődik végig az egész olvasószolgálati területen, a helyi vagy az általános világítást szolgálva, egyesével vagy kettesével. Ez a megoldás nagyban emeli a díszítő hatást, ugyanakkor hatékony mesterséges világítást nyújt.

Az előtérben van az ipari tv-kamera, melynek képernyője az emeleti olvasótermi pultban található. Ily módon a klubrészt és a ruhatár bejáratát állandóan ellenőrizni lehet.

A földszinti előtérből balra nagy szárnyas ajtó vezet az állománygyarapítási és különgyűjteményi osztály munkaszobáihhoz, a titkársághoz és az igazgatóhoz.

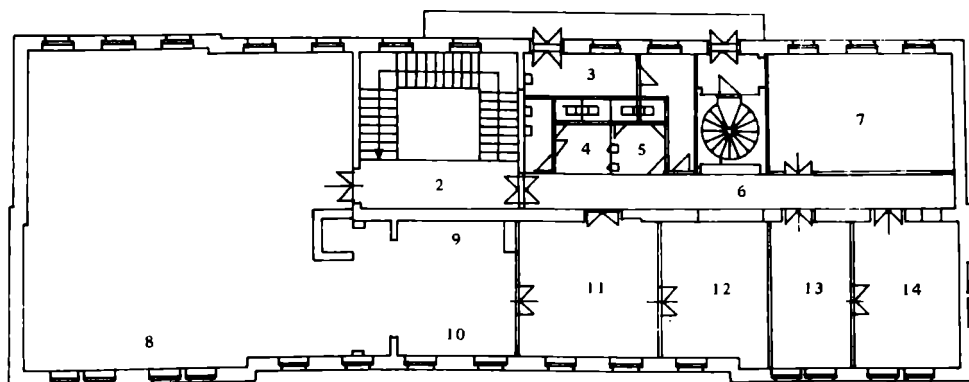
Raktár. Az előtér előtti bejáratl térből, az önkiszolgáló ruhatár bejáratával szemben jutunk a központi raktár földszintjére.

A lépcsőfeljáró

A központi állományt befogadó kétszintes, préselt acéllemez szerkezetű, beépített raktárt a tervezés érintetlenül hagyta, viszont összekötötte egy kis lift révén az olvasószolgálattal. E raktárt annak idején valósággal "belepréselték" a helyiségbe: az állványok között 107–120–125 cm a tengelytávolság. A földszinti rész 208 cm belmagasságú, az emeleti rész pedig csak 190 cm-es. Egy polcfolyóméterre átlag 36 kötet jut. A tárolási kapacitás bővítésére a raktár melletti szolgálati lakást (mintegy 52 m²) lehet számításba venni.

Munkahelyek. A szorosan vett könyvtárosi munkahelyek (11 fő számára) területe 172,50 m²: egy dolgozóra 15,60 m² munkaterület jut, szemben a 9–12 m²-es országos átlaggal. Ez az érték megfelel a hazai és a nemzetközi normáknak.

- 1 – Tájékoztató, kölcsönzés
- 2 – Lépcsőház
- 3 – Reprográfia
- 4 – F. W.C.
- 5 – N. W.C.
- 6 – Folyosó
- 7 – Szakmatörténeti gyűjtemény

- 8 – Szakrészleges, szabadpolcos olvasóterem
- 9 – Könyvlift
- 10 – Katalógusok
- 11 – Folyóiratolvasó
- 12 – Kutatószoba
- 13 – Dokumentációs oszt. vez.
- 14 – Dokumentációs osztály

B-ábra

A könyvtár emeleti olvasószolgálati szintje

Emelet. Bár az adaptálásban nem érvényesülhettek teljes mértékben a flexibilitás korszerű követelményei, néhány jellegzetességük azonban mégis megmutatkozik. A nagy olvasóterem osztatlan, egységes tér, s ehhez kapcsolódnak az olvasószolgálat többi helyiségei. A nagy olvasóterembe lépő olvasót baloldaltól fogadja az információs szolgálat, a kölcsönzés jól megépített pultja. E mögött van egy zártabb, jobban elkülönített helyen a katalógus, majd a folyóiratolvasó és a kutatóhelyiség.

A *pult* a bejáratnál, a terem középső tengelyében van. A belépő olvasó elhaladva előtte az óramutató járásával halad a szabadpolcos kézikönyvtár állványai között vagy előtt.

Az olvasóterem alapterülete $13,70 \times 13,30$ m, azaz $183,10$ m². Belmagassága a falsíkok felső szegélyéig $4,25$ m, s innen kezdve ívelődéssel hajlik mind a négy falsík a mennyezet legfelső részéig, ahol kerek stukkódíszben végződik. Ez a nagy csillár felfüggesztő pontja.

Az olvasóterem

Állványok sorakoznak zárt, egymáshoz kapcsolódó rendszerben: rajtuk feliratelhelyező párkányzat. Kétoldalt, az ablakok tengelyében kétoldalas szabadpolcos állványok alkóvszerű öblöket alkotnak. Az öblöket részint virágládák díszítik, részint karosszékek teszik kényelmessé a szabadpolcra leemelt kötet lapozgatását.

Az olvasóteremben 16 négyszemélyes asztal van. Eredetileg 4 asztallal többet terveztek, de ezektől szerencsére eltekintettek, mert túl nagy lett volna a zsúfoltság. A négyszemélyes asztalok mérete 140×100 cm; a norma 180×100 cm.

Az olvasói ülőhelykapacitás (minden olvasóhelyet beleszámítva) a potenciális olvasók 10%-át képes befogadni. Ez az érték egyébként megfelel a hazai normatíváknak (vö. Sallai i.m. 44. p.)*

A közlekedésre szolgáló területtel együtt egy olvasóhelyre $1,45$ m² jut, ami a hazai helyzethez viszonyítva elég jó érték, megközelíti a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtárát ($1,60$ m²), de jobb, mint a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtáráé ($1,10$ m²), s messze felülmúlja a többi egyetem szűkös értékeit, – mégis a kívánatos $2,00$ – $2,50$ m² alatt marad. Jobb képet kapunk, ha figyelembe vesszük az állványok között elhelyezett karosszékeket is.

A szabadpolcon elhelyezett állomány 6000 kötet. Ez a szám az adott helyzetben elfogadható.

A kétoldalas, szabadpolcos harántállványok tengelytávolsága nem egységes. Az országos norma $2,20$ m vagy ennél nagyobb: itt 3 – 2 – $1,60$ – $1,20$ m közt váltakozik, az elhelyezés lehetőségétől függően. Sajnos, az állványok elhelyezését meghatározta az ablakok kiosztási rendje.

A szabadpolcos állványzat szép kivitelű, Téka típusú. Urbán László eredeti terveit (szín, forma stb.) a könyvtár vezetőjének kérésére kisebb mértékben módosították.

* SALLAI István: Egyetemi és főiskolai könyvtárak építési kérdései. OSZK–KMK. Bp. 1976.

Katalógus, folyóiratolvasó, kutató. Az olvasóteremhez a pultnál szervesen kapcsolódik a katalógustér (6 olvasóhellyel), a külföldi folyóiratolvasó (10 olvasóhely). Az olvasótermet a kutatószoba zárja le 8 olvasóhellyel, mely még négygyel bővíthető. Itt gazdag kutatási anyagot talál az olvasó a falak menti állványokon, s ugyanitt egy Pentakta típusú mikrofilm- és mikrokártyaolvasó is rendelkezésre áll.

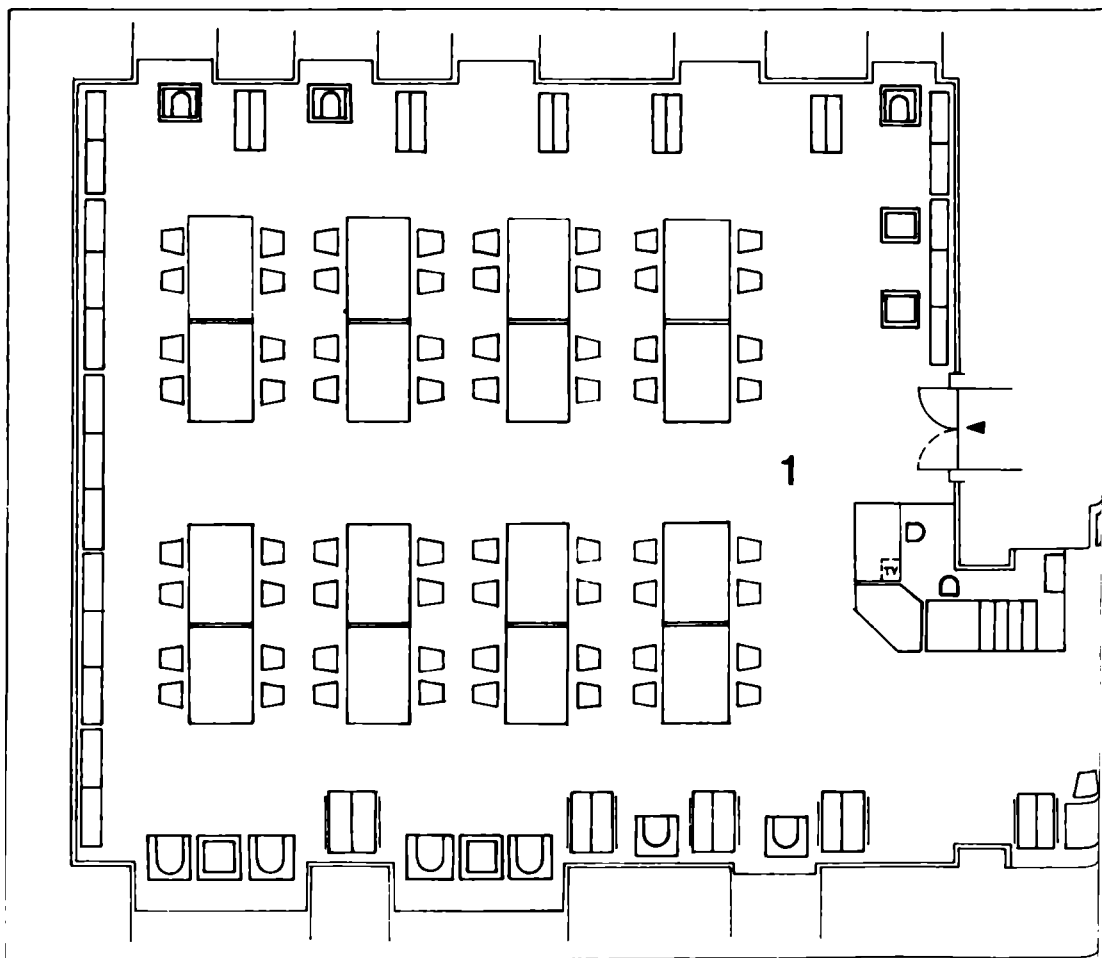
Számítógépes információ. Az olvasótermi bejáráttal szemben lévő kétszárnyas ajtón át, egy folyosón végighaladva jutunk el a dokumentációs osztály két munkahelyiségéhez, melyek közül az olvasóteremhez közelebb esőben kap majd helyet a számítógépes adatbázisokhoz csatlakozó terminál. A számítógépes információszolgálatát a könyvtár 1982 óta gyors ütemben fejleszti, az MTA-ASCA, Agroinform-Agit stb. bázisokra támaszkodva.

Szakmatörténeti Gyűjtemény. Az olvasószolgálat szorosan vett területét szervesen egészíti ki a könyvtár szakmatörténeti gyűjteménye, mely a korábbi rektori fogadószobában kapott helyet. Itt mennyezetig érő állványzaton sorakoznak a könyvtár ritkabecsű, nagy értékű műzeális könyvritkaságai. A helyiség 14 olvasót tud befogadni. A belső tér kialakítása, s a bútorzat Kigyóssy Ágnes belsőépítész szép munkája.

* * *

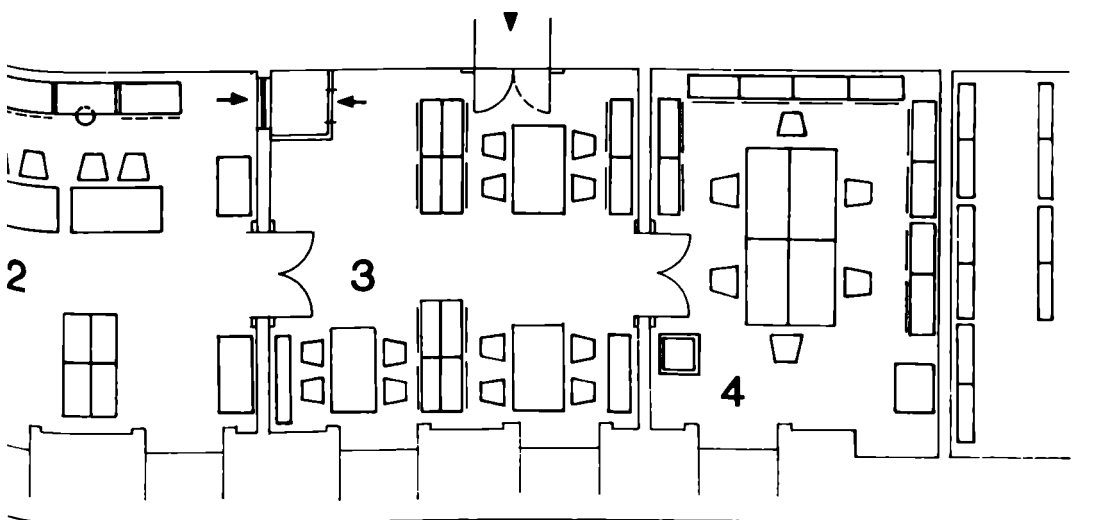
Végezetül tekintsük át a Könyvtár övezeteit szintenként.

Földszint		442,63 m²
Bejárat	8,14 m ²	
Önkiszolgáló ruhatár	16,24 m ²	
Előcsarnok (klub)	32,40 m ²	
Folyosó, mosdó, WC	22,00 m ²	
Raktár (106,50 • 106,50 m ²)	213,00 m ²	
Jegyzetárusítás és jegyzetraktár	25,41 m ²	
Munkaszobák		
1.	21,30 m ²	
2.	15,50 m ²	
3.	32,50 m ²	
4.	13,80 m ²	
5. (titkárság)	13,80 m ²	
6. (igazgató)	20,70 m ²	
Anyagraktár	7,70 m ²	
Emelet		465,80 m²
Lépcsőház	43,00 m ²	
Folyosók	33,00 m ²	
Takarítók helyisége	4,90 m ²	
Szociális helyiségek (teakonyha, mosdók, W.C.-k)	16,20 m ²	
Olvasóterem	183,10 m ²	
Katalógusok	39,00 m ²	
Folyóiratolvasó	32,50 m ²	
Kutatószoba	26,10 m ²	
Dokumentáció:		
1. szoba	21,00 m ²	
2. szoba	27,00 m ²	
Szakmatörténeti gyűjtemény	40,00 m ²	
Alapterület összesen:		908,43 m²

Az olvasóterem berendezése

1. Olvasói tér, négyszemélyes asztalokkal, szakosított szabadpolcos kézikönyvtárral.
A bejáratnál levő pultnál folyik a tájékoztatás, kölcsönzés.
Ide építették be a földszintet ellenőrző ipari-tv monitorját is.

- 2. Katalógusok
- 3. Külföldi folyóiratolvasó
- 4. Kutatószoba, mikrofilmolvasóval.

A katalógusok és a folyóiratolvasó közötti sarokban a raktárral összeköttetést biztosító lift található.

A három fő funkcióra jutott alapterület egymáshoz viszonyított aránya:

Olvasószolgálat (417,34 m ²)	46,50%
Raktár (213 m ²)	23,70%
Szolgálati helyiségek (278,09 m ²)	29,80%
Összesen (908,43 m ²)	100,00%

Summázatul jóleső érzéssel írom le, hogy az épület adott átépítése, az adaptáció könyvtárosok, konzultánsok, tervezők együttműködésével *sikeresnek* bizonyult.

"Et visui -- et usui" – volt a jelszó a XVII. században a teremkönyvtárak tervezésekor, ami korszerű szakmai nyelvre lefordítva annyit jelent: a könyvtár maximális mértékben elégítse ki az olvasó igényeit, szép és célszerű épületben, komfortos belső térben tegyen eleget rendeltetésének.

Ami a használati értéket illeti ("usui") az átépített könyvtár:

1. megfelelő színvonalon tudja kielégíteni az Állatorvostudományi Egyetem oktatóinak és kutatóinak szakirodalmi igényeit;
2. meg tud felelni az egyetemi hallgatók tanulási, kutatási, művelődési, olvasási szükségleteinek;
3. képes elmélyíteni kapcsolatait a tanszékekkel, vezetni és egységes rendszerbe integrálni az egyetem könyvtári hálózatát;
4. hatékonyan tud együttműködni a többi szak- és fontosabb közművelődési könyvtárakkal;
5. értékes tagja lehet a számítógépes információs rendszernek;
6. képes kielégíteni az egyetem falain kívüli használók igényeit.

Ami a könyvtárral szemben támasztott másik nagy követelményt, a szép megjelenést s a komfortot ("et visui") illeti, bátran megállapíthatjuk, hogy dícséretes módon oldotta meg a tervezés azt a nem könnyű feladatot, hogy Steindl remekművéből minden lényeges és az átépítés kezdetekor még meglevő elemet meghagyva, szép formát, méltó keretet adott a funkciónak. Az újjávarázsolt épület méltó a hagyományokhoz, ahhoz a 200 esztendőhöz, ami az egyetem és könyvtára mögött áll.

S hogy mindezt érzik, értik és méltányolják a könyvtár használói, azt a számok igazolják: 1984 őszén havonta kb. 2900 volt az olvasók száma, az előző évi havi átlag kétszerese! Az átépítés minden bizonnyal megérte a sok gondot és fáradságot.

IRODALOM

Az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának munkatervei és éves beszámolóí 1980–1983. /Soksz./

Az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának szervezeti és működési szabályzata /Soksz./

BAKONYI Ferencné: Az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának rekonstrukciója. = Orvosi Könyvtáros. 1983. 23.sz. 260–270.p.

BAKONYI Ferencné – GÁBOR Iván: Az Állatorvosi Egyetem Központi Könyvtárának rekonstrukciója = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója. 1981. 4.sz. 1–7.p.

Új egyetemi könyvtár nyílt meg. = Népszabadság. 1984. III. 30. 76.sz. 4.p.

VISNYEI László: Könyvtáratavás. = Az Állatorvostudományi Egyetem Híradója. 1983–84. 8.sz.

SZERVEZZÜNK-E ONLINE KÖZPONTOKAT MAGYARORSZÁGON?

Néhány gondolat a CAS Report és a Dialog Chronolog olvasása után

DÖMÖTÖR LAJOSNÉ – KOVÁTS ZOLTÁN

Mind a K+F, mind a termelés információellátásának hazai színvonala és fejlődésének iránya elszakíthatatlan kapcsolatban van a hasonló feladatokra létesült nemzetközi szolgáltatások színvonalával és változásuk tendenciáival. Ezt a kapcsolatot ugyan csaknem kivétel nélkül hazai gyakorlatunk lemaradása jellemzi a fejlődésben élen járókhoz képest.

Az elmaradás azonban – amennyiben nem túl nagy – igen hasznos is lehet, ha képesek vagyunk levonni az úttörők kísérleteinek tanulságait. Ezért érdemes elolvasni a *CAS Report 1984. januári* és a Dialog Információs Vállalat *Dialog Chronolog* c. folyóiratának 1984. februári számát. Mindkét kiadvány afféle vállalati hirdető, amelyben egy-egy amerikai nagy tájékoztató központ a tevékenységével kapcsolatos problémákat tárja saját dolgozói és ügyfelei nyilvánossága elé.

A Lockheed repülőgépipari művek leányvállalataként fejlődött ki a Dialog Információs Vállalat a tudomány és technika minden területét átfogó igénytel összegyűjtve a világ valamennyi számottevő, gépi adathordozón rögzített adattárát. Az egységes elvek alapján kidolgozott Dialog programrendszer lehetővé teszi mind a faktorgráfiai, mind a bibliográfiai adatok számítógéppel történő visszakeresését. Az automatizált információkereső rendszer kiépítésébe befektetett jelentős összeg megtérülése érdekében a Dialog adatbázisai a távközlési műholdak közvetítésével – a világ csaknem minden pontjáról elérhetők és online lekérdezhetők, természetesen megfelelő térítés ellenében.

A Chemical Abstracts Service (CAS) az American Chemical Society (ACS) információs szervezete, a világ legnagyobb és legfejlettebb technológiájával rendelkező dokumentációs központja, a Chemical Abstracts (CA) című referáló folyóirat kiadója. Évente csaknem 500 000 kivonatban 14 000 tudományos folyóirat közleményeit, a legfontosabb ipari államok kémiai tárgyú szabadalmait és a szakterület egyéb dokumentumait dolgozza fel, és raktározza el számítógéppel olvasható adattáraiban. Az információfeldolgozás gépesítését a hatvanas évek elején a CA mutatóinak gyors – kb. féléves átfutású – megjelentetésének igénye váltotta ki. A gépi adattár mágnesszalagos változatait a hagyományos referáló folyóirat mellett, szinte csak melléktermékként bocsátotta áruba a CAS. Ezeket aztán beépítette saját szolgáltatásaiba a Dialog Információs Rendszer és rajta kívül számos más tudományos technikai információs központ szerte a világon, köztük – már 1971-ben – a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára is.

Az elektronikus számítógépek és üzemeltetésük költségeinek rohamos csökkenése (külföldön), valamint a felhasználói igények tartós növekedése (hazánkban is) miatt a számítógépes információkereső szolgáltatás igen jó üzletnek bizonyult elsősorban a kész adattárakat bérlő, a rajtuk tárolt információkat csupán közvetítő szervezetek számára.

A Dialog Információs Központban jelenleg kb. 200 adatbázis áll a külső felhasználók rendelkezésére. Ezek sok esetben nemcsak az eredeti forrásdokumentum bibliográfiai adatait tartalmazzák, hanem a róla szóló referátumot és ebben a közlemény legfontosabb tényadatait is. Az ilyen adattár használata igen meggyorsítja, kényelmesebbé, teljesebbé teszi az adott tárgykörben való tájékozódást, de fölöslegessé teheti a nyomtatott referáló folyóirat előfizetését is.

Ez a lehetőség lett a két üzemi tájékoztatóban olvasható vita forrása. A Dialog Központ – a felhasználók igényeit felmérve – a CA referátumok online közvetítésének jogát is szerette volna megszerezni a kiadótól. A CAS saját vállalatán belül bizottságot szervezett a kérés megvizsgálására, de a döntést éveken át halogatta. A Dialog pedig – ügyfeleinek nyomására – a CAS valamennyi feltételének teljesítését vállalta volna a várható nagy üzlet reményében. A nagy piacot azonban – úgy látszik – a CAS bizottsága is észrevette, és a CA referátumok online szolgáltatásának jogát nem adta meg sem a Dialognak, sem másnak. Mindezt a Dialog Chronolog hozta nyilvánosságra.

Mit tudhatunk meg a CAS Reportból? Azt, hogy a hosszú évtizedeken át a legfontosabb bevételi forrását képező nyomdai termék, a CA előfizetőinek száma rohamosan csökkent. Ezt kezdetben a mágnesszalagos adattárak előfizetési, találati és egyéb jogdíjai bizonyos mértékben ellensúlyozták, de az online szolgáltatásoknak néhány nemzetközi méretű és jelentőségű információközvetítő központra való szűkülése ezeket a bevételeket is veszélyezteti.

A CAS ugyan "non-profit organization" (nem profit-orientált), tehát tevékenységét nem terhelik a termelés egyéb területein szokásos adók, és a fenntartó szerve, az ACS, valamint az USA egyéb szervezetei jelentős összegekkel támogatják fejlesztési terveinek megvalósítását, de a gazdasági önfenntartásra való törekvése mindenképpen indokolt. Elfogadható tehát, ha a CAS az automatizált adattárak kiépítésének költségeit is meg kívánja téríttetni a felhasználókkal: értve rajtuk most a vele közvetlen kapcsolatban álló online központokat, amelyek a bérelt CAS adattárakra épített szolgáltatásaikat többnyire jelentős profittal adják tovább a végső felhasználóknak (end users), az információt fogyasztó olvasóknak.

Azt azonban már kevésbé tarthatjuk a "non-profit organization" gazdaságpolitikájával összeegyeztethető érvelésnek, amivel – egyebek közt – a referátumok online közvetítésének jogát megtagadta: "... mi csak kb. egyharmadát kapjuk annak az összegnek, amit az online felhasználók fizetnek a közvetítőknek a CAS adattárban végzett keresésekért." (Ld. CAS Report, 15. jan. 1984. 2 p.)

A másoknál jelentkező haszon megszerzése, illetve a saját online szolgáltatás használatának növelése tehát a legfőbb indítéka a CAS közeli jövőben várható fejlesztési politikájának. Ezért feltehető, hogy a mágnesszalagos adattárak bérleti (előfizetési) díját és különféle jogdíjait tovább fogja emelni, hogy a közvetítő központokban jelentkező haszon minél nagyobb részét a maga számára megszerezze.

A nagy online központokban, ahol naponta ezres nagyságrendű a keresések száma, bizonyára jelentős ez a haszon. A számítógépes szakirodalomkeresést végző hazai központokban kb. 10 év óta folyik a nagy nemzetközi dokumentációs központoktól bérelt mágnesszalagos adattárakra alapozott SDI szolgáltatás. A gondosan megőrzött, rohamosan

szaporodó szalagok láttán mindenütt felmerült a saját adatbank kiépítésének gondolata, mégpedig közvetlen hozzáférésű adattárolókon, majd ezekre alapozva hazai online szolgáltatások létrehozatala; így az adatátvitel költségei jelentősen csökkennének. Ennek az elgondolásnak legfőbb előnye, hogy a műszaki-tudományos információk felhasználója, az online kérdéseket feltevő kutató vagy mérnök nem tárja fel, nem "árulja el" intézményének K+F tevékenységét a külföldi online központban feltételezhető versenytársnak, esetleg ellenfélnek; a népgazdasági jelentőségű információk védelme így megbízhatóbb. Hátránya viszont a költségek megtérülésének várhatóan alacsony hányada, mivel nem valószínű, hogy az így létrejött adattár gazdaságosan kihasználható.

A fentiek fényében a hazai műszaki-tudományos információellátásért felelős fórumoknak a közeli jövőben dönteniük kell a következő kérdésekben: lemondhatunk-e vagy sem a saját kezelésű online központok kiépítéséről abból a megfontolásból kiindulva, hogy rendelkezésünkre állanak és földrajzi távolságuktól függetlenül elérhetők a hazai erőfeszítésekkel utolérhetetlen teljesítményekre képes nemzetközi adatbankok.

A döntést feltehetően befolyásoló, leglényegesebb körülmények:

A kémiai szempontból legfontosabb, de egymagában távolról sem elegendő adattárnak, a CASEARCH-nek – amely a Chemical Abstracts anyagát foglalja magába – előfizetése, a belőle nyújtott szolgáltatás találati-és egyéb jogdíjainak összege csaknem 40 000 dollárt tesz ki évente. Ez az összeg 200–250 téma szakirodalmának folyamatos figyelését fedezi, tehát az egy témára vetített költség évente 160–200 dollár között van.

A CASEARCH adattárból egy téma folyamatos online figyelésének alapdíja a Dialog rendszeren keresztül az 1984-es árjegyzék szerint 234 dollár évente. Tehát 200 téma figyelése esetén jelenleg kevesebbe kerül a hazai mágnesszalagos szolgáltatás, mint a folyamatos online figyelés.

A fenti összehasonlítás nem tartalmazza a szolgáltatások létesítésének beruházási költségeit, sem a működtetéssel kapcsolatos forint költségeket, csak a devizafelhasználás szempontjából veti össze a kétféle szolgáltatást.

Annak ellenére, hogy a dollárfelhasználás szempontjából még gazdaságosnak látszik a jelenlegi helyzet fenntartása, a CAS terveiből egyértelműen kiderül, hogy a jövőben tovább drágul a mágnesszalagok előfizetése, és emelkednek a különböző jogdíjak. Ezzel akarja a CAS a felhasználókat saját online szolgáltatásainak igénybevételére kényszeríteni.

A címben megfogalmazott kérdés azonban nemcsak arra vonatkozik, hogy a mágnesszalagos hazai SDI szolgáltatásokat külföldi központokból folyamatos online figyeléssel helyettesítsük-e, hanem elsősorban a retrospektív keresésre is alkalmas, itthoni adatbázisok létesítésére.

A külföldi központok online szolgáltatásainak igénybevételéhez szükséges műszaki feltételek megteremtése nem igényel tökéletes devizát. A szükséges berendezéseket (terminál, printer stb.) megfelelő minőségben magyar vállalat is képes előállítani, illetve ezek szocialista importból beszerezhetők.

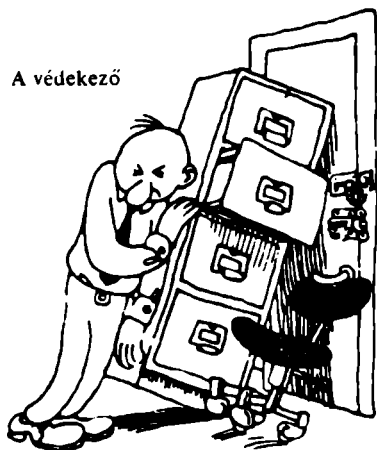
A hazai információs központ beruházási igényei már jóval nagyobbak. Az ESZR gépek között vannak, amelyek alkalmasak a feladat végrehajtására, és a szükséges program-

rendszer is elvben kifejleszthető, illetve adaptálható, de komoly gondot jelent a rendszer folyamatos és megbízható üzemeltetése: az adattárak és egyáltalán az elektronikus rendszer üzembiztonsága.

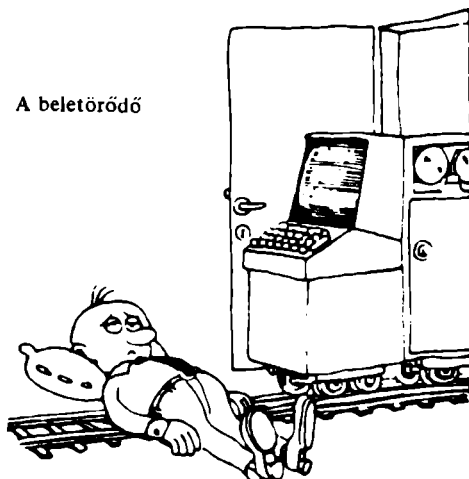
A kérdést sarkítottan úgy is meg lehet fogalmazni, hogy van-e a hazai K+F tevékenységnek annyi féltékeny eredménye, amennyi a két megoldási lehetőség közül esetleg a drágább választását indokolja.

• • •

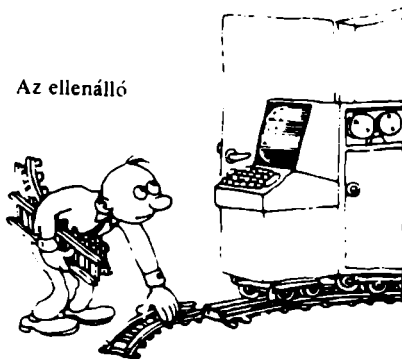
A védekező

A beletörődő

Az ellenálló

A könyvtárgépesítés fogadtatása

A Scandinavian Public Library Quartely 1983. 1. számának humorából

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ CÍMŰ FOLYÓIRAT SZERKESZTŐSÉGÉNEK ÜGYRENDJE

1. A *Könyvtári Figyelő* című folyóirat (a továbbiakban: KF) az Országos Könyvtárügyi Tanács (a továbbiakban: OKT) és az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ (a továbbiakban: OSZK–KMK) lapja. Az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója együttesen – a szerkesztő bizottság segítségével és közreműködésével szabja meg a KF tartalmi irányvonalát és színvonalbeli követelményét, irányítja és ellenőrzi a szerkesztőség munkáját.

A KF államügyi felügyeletét a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya látja el.

2. A KF feladata, hogy

- előmozdítsa a hazai könyvtári és tájékoztatási rendszer fejlődését célzó, elméleti és gyakorlati munkákat, nyilvánosságot biztosítson a könyvtár- és tájékoztatásügy kutatási, fejlesztési és gyakorlati eredményeinek;
- a szakirodalmi tájékoztatás és a bibliográfia témakörén belül az általános vonatkozások mellett főként a társadalomtudományok és a humán területek idevágó kérdéseivel foglalkozzék;
- elsősorban a témák elméleti, gyakorlati és módszertani vonatkozásait tárgyalja, ám esetenként adjon helyet a történeti feldolgozásoknak is;
- nyújtson tájékoztatást a nemzetközi könyvtárügy és szakirodalmi tájékoztatás helyzetéről, fejlődési irányairól, eseményeiről, közvetítse és kritikailag értékeli azokat a külföldi eredményeket, amelyeknek alkalmazása hozzájárul a hazai könyvtári szolgálat és szakirodalmi tájékoztatás fejlesztéséhez;
- tájékoztasson az OKT plénumban, tagozataiban, szakbizottságaiban, igazgatói tanácsaiban és munkabizottságaiban, valamint az OSZK–KMK keretében folyó munkálatok eredményeiről.

Különös figyelmet fordít a könyvtárpolitika, a könyvtári rendszer, az egyes könyvtártípusok, a hazai és nemzetközi könyvtárközi együttműködés tartalma és szervezete, az egyes könyvtári munkafolyamatok, a könyvtárosszállás, a könyvtárosszakképzés és a könyvtári munkaerőgazdálkodás, a központi könyvtári szolgáltatások, a könyvtárak technikai felszerelése, berendezése és építése, a könyvtári üzemszervezés és a könyvtárgazdaságtan, valamint az állományépítés, a használói igények és szükségletek kérdéseire.

3. A KF feladatait az egyéb könyvtári és tájékoztatási szakfolyóiratokkal együttműködve és munkamegosztásban látja el.

4. A KF évente hatszor jelenik meg, számonként 10 A/5-ös nyomtatott ív terjedelemben. Az egyes számok angol, német és orosz nyelvű összefoglalókat tartalmaznak a bennük megjelent közleményekről. A lezárt évfolyamokhoz éves tartalomjegyzék készül angol, magyar és orosz nyelven; tíz évenként magyar nyelvű repertóriumot tesz közzé a szerkesztőség.

5. A KF felelős szerkesztőjét az OSZK–KMK igazgatója az OKT elnökének egyetértésével és az MM Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyásával bízza meg az OSZK–KMK munkatársai közül.

A felelős szerkesztő feladatát meghatározatlan időre szóló munkaviszonya keretében, munkaköri kötelessége gyanánt látja el.

A felelős szerkesztő

- ellátja a KF szellemi irányítását,
- jogi felelősséget vállal – a szerző után – a KF-ben közölt írásokért,

- engedélyezi az egyes számok kinyomtatását (imprimatúra),
- tervezi és irányítja a szerkesztést,
- képviseli a KF-et.

A felelős szerkesztőt akadályoztatása esetén a szerkesztő helyettesíti a KF szerkesztési szabályzatában előírt módon.

6. A KF szerkesztőségének további munkatársait – a felelős szerkesztő javaslatára – az OSZK–KMK igazgatója bizza meg az OSZK–KMK munkatársai közül.

A szerkesztő(k) huzamosabb akadályoztatása esetén az OSZK–KMK igazgatója gondoskodik a helyettesítésről.

7. A KF szerkesztőségét szerkesztő bizottság segíti munkájában. A szerkesztő bizottság véleményező, javaslattevő és tanácsadó testület, amelynek nincs döntési és intézkedési felhatalmazása.

A szerkesztő bizottság

- megvitatja a hosszabb távú tematikai terveket és éves lapterveket, véleményezi az egyes számok terveit;
- testületként vagy tagjai révén véleményezi a közlésre benyújtott kéziratokat;
- segíti kialakítani a KF szellemi irányát, tematikai arányait;
- javaslatokat tesz témákra és szerzőkre;
- értékeli a megjelent lapszámokat;
- a KF szerkesztési gyakorlatára vonatkozó észrevételeit – elnöke révén – évente az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója tudomására hozza.

A szerkesztő bizottság évente hatszor, de legalább háromszor ülésezik. Az ülések napirendjét és időpontját a szerkesztő bizottság elnökének egyetértésével – a felelős szerkesztő állapítja meg. A szerkesztő bizottság üléseire meg kell hívni az MM Könyvtári Osztálya vezetőjét, az OKT elnökét és az OSZK–KMK igazgatóját.

8. A KF szerkesztő bizottsága legalább hat, de tizenkettőnél nem több tagból áll. A szerkesztő bizottság tagjait a szerkesztő bizottság elnökének és a felelős szerkesztőnek javaslatára az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója – az OKT elnöksége véleményének kikérésével és az MM Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyásával – együttesen kéri fel négyévi időtartamra, amely kétéves szakaszokban korlátlanul meghosszabbítható. A szerkesztő bizottsági tagság személyre szól.

A felkérést az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója – az OKT elnöksége véleményének kikérésével és az MM Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyásával – együttesen bármikor visszavonhatja.

- A szerkesztő bizottság tagjai feladatukat társadalmi munkában látják el.

9. A szerkesztő bizottságot elnök vezeti. A KF szerkesztő bizottságának elnökét a felelős szerkesztő javaslatára az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója – az OKT elnöksége véleményének kikérésével és az MM Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyásával – együttesen kéri fel, illetve bizza meg négyévi időtartamra, amely kétéves szakaszokban korlátlanul meghosszabbítható.

A felkérést, illetve megbízást az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója – az OKT elnöksége véleményének kikérésével és az MM Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyásával – együttesen bármikor visszavonhatja.

Az elnök feladata

- részvétel a KF szellemi irányításában;
- a szerkesztő bizottság munkájának megszervezése, üléseinek levezetése;
- a szerkesztőség munkájának szakmai, politikai segítése.

A szerkesztő bizottság elnökét akadályoztatása esetén a szerkesztő bizottság általa felkért tagja helyettesíti.

A szerkesztő bizottság elnöke az OKT elnökének és az OSZK–KMK igazgatójának tartozik felelősséggel.

10. A szerzők által benyújtott kéziratok mellett a szerkesztőség maga is kezdeményezi egyes közlemények elkészültét. A hosszabb távú tematikai terv keretében a szerkesztő bizottság bármely tagja –

a felelős szerkesztő egyidejű tájékoztatása mellett folytathat tárgyalásokat a számbajöhető szerzőkkel, de a kézirat elkészítésére vonatkozó felkérést csak a felelős szerkesztő, vagy megbízásából a szerkesztő adhatja ki.

A közlemények színvonalának elbírálására a szerkesztőség a szerkesztő bizottság tagjai véleményének kikérésén túl – lektor(ok)at kérhet fel. A lektor munkáját tiszteletdíjért végzi. Lektorai megbízást szerkesztő bizottsági tag is kaphat.

A benyújtott kéziratokon szükséges javításokat a szerkesztőség vagy a szerzővel végezteti el, vagy – a szerző beleegyezésével – maga végzi el.

11. A KF szerkesztősége munkáját a szerkesztési szabályzat szerint végzi, amit az OKT elnöke és az OSZK–KMK igazgatója együttesen hagy jóvá. A szerkesztési szabályzat jelen ügyrend mellékletét képezi.

12. A KF szerkesztősége az OSZK–KMK szervezetében működik. A szerkesztési munkák személyi, anyagi és technikai feltételeit (a szerkesztőség fő- és részfoglalkozású munkatársai alkalmazásának költségei, a kéziratok gondozásával kapcsolatos gépelési, fordítási stb. költségek, az ábrák, mellékletek, táblázatok, fényképek elkészítésének kiadásai, a másolási, fényképezési stb. technikai kapacitás, a szerkesztőségi munkatársak, a szerkesztő bizottság tagjai és a felkért szerzők kiszállási költségei stb.) a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya az OSZK–KMK költségvetésében irányozza elő.

13. A KF-et a Művelődési Minisztérium megbízásából a Műsák Közművelődési Kiadó adja ki, s egyben ellátja mind a nyomdai, mind a terjesztői feladatokat; gondoskodik a szerzői és a lektori tiszteletdíjak, valamint a kéziratok nyomdai előkészítésével kapcsolatos egyéb kiadások fedezetéről.

A kiadással kapcsolatos kérdéseket, valamint a KF szerkesztősége és a Műsák Közművelődési Kiadó külön megállapodása szabályozza, amely a jelen ügyrend mellékletét képezi.

14. A KF ügyrendje az OKT elnökségének ajánlása alapján az OKT elnökének és az OSZK–KMK igazgatójának aláírásával, valamint a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya vezetőjének jóváhagyásával válik érvényessé.

Szente Ferenc s.k.
az Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi és Módszertani
Központja igazgatója

Vályi Gábor s.k.
az Országos Könyvtárügyi Tanács
elnöke

A Könyvtári Figyelő című folyóirat szerkesztőségének fenti ügyrendjét jóváhagyom.

Budapest, 1984. május 15.

Juhász Jenő s.k.
a Művelődési Minisztérium Könyvtári
Osztályának vezetője

Lapunk kötelességének érzi, hogy olvasóit tájékoztassa az OKT működéséről. Ezért közöltük a Tanács ügyrendjét és rendszeresen (általában évenként) beszámolunk a tevékenységéről és terveiről. Most két, újonnan alakult szakbizottsága ügyrendjét adjuk közre. (A szerk.)

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS OSZTÁLYOZÁSI SZAKBIZOTTSÁGÁNAK ÜGYRENDJE

1. Az Országos Könyvtárügyi Tanács (a továbbiakban: OKT) elnöksége – ügyrendjének 14. pontja alapján – az Osztályozási Szakbizottságot (a továbbiakban: OKT–OSZ) állít fel.
2. Az OKT–OSZ feladata, hogy támogassa az OKT elnökségét a hazai könyvtárakban és tájékoztatói intézményekben levő dokumentumbázis és információk tartalmi feltárására, illetve visszahívások lehetővé tételére vonatkozó, elvi-politikai jellegű, a Művelődési Minisztérium ágazati irányítását segítő állásfoglalásai kialakításában.

Ennek érdekében:

- figyelemmel kíséri és véleményezi a hazai könyvtárügy és szakirodalmi tájékoztatás gyakorlatát az osztályozás és az információkeresés vonatkozásában;
- javaslatokat tesz a témakörben a fejlesztés fő irányaira és legfontosabb teendőire;
- szakmailag támogatja az Egyetemes Tizedes Osztályozás magyarországi kiadásainak szerkesztőségét, s a kiadványok megjelenítése érdekében kapcsolatot tart a Magyar Szabványügyi Hivatallal, illetve egyéb kiadókkal;
- szervezi az Egyetemes Tizedes Osztályozás nemzetközi fejlesztésében való magyar közreműködést;
- a FID Magyar Nemzeti Bizottsága közvetítésével kapcsolatot tart a Fédération Internationale de Documentation osztályozással foglalkozó szerveivel, továbbá mindazon nemzetközi szervezetekkel és fórumokkal, amelyek az osztályozás elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkoznak.

3. Az OKT–OSZ elnökét (a továbbiakban: elnök) – az OKT elnöksége javaslata alapján a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya vezetője kéri fel az OKT tagjai közül. Az elnöki megbízás négy évre szól, s két éves szakaszokban korlátlanul meghosszabbítható. A megbízást a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya vezetője – az OKT elnöksége véleményének meghallgatásával – bármikor visszavonhatja.

Az elnök kötelessége az OKT–OSZ

- munkáját az OKT elnöksége által jóváhagyott ügyrend és éves vagy hosszabb időszakra szóló munkatervek alapján megszervezni és irányítani;
- tevékenységéről évente, illetve külön kérésre az OKT elnökségét tájékoztatni;
- üléseit az OKT titkárságának előzetesen bejelenteni, s az ülésekre meghívni az OKT elnökségének tagjait és a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályának vezetőjét.

Az elnök helyettesítésével esetenként megbízhatja a szakbizottság bármely tagját.

Az elnök kiadományozási joga a kapcsolattartással, egyes munkák előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos levelekre terjed ki. Erdemi ügyekben külföldre intézett leveleinek másolatát elküldés előtt láttamoztatja az OKT elnökével.

4. Az OKT–OSZ legalább hat, de legfeljebb tizenkét tagból áll, akiket az elnök javaslatára az OKT elnöke – az OKT elnöksége véleményének meghallgatásával – kér fel négyévi időtartamra; a megbízás kétéves szakaszokban korlátlanul meghosszabbítható. A tagsági megbízás személyre szól, s a tagok magukat mással nem képviseltethetik.

Az elnök javaslatára az OKT elnöke – az OKT elnöksége véleményének kikérésével – a megbízást bármikor visszavonhatja.

5. Az elnök alkalmanként külső személyeket is felkérhet az üléseken való részvételre, előterjesztések kidolgozására, szakértői vélemény nyilvánítására.
6. Az OKT–OSZ által kidolgozott állásfoglalásokat, ajánlásokat, javaslatokat az OKT elnöksége továbbítja az OKT plénuma, illetve tagozatai elé, a Művelődési Minisztériumhoz, más érdekelt intézményekhez, szervekhez, szervezetekhez, testületekhez és személyekhez.
7. Az OKT OSZ tevékenysége során keletkezett dokumentumok közzétételéről az OKT elnöke az elnök javaslatára és az OKT elnöksége véleményének kikérésével – határoz.
8. Az OKT–OSZ tevékenységét a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya felügyeli. Az OKT–OSZ tevékenységének szervezési, adminisztratív, technikai stb. feltételeiről az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ gondoskodik.
9. Az OKT–OSZ megszüntetése az OKT elnökségének hatáskörébe tartozik.
10. Az OKT–OSZ jelen ügyrendje az OKT elnökségének határozata alapján, az OKT elnökének aláírásával válik érvényessé.

Budapest, 1984. július 10.

Vályi Gábor s.k.
az Országos Könyvtárügyi Tanács
elnöke

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS ÁLLOMÁNYVÉDELMI SZAKBIZOTTSÁGÁNAK ÜGYRENDJE

1. Az Országos Könyvtárügyi Tanács (a továbbiakban: OKT) elnöksége – ügyrendjének 14. pontja alapján – Állományvédelmi Szakbizottságot (a továbbiakban: OKT–ÁVSZ) állít föl.
2. Az OKT–ÁVSZ feladata, hogy támogassa az OKT elnökségét elvi-politikai jellegű, a Művelődési Minisztérium ágazati irányítását segítő állásfoglalásai kialakításában a hazai közkönyvtárak és a közkönyvtárnak nem minősülő, jogi személyek által fenntartott könyvtárak állományába tartozó, továbbá a művelődési miniszter 1/1967 (VI. 18.) MM sz. és 5/1971 (X. 23.) MM sz. rendelete, valamint a 158/1969 (M.K. 15.) MM sz. utasítása alapján bejelentett és védetté nyilvánított könyvek és egyéb könyvtári dokumentumok eredeti, anyagi mivoltának, illetve információtartalmának megőrzése terén.

Ennek érdekében:

- szakmailag támogatja a muzeális értékű, valamint az anyagi mivoltukban megőrzendő dokumentumok típusonkénti számbavételét a megelőző és a helyreállító védelem megfelelő kategóriái szerint;
- állást foglal abban a kérdésben, mely dokumentumok esetében lehet megelégedni pusztán az információtartalom megőrzésével;

- javaslatot dolgoz ki az országos állományvédelmi programra, illetve szükség szerinti korszerűsítésére, szakmailag támogatja és nyomon követi megvalósítását;
- vizsgálatokat végez és javaslatokat dolgoz ki egyes könyvtári munkaterületek (pl. a kötelespéldányok kezelése, állománygyarapítás és -apasztás, olvasószolgálat, könyvtárközi kölcsönzés, raktározás, reprográfia stb.) és az állományvédelem összefüggéseire vonatkozóan;
- elősegíti a könyvtári állományvédelmi munka ismereteinek oktatását a helyes gyakorlat kialakítása érdekében;
- szorgalmazza és szakmailag alátámasztja az állományvédelemhez szükséges anyagok és berendezések hazai előállítására, külföldről való beszerzésére vonatkozó intézkedések megtételét;
- kapcsolatot tart mindazokkal a hazai és külföldi (nemzetközi) intézményekkel és szervezetekkel, amelyek a könyvtári dokumentumok anyagi védelmének elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkoznak.

3. Az OKT-ÁVSZ elnökét (a továbbiakban: elnök) – az OKT elnökségének javaslata alapján a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya vezetője kéri fel az OKT tagjai közül. Az elnöki megbízás négy évre szól, és két éves szakaszokban korlátlanul meghosszabbítható. A megbízást a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya vezetője – az OKT elnöksége véleményének meghallgatásával – bármikor visszavonhatja.

Az elnök kötelessége az OKT-ÁVSZ

- munkáját az OKT elnöksége által jóváhagyott ügyrend és éves vagy hosszabb időszakra szóló munkatervek alapján megszervezni és irányítani;
- tevékenységéről évente, illetve külön kérésre az OKT elnökségét tájékoztatni;
- üléseit az OKT titkárságának előzetesen bejelenteni és az ülésekre az OKT elnökségének tagjait, valamint a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályának vezetőjét meghívni.

Az elnök helyettesítésével esetenként megbízhatja a szakbizottság bármely tagját.

Az elnök kiadmányozási joga a kapcsolattartással, egyes munkák előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos levelekre terjed ki. Erdemi ügyekben külföldre intézett leveleinek másolatát elküldés előtt láttamoztatja az OKT elnökével.

4. Az OKT-ÁVSZ legalább hat, de legfeljebb tizenkét tagból áll, akiket az elnök javaslatára az OKT elnöke – az OKT elnöksége véleményének meghallgatásával – kér fel négyévi időtartamra; a megbízás személyre szól, s a tagok magukat mással nem képviselhetik.

Az elnök javaslatára az OKT elnöke – az OKT elnöksége véleménye kikérésével – a megbízást bármikor visszavonhatja.

- 5. Az elnök alkalmanként külső személyeket is felkérhet az üléseken való részvételre, előterjesztések kidolgozására, szakértői vélemények nyilvánítására.
- 6. Az OKT-ÁVSZ által kidolgozott állásfoglalásokat, ajánlásokat, javaslatokat az OKT elnöksége továbbítja az OKT plénumba, illetve tagozatai elé, a Művelődési Minisztériumhoz, más érdekelt intézményekhez, szervekhez, szervezetekhez, testületekhez és személyekhez.
- 7. Az OKT-ÁVSZ tevékenysége során keletkezett dokumentumok közzétételéről az OKT elnöke – az elnök javaslatára és az OKT elnöksége véleményének kikérésével – határoz.
- 8. Az OKT-ÁVSZ tevékenységét a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya felügyeli. Az OKT-ÁVSZ tevékenységének szervezési, adminisztratív, technikai stb. feltételeiről az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ gondoskodik.
- 9. Az OKT-ÁVSZ megszüntetése az OKT elnöksége hatáskörébe tartozik.
- 10. Az OKT-ÁVSZ ügyrendje az OKT elnökségének határozata alapján, az OKT elnökének aláírásával válik érvényessé.

Budapest, 1984. július 10.

Vályi Gábor s.k.
az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöke

KITEKINTÉS

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓ, DOKUMENTÁCIÓ ÉS A FID*

HEGEDŰS PÉTER

I.

Jelenlegi középtávra szóló programjában a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) az alább felsorolt területeket kezeli kiemelten:

- az információtudomány elméleti és lingvisztikai alapjai;
- információfeldolgozás és az ezzel kapcsolatos technikai fejlemények;
- az információs szakemberek és az információ felhasználóinak oktatása és képzése;
- információs rendszerek és hálózatok tervezése, vezetése;
- az információ felhasználóinak szükségletei és szokásai.

E programba illeszkedett az információtudomány patinás nemzetközi szakmai szervezetének 42. Kongresszusa, amelyet 1984. szeptember 24 és 27. között Hágában rendeztek, *"Az információ felhasználása a változó világban"* címmel. A Kongresszus az információs és dokumentációs területet érintő változások fényében három fő trendet állapított meg:

- erősödik a felhasználók felé irányuló figyelem, azaz a hangsúly az információ kínálata felől az információ kereslete felé tolódik el;
- az előbbi trenddel összefüggésben növekszik a közgazdasági megközelítések gyakorisága az információk átadási folyamatának vizsgálatában, s mind gyakrabban érzékelhetők a kialakulóban lévő információs piac jelei;
- az információtudomány és technika innovatív fejlődése egyre újabb lehetőségeket tár fel az információ terjedésében és hasznosításában.

A Kongresszuson csaknem 60 előadást vitattak meg a világ számos – szocialista, tőkés és fejlődő – országából érkező résztvevők. A különböző szekciókban a fő téma olyan fontos dimenzióit vizsgálták, mint az információ felhasználása, illetve fel nem használása, az információ felhasználása a tudományos kutatásban (ezen belül a tudományos információ hasznosítását elemezték a résztvevők a különböző országokban), az információ mezőgazdasági, illetve ipari felhasználása, valamint a használók, illetve az információs technika legújabb eredményeinek viszonya. Az információ tudományos kutatás terén való hasznosításának témáján belül külön csoportba gyűjtötték a társadalomtudományi információval és dokumentációval foglalkozó előadásokat.

Ugyanakkor, amikor a résztvevők véleménye szerint a kongresszus szakmai sikeréhez nem fér kétség, megállapítható, hogy a különböző országcsoportok között az infor-

*Beszámoló a FID 42. Kongresszusáról és a FID Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottságának ötödik üléséről.

máció felhasználásában is hatalmas a különbség, a szakadék. Míg például egyes országokban alapvető gondot okoz az egyetemi hallgatók megfelelő színvonalú, anyanyelven íródott jegyzetekkel, tananyagokkal történő ellátása, addig a legfejlettebb országok a modern információs technológia alkalmazását tekintik a legfontosabbnak. Volt olyan előadás, amely az ötödik generációs számítógépek használatának veszélyére figyelmeztetett az információ felhasználása szempontjából.

Az alábbiakban a társadalomtudományi tájékoztatással, információval legszorosabb kapcsolatban álló előadások főbb megállapításait kíséreltem meg összefoglalni.*

M. S. Feliciano (Fülöp-szigetek) a jogi könyvtárosok szerepének fontosságát hangsúlyozta a jogi információk hatékonyabb módon történő hozzáférhetővé tételében. A különböző felhasználói kategóriák információkeresési szokásainak felmérése alapján az alábbi következtetéseket vonta le:

- az ügyvédek többsége a könyvtárakat és a jogi könyveket tartja alapvető információs forrásnak, s aktuális tájékozódásuk fő eszköze a főbb jogi folyóiratok áttekintése;
- az ügyvédek gyakran fordulnak tankönyvekhez és kézikönyvekhez munkájuk során felmerülő speciális információs igények kielégítése céljából;
- a jogi terület új kiadványairól és fejleményeiről legjobban a jogi könyvtárak képesek információkat szolgáltatni, s egyben a könyvtárak a folyamatos képzés fő eszközeit is jelentik;
- a könyvtári szolgáltatások jóval hatékonyabbak, amennyiben naprakész indexek, illetve megfelelően képzett munkaerő áll a rendelkezésükre.

A jogi tájékoztatás problémáinak megoldásában kiemelkedő fontosságú a jogi szakirodalomkutatási módszerek oktatásának bevezetése a jogi egyetemeken, valamint a jogi könyvtárak állományainak közös hasznosítása (resource sharing), s a jogi könyvtári hálózatok megteremtésére irányuló erőfeszítések fokozása.

Földi Tamás** (Magyarország) a magyar közgazdasági információs rendszert mutatta be előadásában. Mint ismeretes, a rendszer magját állami információs központok képezik, emellett az állami információs politika, valamint a nyereséghez és a versenyhez kapcsolódó ösztönzők is meghatározott szerepet játszanak az információs rendszer fejlesztésében. A rendszer jellemzője, hogy az információs szolgáltatások tradicionális vagy egyszerűbb formáit a döntések előkészítői veszik igénybe, ugyanakkor a döntéshozóknak a "kifinomultabb" formákra van szüksége. A gazdasági döntéshozatal információs támogatása az információs központok fontos feladata, s e területen jelenleg is komoly erőfeszítések tapasztalhatók a nem elhanyagolható pénzügyi ráfordítások megléte mellett. Az említett erőforrások még hatékonyabb felhasználása a gazdasági döntéshozatal színvonalának javítását és a tudományos információs tevékenység presztízsének növelését idézi elő.

*A Kongresszus teljes anyaga az alábbi forrásokból férhető hozzá: *The use of information in a changing world*. Ed. by A. van der Lean and A. A. Winters. Elsevier Science Publications, North Holland, Amsterdam, New York, Oxford. 1984. 469 p. és *International Forum on Information and Documentation*. vol.9. 1984. no.3. spec. issue.

**Földi Tamást a Kongresszust megelőző Közgyűlésen a FID Tanácsának tagjává választották.

A. K. Das Gupta (India) a fejlesztéstervezés statisztikai információbázisának jelentőségét vizsgálta. Az indiai statisztikai rendszer fejlődését, valamint a statisztikai információ terjesztését és módszertani, illetve intézményi kérdéseket a tervezéssel való összefüggésben elemezve megállapította, hogy Indiában viszonylag jó az adatbázisok rendszere. Ugyanakkor a nem megfelelő felhasználás és az adatgyűjtést végzők és az adatokat felhasználók közötti kapcsolat hiánya számos gondot okoz. Ennek ellenére az igények elsősorban új típusú adatok beszerzésére, összeállítására irányulnak a jelenlegi statisztikai rendszer jobb koordinációja és megfelelőbb hasznosítása helyett.

J. Hansis (NSZK) a nyugatnémet Bundestag információs rendszerét mutatta be. A rendszer fejlődési szakaszainak, dokumentációs modelljének, főbb összetevőinek és műszaki feltételeinek ismertetését követően azt a következtetést vonja le, miszerint a telekommunikáció gyors fejlődése és a decentralizált adatfeldolgozás lehetőségei olyan komplex rendszer kialakítását teszi lehetővé, amely a parlamenti munka mindenfajta általános és speciális igényét kielégíti.

Az új műszaki eredmények következményeit elemezve W. Krumholz (NSZK) megállapította, hogy az új technika elsősorban azokban az információs folyamatokban hasznos, ahol nagyobb mennyiségű adatot/információt gyorsabban lehet a felhasználóhoz továbbítani. Az ilyen típusú szolgáltatások az információs piacnak azon szegmentumán lesznek uralkodók, amelyek az intellektuális tervezési képességek továbbfejlesztését segítik. Az információs folyamat más olyan fázisaiban, ahol elsődleges az adatok és az információk minőségének biztosítása, a technikai eredmények egyelőre nem kecsegtetnek túl sok reménnyel. A jelenlegi technikai vívmányok nem teszik lehetővé a felhasználónak az információs folyamatban való intellektuális részvételét, s a felhasználók gyakran nehezen tudják követni azokat a komplex eljárásokat, amelyeket a mesterségesen rájuk kényszerített információs igényeiken túlmenő információs szükségleteik kielégítéséhez kellene.

G. Kumar (India) a használók képzésének módszertani kérdéseit elemezte előadásában. Az indiai társadalomtudományi szakemberek információkeresési szokásait elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a rendelkezésre álló információknak csupán a töredéke kerül felhasználásra. Úgy véli, hogy a felhasználók dinamikus képzése e helyzeten jelentős mértékben változtathat. Amennyiben az egyetemi könyvtárak pl. fokozzák nevelő-oktató szerepüket, az oktatók szorosabban működnek együtt a könyvtárakkal, s a könyvtárosok szolgáltatáspolitikájukban a specifikus szolgáltatásokat helyezik előtérbe, a felhasználók részvétele is intenzívebbé válik az információs igények kielégítésében.

J. Meyriat (Franciaország) abból a feltevésből indult ki elemzésében, hogy a társadalomtudományi szakemberek és kutatók munkájuk során nagy mértékben támaszkodnak a szakirodalmi információra. Különösen az empirikus ágazatokban a kutatók intenzíven használják a statisztikai adatokat és egyéb adatbankokat, amennyiben ezt anyagilag megengedhetik maguknak. A dokumentációs szolgáltatások felhasználóiként a társadalomtudományok kutatói más tudományterületeken dolgozókhoz hasonló magatartást tanúsítanak. A primér információkat tekintve előnyben részesítik a könyveket a folyóirat-cikkkel szemben, s nagy jelentőséget tulajdonítanak a nem tudományos jellegű dokumentumoknak, a szűk publicitású irodalomnak stb. Mivel a kutatások alapja gyakran a

dokumentumok szövege, a társadalomtudományi kutatók igen hatékony szövegelemzési módszereket fejlesztettek ki.

E. F. Reid (USA) előadásában éppen ezeket a szövegelemzési módszereket illusztrálta a társadalomtudományi információs specialisták szemszögéből. A terrorizmusra vonatkozó szakirodalom elemzésére bibliometriai és tartomelemzési eljárásokat alkalmazott. E módszerek révén azonosítani tudta a szakirodalom említett területének "magirodalmát", főbb kutatóit, koncepcióit. Az *N. Mullin*-féle elméletfejlődési modell és a szcientometriai elemzések kombinálása alapján megállapította, hogy a terrorizmus szakirodalma és kutatása egyelőre még nem felel meg teljes mértékben a döntéshozók igényeinek, s a területen dolgozó kutatók kommunikációja eltérő más társadalomtudományi területek kommunikációs típusaitól. A kombinált módszerek alkalmazását javasolta más olyan új területek szakirodalmának vizsgálatára, mint pl. a mesterséges intelligencia, a robotika és a "génmanipuláció" (genetic engineering).

II.

Eddigi gyakorlatához híven a FID Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottsága, a *FID/SD* 1984-ben is más FID rendezvényhez kapcsolódóan tartotta soros, 5. ülést. A Bizottság célja a társadalomtudományi információ és dokumentáció aktuális kérdéseinek vizsgálata, megvitatása, illetve a FID illetékes szerveinek és a FID tagországok FID Bizottságok e területekre vonatkozó javaslatainak előterjesztése volt. A vitaanyagok végleges változatait kiadványsorozatában (*FID Studies in Social Science Information and Documentation*) teszi közzé. A Bizottság részt vesz más nemzetközi szervezetekkel közösen végrehajtott projektek előkészítésében és lebonyolításában is. Tevékenységét előre meghatározott program szerint folytatja, amely programban szerepelt "Az információs piac, különös tekintettel a társadalomtudományi információra és dokumentációra" c. téma megvitatása is. Ez képezte a *FID/SD* hágai ülésének fő témáját.

A Bizottság ülésén számos országból (12) érkezett szakemberek, valamint a Társadalomtudományi Információ és Dokumentáció Európai Együttműködési Szervezete (European Co-operation in Social Science Information and Documentation), a Társadalomtudományi Információ és Dokumentáció Nemzetközi Bizottsága (International Committee for Social Science Information and Documentation) és a Könyvtári Egyesületek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) társadalomtudományi szekciója képviselői vettek részt.

Az ülést a hágai Congresgebouw-ban a Bizottság elnöke, *Földi Tamás* nyitotta meg. A tudományos ülésen az alábbi vitaanyagok megtárgyalására került sor:

J. B. Black (Kanada): Társadalomtudományi könyvtárak és dokumentációs központok az észak-amerikai piacon;

Y. Matsuda – S. Suoh (Japán): A statisztika iránti kereslet Japánban;

H. P. Hogeweg–de Haart (Hollandia): A szerzői jogi előírások hatása a tudományos információ marketingjére és terjesztésére: a legújabb szakirodalom áttekintése;

D. A. Clarke (Nagy-Britannia): Könyvtári szolgáltatások: a bevételek elméleti lehetőségei;

Hegedüs P.: A tudományos információ gazdasági elemzése: az információs piac problémái (Magyarország példája);

R. M. Mathew (India): A társadalomtudományi információ és dokumentáció marketingje: a harmadik világgal szembeni kihívások, különös tekintettel Indiára.

Ahogy az az előadásokból kitűnt, a kialakulóban levő és egyre gyorsabban fejlődő információs piac speciális dimenzióit képezik az alkalmazott technika egyes elemei (hardver, telekommunikációs eszközök), a szoftver, a számítógépes szolgáltatások, illetve a bibliográfiai és faktográfiai adatbázisok. Emellett olyan tényezők vizsgálatára is szükség van, mint pl. a tulajdonosi és felhasználói jogok, az információért való fizetés kérdése és a felhasználói kategóriák. A fenti dimenziók és tényezők együttes vizsgálata alapján az észak-amerikai információs piacon jelenleg a következő főbb trendek érzékelhetők:

- a file-okat, adattípusokat, előállítókat tekintve egyre több adatbázis kerül kereskedelmi forgalomba;
- egyre több közvetítő, illetve információkereső szolgáltatás kezd meg működését;
- növekszik a nem Észak-Amerikában készült adatbázisokhoz való hozzáférési lehetőség;
- a kutatásokat finanszírozó intézmények egyre inkább elismerik azt, hogy az információ és dokumentáció lényeges költségeleme a különböző kutatásoknak;
- a végső felhasználó mind aktívabban kapcsolódik be a speciális információs szolgáltatások és berendezések közvetlen igénybevételébe.

A felhasználói igények és az információs szolgáltatások is gyors változáson mennek keresztül, mivel terjedőben van a számítógépekkel való bánni tudás (az ún. számítógépes "írni-olvasni tudás", a "computer literacy"). Emellett azonban olyan új kérdések is felmerülnek, mint például a számítógépes adatbázisok kisépével történő "megcsapolása" ("downloading"), ami továbbgyűrűző hatásokat is okoz egyebek között a szerzői jog védelme terén. A tradicionális könyvtárak és dokumentációs központok számára e trendek érvényesülése azt jelenti, hogy amennyiben nem élnek az új technika által adott, s egyre növekvő lehetőségekkel, előbb-utóbb feleslegessé válhatnak. A könyvtárak előtt álló fő feladat tehát ma a gyakorlatilag korlátlan technikai lehetőségek kreatív hasznosítása.

A japán társadalomtudományi információs és dokumentációs piac speciális szegmentumát vizsgálta a vitaanyag. Mint a világ sok más országában, a számítógépek gyors terjedése Japánban is drasztikusan megváltoztatta a statisztikai információk felhasználását. E változás egyik fontos összetevője az ún. online adatbázisok interaktív használata.

Az egyes felhasználói csoportok vagy kategóriák sajátos módon használják fel a statisztikai információkat: így például a japán magánvállalatok – a felmérések szerint – elsősorban az idősoros bontású, havi adatokat, elemzéseket veszik igénybe, az elméleti szakemberek ugyanakkor az ún. strukturált adatok iránt érdeklődnek jobban. Az eltérő igények kielégítésére elengedhetetlenül szükséges a statisztikai áttekintések, jelentések és elemzések számítógépes bibliográfiai adatbázisának megteremtése. Az alapvető fontosságú statisztikai adatokat ugyanakkor faktográfiai adatbázis keretében kell a felhasználók rendelkezésére bocsátani. Bár a statisztikai jelentések adatbázisának gépi változata várhatóan a közeli jövőben nyilvános használatba kerül, egyelőre bizonytalan az, hogy a különböző

minisztériumok, főhatóságok és szakosított intézmények saját számítógépes adatbázisainak nyilvános igénybevételére sor kerülhet-e vagy sem.

Tekintettel arra, hogy ma az információt egyre inkább olyan árunak tekintik, amelynek egyáltalán nem elhanyagolható a gazdasági jelentősége, az információ felhasználását az információ "tulajdonosai" különböző eszközök révén megpróbálják szabályozni. A szerzői jog (copyright) előírásai rendkívül jelentősek a társadalomtudományi információ szempontjából, mivel az információ árára és hozzáférhetőségére komoly befolyást gyakorolnak. A szakirodalom megállapításai szerint az egyes országok szerzői joggal kapcsolatos intézkedései egyre inkább megszorítják a liberális fénymásolási és jogdíjfizetési szokásokat és előírásokat, aminek következtében a könyvtárak költségei és adminisztratív jellegű ráfordításai megnövekszenek. Úgy tűnik, hogy az információ tulajdona, piacra dobása, transzferálása és felhasználása mindinkább a jogi és a műszaki feltételektől függ a közeli jövőben. Nyilvánvalóan a kiadók és a szerzők, valamint a könyvtárosok és a végső felhasználók álláspontja a szerzői jogok kérdésében eléggé eltérő. A vitás kérdéseket tovább bonyolítják a számítógépes adatbázisokkal kapcsolatos jogvédelmi előírások hiányosságai (vö. downloading) is. Emellett megállapítható, hogy a jelenleg érvényben levő, illetve tervezett jogi intézkedések főként az elmúlt időszak információs környezetét veszik figyelembe, azaz az információs piacra döntő befolyást gyakorló technikai változásokkal nem, vagy csak alig számolnak. A szerzői jogok mai rendszere feltehetőleg csődöt mond a hatékony ellenőrzési módok hiányában és az információ reprodukálásának és felhasználásának bővülő lehetőségei folytán.

Számos országban vetődött és vetődik fel a könyvtári szolgáltatások díjazásának kérdése az egyre nehezedő gazdasági feltételek kialakulása következtében. Bár az információhoz való hozzáférést természetesen nem volna szabad korlátozni, jó néhány olyan lehetőség van, amely nemcsak bevételhez juttathatja a könyvtárakat, de korlátozza bizonyos szolgáltatások iránti túlkeresletet, vagy lehetővé teszi meghatározott szolgáltatások kényelmesebb, hatékonyabb vagy gyorsabb igénybevételét. A könyvtári szolgáltatások díjazási rendszerének fókuszpontjait elméletileg a könyvtárhasználat, a speciális szolgáltatások (pl. önálló kutatófülkék) igénybevétele, a szakbibliográfiák, a dokumentumszolgáltatási rendszerek és a számítógépes szolgáltatások jelentik. Egyes esetekben külön információs egységek létrehozása is kifizetődő lehet adott könyvtáron belül pl. előfizetési vagy bérleti díjak kikötése mellett.

A legtöbb országban még kevéssé érték meg a társadalmi, gazdasági és információpolitikai feltételek erre, a legtöbb esetben nem a könyvtári szolgáltatások igénybevételének korlátozása, hanem a használat mind több eszközzel való ösztönzése a cél.

Többek között az információs piac kialakulása és fejlődése is szükségessé teszi a tudományos, szakirodalmi információ gazdasági elemzését. Bár az "információs áru" speciális jellemzői megnehezítik az információ társadalmi-gazdasági értékének közvetlen meghatározását, az információ árujellegét és értékét egyre inkább közhelyként emlegeti a szakirodalom. A szocialista országokban a szakirodalmi információ gazdasági kérdéseinek vizsgálata még csak a kezdeti szakaszban tart. Az információtermelő ágazatok vagy az "információs gazdaság" létre, kiterjedésére és fejlődésére vonatkozó vizsgálatok csak elvétve születtek mindeddig ezekben az országokban. A legtöbb szocialista országban jelen-

leg kettős szerepet tölt be az információ: részben áruként, részben pedig ingyenes szolgáltatások tárgyaként értékelhető. A szakirodalomban található szórványos elemzések alapján (amelyek meglehetősen eltérő megközelítéseket alkalmaznak) megállapítható, hogy a jelenlegi szakaszban az információ a szocialista országokban "kvázi-áruként" fogható fel, s éppen ezért az információ piaca is "kvázi-piac". A nemzetközileg is jól ismert magyar gazdaságirányítási reform körülményei között a magyar szakirodalmi információs szektor számos sajátosságot mutat. Példaként idézhetők az információközvetítő kisvállalkozások, ill. a számítógépes információs szolgáltatásoknak a hagyományos szakirodalmi szolgáltatások díjainál jóval magasabb tarifái. Az információs szektorban természetesen célszerű elkerülni a díjak bevezetése és többszáz százalékos emelése révén bekövetkező inflációs hatást, ugyanakkor úgy tűnik, hogy a csupán állami támogatásra és ingyenes vagy csaknem ingyenes szolgáltatásokra épülő könyvtári rendszer hosszú távon nem lehet igazán hatékony.

A fejlődő országok számára a társadalomtudományi információ és dokumentáció fejlesztése rendkívül fontos az általános fejlesztési célkitűzések megvalósításában és igények kielégítésében. Számos fejlődő országban éppen ezért a fejlesztés-orientált információ külön kategóriát képez az információs rendszeren belül. A harmadik világ országainak fejlesztési információs rendszerei számos problémával, gonddal terhesek. Így például a számítógépes szakismeretek hiánya komoly gátja az ilyen típusú rendszerek kifejlesztésének és hatékony igénybevételének. A közeli jövőben mind több fejlődő országnak kell felismernie azt, hogy a fejlesztés-orientált információs rendszerekre fordított eszközök növelése elengedhetetlen.

A vitaanyagok rámutattak arra a körülményre, hogy az egyes országcsoportokban, illetve régiókban az információs piac feltételei és fejlődési üteme eltérő képet mutat. Míg a technikai lehetőségek szinte korlátlan skálája az információs ágazatok résztvevőinek szorosabb együttműködését idézte elő a fejlett országokban, addig a fejlődő országokban a lehetőségek kiaknázását alapvető erőforrások – például megfelelő szakképzettség – hiánya korlátozza. A társadalomtudományi információ és dokumentáció világméretű fejlődése szempontjából igen lényeges a nemzetközi információcseré viszonyosságának biztosítása, s ennek csak egy vonatkozása az amerikai adatbázisok európai adatbázisokkal való cseréje. A vita során felmerült az is, hogy a társadalomtudományi információ és dokumentáció szellemi terméként, igen speciális helyzetet foglal el a copyright tekintetében. (Példaként: a könyvtári információs termékek szerzői jogi védelme egyáltalán nem biztosított.)

A Bizottság ülésének másnapján került sor az adminisztratív kérdések megvitatására és a következő ülésig tartó program összeállítására. A FID/SD előző évi tevékenységére vonatkozó elnöki jelentés jóváhagyását követően az Unesco számára végzett projekt végrehajtó bizottságának elnöke tett jelentést. A projekt a társadalomtudományi információs és dokumentációs oktatási és képzési lehetőségek egész világra kiterjedő felmérését célozta. Az eredményeket az Unesco DARE adatbázisa tartalmazza majd. Az adatgyűjtés és az ellenőrzés szakasza lezárult.

A Bizottság jelenlévő tagjai egyetértettek abban, hogy továbbra is folytatni kell az ICSSD-vel és az IFLA/SS-sel közösen kiadott Liaison Bulletin megjelentetését. Folytató-

dik a Bizottság gondozásában megjelenő FID Studies in SSID sorozat kiadása is. Megjelent a 4. kötet Társadalomtudományi információs és dokumentációs hálózatok (Networks and networking in SSID) címmel. Az IFLA társadalomtudományi szekciójával közösen jelenteti meg a Bizottság a társadalomtudományi "szürke irodalomra" vonatkozó kötetét. A FID Studies in SSID 5. kötete a hágai ülésen elfogadott vitaanyagok módosított, illetve véglegesített változatait tartalmazza majd.

Az elkövetkező időszakban a FID/SD két téma vizsgálatát tűzi ki célul:

- a felhasználói esettanulmányok szerepe a társadalomtudományi információs és dokumentációs szolgáltatások létrehozásában, működtetésében és értékelésében (mikro- és makroszintű megfontolások);
- információs stratégia, információs politika, különös tekintettel a társadalomtudományi információra és dokumentációra.

A Bizottság emellett megvizsgálja annak lehetőségét, hogy bekapcsolódjon az Unesco által javasolt azon projekt végrehajtásába, amely a FID Tanácsa részéről kedvező fogadtatásban részesült, s amely a modern kommunikációs eszközök társadalmi-gazdasági hatásainak vizsgálatára irányul.

III.

Talán még a vázlatos ismertetések – amelyek természetesen a Kongresszus anyagának csupán töredékéről adnak információt – is jelzik az információtudomány fejlődésének új szakaszában megnyilvánuló hangsúlyeltolódásokat. A 80-as évek közepén mind nagyobb figyelem irányul a *felhasználó felé*. Az információ kereslete és kínálata közötti különbség mérséklése – csakúgy mint az információ "alulhasznosításának", nem kellő mértékű kiaknázásának felszámolása vagy csökkentése – megköveteli a technikai eredmények legszélesebb skálájának felhasználását és a rendszerszemléleten alapuló, tudományos (szervezési, szociológiai, közgazdasági stb.) megközelítések legszélesebb körű alkalmazását. Ahogy azt *Mihajlov* professzor kongresszusi előadásában megállapította, az információtudomány alapvető feladata ma a kutatási és termelési programok sikeres végrehajtásához szükséges információs környezet megszervezése. Az információtudomány tárgya tehát nemcsak a szükséges hardver és szoftver eszközök vizsgálata, hanem az információ olyan társadalmi jelenségként való elemzése, amely a tudomány és a termelés szervezésével szoros kapcsolatban áll. Az információtudomány így külön tudományágból átfogó tudományos programmá válik, amely a változó és fejlődő világ információs környezetének globális problémáját, illetve e probléma megoldási lehetőségeit vizsgálja. Úgy tűnik, hogy e folyamatban a FID-nek megvan a meghatározott szerepe, s nem csupán a véleménycserére vagy tapasztalatcserére lehetőséget biztosító nemzetközi fórumként. Erre utal a FID 1986-ban tartandó montreali kongresszusa is, amely a tervek szerint az információ és a technológia – transzfer összefüggéseit tárgyalja majd.

KÖNYVTÁROSOK A KÖNYVEGETÉSEK BIRODALMÁBAN

BOESE, Engelbrecht: Die Bestandspolitik der Öffentlichen Büche-
reien im Dritten Reich. (*Bibliotheksdienst*, 17.vol. 1983. 4.no. 263–
282.p.) c. művét KATSÁNYI Sándor tömörítette.

Engelbrecht Boese tanulmánya, bár egy évfordulós emlékünnap alkalmából hangzott el első ízben – a fasiszta könyvégetés 50. emléknapiján, 1983-ban az NSZK-beli Biberach-ban – korántsem alkalmi jellegű írás. A "Hogyan történt?" kérdése mellett nem kevésbé izgatja őt a "Hogyan történhetett meg?" kérdése; a címben a Harmadik Birodalom könyvtári állománypolitikájának elemzését ígéri, valójában azonban a könyvtárosok érdeklik őt, akik ezt az állománypolitikát végrehajtották. Vagy még inkább az a mechanizmus, mely a könyvtárosokkal ezt az állománypolitikát végül is elfogadtatta.

A kihívás és a védekező önáltatás reflexei. A kérdés 1933 májusában drámai volt és megkerülhetetlen: már égtek a könyvmáglyák, és a hatalomra került nemzetiszocialista párt könyvvállományuk "megtisztítását" várta el a könyvtáraktól. Mit tegyenek a könyvtárosok? "A Könyvtárosszövetség kötelessége, hogy most útmutatást adjon" – írta egy könyvtárigazgató a közhangulatot is jól tükröző magánlevelében – "csak ez által tudjuk elkerülni az ostoba egyéni akciókat." A Német Könyvtárosok Szövetsége néhány héttel a hatalomátvétel után valóban útmutatást adott: "A nemzeti forradalom világos és egyértelmű célt képes adni a művelődésnek . . . a könyvtárosok vegyenek részt az újjáépítés nagy munkájában . . . A német népkönyvtárak mindig is harcoltak a csekély értékű irodalom ellen, ezért a tisztogatásnak áldozatul eső könyvek száma általában nem lesz nagy és csak néhány részlegre fog korlátozódni . . . Őrizkedjünk, nehogy a kívülről és a saját sorainkból jövő elhamarkodott túlbuzgalom önkényesen szétzúzza azt, amit odaadó szorgalmas munkával felépítettünk."

A nyilatkozat kétélű. Egyrészt taktikusan óv a "túlbuzgalom"-tól, másrészt azonban abba az illúzióba ringat, hogy a könyvtárügyben semmi lényeges változás nem történik, sőt a régi szakmai célok megvalósítására kedvező lehetőségek nyílnak. Ha sikerül a könyvtárügynek most súrlódásmentesen alkalmazkodnia, a jövőben talán még jobb működési feltételek között folytathatjuk szakmai munkánkat – ezt sugallja a nyilatkozat. Reményt keltett, hogy az elmúlt évek visszaesései után a német közművelődési könyvtárügy végre ismét fellendül. S ennek érdekében kialakult a védekező mechanizmus: a hagyományos állománygyarapítási politikát az új hatalom számára elfogadhatónak igyekeznek beállítani.

Nem is teljesen alaptalanul. A Weimari Köztársaságban a közművelődési könyvtárak állománygyarapítását mai szemmel nézve nagyon is mereven irányították. A még beszerezhető művek "alsó határának" kérdésében két tábor vívta elszánt harcát, de a "népművelő"

alapállásban egyik volt; mindkét tábor irodalmon kívüli, közvetlen társadalmi funkciót várt az olvasástól. Az állománygyarapítási politikát irodalmon kívüli szempontok és intézkedések határozták meg. A "tisztogatás" gondolata tehát nem volt teljesen idegen. Úgy tűnt, az itt tett engedmények szelvényében a könyvtárügy megvalósíthatja régi szakmai céljait. Várakozás, opportunizmus, felsőbbsegítiszelet jellemezte e hónapokban a német könyvtárosokat, és a reménykedés, hogy a könyvtáron belül semmi sem fog megváltozni.

A fortélyos félelem és az egyén felelőssége. Pedig megváltozott. A fasiszta hatalom nem állt meg a könyvtárak kapujában. A "tisztogatási akciók" 1933 elején még helyi pártkezdemenyezések voltak, később beépültek az állami feladatok közé. Ám bárhogy "bürokratizálódott" ez a tevékenység, sosem vált teljesen mechanikusan végrehajthatóvá. A határvonalat sohasem vonták meg egyértelműen; a köztudottan tiltott és a köztudottan pártfogolt irodalom között mindig maradt egy bizonytalan zóna: a "nem kívánatos" irodalom. Ennek megítélését és eltávolítását a hatalmi szervek a könyvtárosokra bízták.

Sok könyvtáros kérte, hogy a párt- vagy államszervek adjanak ki egyértelmű irányelveket, konkrét listákat, melyekhez tartani tudják magukat. Az ilyen intézkedések megszabadították volna a könyvtárosokat a nehéz és kínos egyéni döntésektől, felmentették volna az egyént a lelkiismeretfurdalástól, e listák lehetővé tették volna a könyvtárosok visszavonulását a könyvtári üzem politikamentes területére. A hatalom azonban nem mondott le arról a többletről, amit számára a könyvtárosok öncenzúrája jelentett.

Az egyén mozgásteré. A könyvtáros nem szabadulhatott meg tehát az egyéni felelősség terhétől; de volt-e reális esélye valamilyen állománymentésnek? – Az ismertetett tanulmány szerzője érdekes tényezőt mutat ki: a könyvtárosokra nehezedő hatalom a fasiszmus éveiben nem volt teljesen monolitikus: a közvetlenül irányító államapparátus és a pártapparátus képviselői között nem ritkán személyi ellentétek feszültek, ami a jól tájékozott könyvtárigazgatók részére némi manőverezési lehetőséget biztosított. Ezt használta ki a duisburgi könyvtár vezetője, *Sallenthien*, aki a városi hatóságok engedélyével a kivonandó anyagot csak elkülönítette. (Ezt a gyakorlatot később sose engedték meg.) Hamburgban sikerült *Joerden*-nek az angol és az észak-amerikai állományt egy ideig megőrizni. A német, sőt az egyetemes könyvtárügy klasszikus alakja, *Walter Hofmann* a lipcsei hatóságoknál a könyvkivonás enyhe formáját tudta kijárni.

A felsoroltak azonban kivételek. Az átlagos könyvtárosnak nem volt meg a manőverezéshez szükséges áttekintése. Az elért eredmények is csak átmenetiek voltak: később *Hofmann*nak is meg kellett érnie féltett könyveinek kivonását a lipcsei könyvtárból.

A könyvtári centralizálás színe és visszája. "Újra és újra végiggondolva a dolgokat arra a meggyőződésre jutottam, hogy az áldozat, amit könyvtárainkban meg kell hoznunk, kevesebbet nyom a latba, mint az, amit megnyerhet a könyvtárügy, ha elfogadjuk az állam által most elének tárt feladatokat" – írta 1933 májusában *Kurd Schütz*, a thüringiai módszertani tanácsadó vezetője, később brémai könyvtárigazgató. "Ami megnyerhet a könyvtárügy", aminek a megteremtésére, a könyvtárosok ígéretet kaptak: a közművelődési hálózat maradéktalan kiépítése, a könyvtárak centralizált módszertani irányítása, s ezzel a német könyvtárosok több évtizedes vágyalmának megvalósítása.

A hálózat valóban kiépült. A községi és a kisvárosi könyvtárak a tanácsadó központokhoz (*Beratungsstelle*) tartoztak, ezeket a tartományi központ fogta össze, emezeket

pedig a művelődési minisztérium irányítása alatt álló birodalmi könyvtári tanácsadó központ. A hálózat kiépült tehát, tevékenysége azonban egyetlen területre korlátozódott: az állományépítés politikai ellenőrzésére. Az alapító dokumentum mondata nem maradt frázis: "A tanácsadó központok feladata annak biztosítása, hogy a könyvtárak a nemzeti-szocializmus szellemében dolgozzanak."

A tevékenység kizárólag az állomány ellenőrzésére, a könyvkivonások végrehajtására és az új beszerzések engedélyezésére irányult. A központosítás felemás volt: a könyvtárak fenntartási költségei továbbra is az anyagi gondokkal küzdő helyi tanácsokat terheltek, akik ezt a feladatot fölösleges nyűgnek érezték. Ellentmondás feszült egyrészt a könyvtárak helyi fenntartása, másrészt az állománygyarapítás központi engedélyeztetése között.

Minél kisebb volt egy könyvtár, annál kisebb volt vezetőjének szabad mozgástere. 1937 után már központi típuscsomagokat küldtek szét, a szabadság minden mozgástere megszűnt. Rövidesen felszámolták, illetve kizárólag a hiteletre korlátozták a korábban nem elhanyagolható szerepet játszó katolikus népkönyvtárakat is.

Törzsanyagállomány a Harmadik Birodalomban. "A tisztogatásnál fontosabb és nehezebb feladat a törzsállomány megteremtése a német vér és szellem legmélyebb forrásaiból" – írta a Könyvtárosok Szövetségének már idézett nyilatkozata. Csakhogy a "törzsállomány" körül mindvégig bajok voltak: a "vér és szellem" féle frázisok nem adtak a könyvtárosoknak konkrét támpontokat, és a fasizmus soha nem dolgozott ki pontos irodalomelméletet. Valójában értékszemponatok nem is működtek, csak szeszélyesen változó napi politikai utasítások. A Rőhm-puccs után ki kellett vonni a teljes SA irodalmat, majd a "bolsevista" irodalmat, a Hitler–Sztálin szerződés után az "antibolsevista" irodalmat, végül az egész orosz irodalmat.

A nagyobb könyvtárak ajánló katalógusaikon keresztül tárták fel "a népi és állami nevelés céljaira megfelelő törzsállományt". Az ajánló katalógus volt a kor uralkodó könyvtári műfaja. Egy példa a szépirodalmat feltáró katalógus fejezeteire (Drezdai Városi Könyvtár, 1940): "Világháború, bajtársiasság. – Nép a nyomorban. – A párt harca és győzelme. – Németek az országhatár előtt és a kolóniákban. – Rokonnépek, idegen népek német elbeszélők tükrében."

A "nevelési céllal" összeállított régi népkönyvtári törzsállomány eszménye és gyakorlata torzul el végtelenesen ezekben a jegyzékekben. Pedig nyílt volna némi mozgástér a könyvtárosoknak. A könyvesboltok a klasszikusokon keresztül olyan irodalmat tudtak nyújtani vevőiknek, mely segíthetett a Harmadik Birodalom valóságát felmérni, a tiszta szórakoztató irodalommal pedig alkalmi elmenekülésre adtak lehetőséget, s ez sem volt kevés. A közművelődési könyvtárakból, melyek egyoldalúan megfogalmazott nevelési célok szolgálatában álltak, ezek a művek hiányoztak. A tudatos olvasó a könyvesboltokat látogatta.

Summa: Könyvtárosnemzedék a mérlegen. A könyvtárosok szerepét a düsseldorfi polgármester személyében úgy foglalta össze a fasiszta hatalom: "Nemzetiszocialista szívüket csak a hatalom átvétele után tárták föl. Amíg nem dőlt el a hatalomért folyó harc, nem voltak jelen." A cinikusan bizalmatlan jellemzés nem alaptalan. A fasiszta államnak nagy tömegben kellett olyan könyvtárosokkal együtt dolgoznia, akik a hatalom-

átvétel után beilleszkedtek a rendszerbe, ezért a könyvtárügy vezetésében meglepően széles körű volt a személyi folyamatosság. Ehhez járult, hogy a Művelődési Minisztérium hangsúlyozottan szakmai orientációt és hivatalnoki mentalitást képviselt, s ezzel biztosítékot nyújtott a kezdetben aggódó könyvtárosoknak arra, hogy munkájukat szakmailag a hagyományos módon folytathatják. A "tisztogatás"-tól eltekintve ez lényegileg így is történt. A fasizmus nem dolgozott ki új könyvtárügyet, ehhez sem koncepciója nem volt, sem ambíciója.

A könyvtári formák megőrzése mellett azonban a tevékenység tartalma homlok-egyenest megváltozott. Nem az a megdöbbentő, hogy a könyvtárosok nagy többsége opportunistán beilleszkedett, hanem az, ahogyan magukat illúziókba ringatták; elhitették önmagukkal, hogy a régi könyvtáraikban régi módon dolgoznak, s nem vették észre, hogy a nagy propagandagépezet kicsiny kerekeivé váltak – állapítja meg a dolgozat szerzője.

A NÁCI KÖNYVÉGETÉS (1933. május 10.) 50. évfordulójáról az NSZK legtöbb könyvtára megemlékezett – kiállítás, előadássorozat, egyéb rendezvények formájában.

Buch und Bibliothek. 1983. 5.no.

AZ IFLA VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁNAK NYILATKOZATA kapcsolatáról az Unescóval. Az IFLA Végrehajtó Bizottsága az 1984. április 5–6-i ülésén foglalkozott az Unescóhoz fűződő folyamatos munkakapcsolatával, valamint az Unescónak és programjainak pozitív hatásával arra a munkára, amelyet az IFLA a könyvtári tevékenység előmozdítása érdekében világszerte kifejt. Ez a szoros együttműködés az IFLA hatósugarát nagymértékben megnövelte az utóbbi évek során. Ezért az IFLÁt aggasztja az a tény, hogy néhány ország az Unescóból való kilépését fontolgatja, ami az Unesco szakmai és pénzügyi alapjainak meggyengüléséhez vezet. Ezeknek az országoknak a kilépése következtében nemcsak magára az Unescóra lesz kihatással, de elkerülhetetlenül azoknak a szervezeteknek a szakmai tevékenységére is, amelyeket az Unesco jelenleg támogat. Ezért az IFLA Végrehajtó Bizottsága kifejezi abbeli reményét, lehetséges megoldást találni, hogy az Unesco folytathassa fontos feladatának teljesítését szoros együttműködésben más nemzetközi, kormányzati és nem-kormányzati szervezetekkel ugyanúgy, mint tag-országaival.

IFLA Journal. 1984. 3.no.

Könyvtári Figyelő 31(1985)1

A KÖNYVTÁROSOK SZEREPE A KINEVEZÉSI DÖNTÉSEKHEZ IGÉNYELT ADATOK SZOLGÁLTATÁSÁNÁL

RICE, Barbara – STANKUS, Tony: Publication quality indicators for tenure of promotion decisions: what can the librarian ethically report? (*College and Research libraries*. 1983. 44.volt. 2.no. 173–177.p.) c. tanulmány alapján ZOLTÁN Imre tömörítése.

Az egyetemi tanszékek mind fokozottabban támaszkodnak azokra a lehetőségekre, amelyeket a különféle hivatkozási indexek – elsősorban az SCI (Science Citation Index), az SSCI (Social Sciences Citation Index – társadalomtudományi hivatkozási index) és az Arts et Humanities Citation Index (művészetek és humaniorák hivatkozásainak indexe) kínálnak az igénylőnek. Felhasználják ezeket az indexeket többek között egy adott szerző publikációs jegyzékének összeállításához, egyes kutatási témák központjainak meghatározásához, felsőoktatási részlegek összehasonlító értékeléséhez, és igen gyakran egyetemi oktatói kinevezések, véglegesítések, illetve előléptetések eldöntésében. S bár ez utóbbi szerepre megkérdőjelezhető a hivatkozásokra való túlzott támaszkodás, mégis tény, hogy a jelöltek minősítésénél, értékelésénél ez idő szerint ezeknek a mutatóknak kiemelt fontosságot tulajdonítanak.

A hivatkozási adatok online hozzáférhetőségének anomáliáit kívánjuk az alábbiakban megvitatni, és egyszersmind néhány gyakorlati javaslatot adni a könyvtárosoknak, hogy miként készítsék elő, értelmezzék és szolgáltatassák a keresési eredményeket, magyaráran milyen szempontokra kell kitérni az összefoglaló jelentésben, hogy abból lehetőleg hű kép rajzolódjon ki a jelölt tudományos munkássága megítélhetőségéről.

Online hivatkozaskeresés és könyvtárosi felelősség

Még nemrégiben az volt a gyakorlat, hogy az igénylő (vezető) a megfelelő hivatkozási indexből manuális kereséssel megtudhatta, hogy a szóban forgó szerzőt kik idézték, hivatkoztak-e rá vagy sem. Az indexekhez való online hozzáférés lehetősége óta annyiban módosult a helyzet, hogy most már elég, ha az igénylő egy referenciajegyzéket ad át az adatkereső szakembernek (a továbbiakban a keresőnek), majd visszatértekor átveheti a kész hivatkozási listát. A látszólag rutin jellegű online futtatás eredményeként nyert hivatkozási jegyzék kritikátlan továbbítása azonban egyáltalán nem mondható megnyugtató eljárásnak. Itt lép előtérbe a könyvtáros etikai felelőssége, hiszen a könyvtáros nemcsak az online keresés technikailag korrekt bonyolításáért, de az összefüggésükben vizsgált adatok "tálatásáért" is felelős.

A könyvtáros erkölcsi kötelessége ezért, felhívni a megbízó figyelmét a hivatkozási index természetére, a keresési folyamat menetére és korlátaira. Még mielőtt a munkához

látna, a kereső is köteles a kapott referencialistát megbeszélni a megbízóval, és megbizonyosodni annak teljességéről. Gyakran előfordul ugyanis, hogy az információk összegyűjtését igénylő vezető maga helyett egy egyetemi hallgatót küld a könyvtárba, hogy a jegyzéket átadja s esetleg a keresési megbeszélésen, vagy a keresésben is részt vegyen. Ezt a könyvtárosnak semmiképpen nem szabad megengednie. Az index korlátai és a keresés lehetőségei ugyanis nem elég áttekinthetőek, ezért a keresőnek nem szabad lemondania a megbízóval való közvetlen kapcsolat nyújtotta biztonságról.

A hivatkozási indexek korlátai

A hivatkozási indexek utalásaiknál csak az első szerzőt adják meg, azaz közvetlenül csak azokról a cikkekről szerezhethünk tudomást, ahol az adott jelölt az egyedüli vagy az első szerző, de mindazok a dokumentumok rejtve maradnak, ahol a nevezett jelölt másodikként vagy harmadikként működött közre.

A másik lényeges dolog, hogy ismerni kell az adott hivatkozási index hatókörét és a forrásául szolgáló szaklapok listáját. Az egyes hivatkozási indexek (SCI, SSCI stb.) általában a különböző szakterületek legsűrűbben citált újságjaira támaszkodnak, és így vannak olyan kiadványok, amelyek kimaradnak. Hogy fennáll-e ilyen körülmény, arról egyszerűen úgy bizonyosodhatunk meg, ha ellenőrizzük, vajon a szerző említette lapok szerepelnek-e az indexek forrásaiban. Ha nem, úgy a kereső köteles ezt a megbízóval közölni.

További nehézséget okozhat az is, hogy az indexek nem tudnak különbséget tenni két hasonló nevű (vezetéknevük és keresztnévük első betűje egyezik) s nagyjából egy időszakban publikáló szerző között. Ilyenkor a megbízónak kell a keresési eredményeket, a tárgyszavakat gondosan megvizsgálni és ily módon a személycserét elkerülni.

A hivatkozások összehasonlító vizsgálata

Egyes szakírók felhívják a figyelmet arra, hogy helytelen volna a különféle szakterületeken készült hivatkozások számát, mennyiségét abszolút mutatónak tekinteni és egymással egybevetni. Nemcsak azért, mert még egy adott területen belül is különbözhetnek az átlagszámok, de határozott eltérések tapasztalhatók a tudományágak között is, így pl. a matematikusok sokkal sűrűbben hivatkoznak mint a vegyészek.

Helyes következtetések levonására csak az a megbízó lesz képes, aki megismerte a szóban forgó szakterület hivatkozási gyakorlatát. Ezt elérendő, a kereső feltétlenül adja át az igénylőnek különnyomatban a Garfield-tanulmány idevágó fejezetét (Perspective on Citation Analysis of Scientists = Tudósok Hivatkozás Elemzésének Perspektívája), amiből az egyes tudományágakban kialakult normákról nyerhető tájékozódás, s megnyugatóbban mérhető fel az illető szakterületen talált pl. 0 vagy 5 vagy 500 hivatkozás valódi súlya, értéke. Az egyik felmérés az SSCI adataira építve azt állapította meg, hogy 1975-ben a vizsgált kanadai pszichológusok 40%-ára egyáltalán nem található hivatkozás, a további 60% – tehát minden 5 közül 3 – pedig kettő vagy ennél kevesebb hivatkozással szerepel; amiből az a következtetés vonható le, hogy a publikációk és hivatkozások aránytalanul nagy száma a személyek aránytalanul kis számához kapcsolódik.

Abban az esetben, ha a kérdéses jelölt szakterületére még nem alakult ki norma, úgy alábbi áthidaló eljárás követhető. A megbízó állítson össze egy felsorolást azokról a

részlegekről/intézményekről, amelyek az összehasonlítás alapjául szolgálhatnak, pl. nagyság, országos megbecsültség, diáktestület stb. tekintetében. Ezek után a megfelelő hivatkozási index ún. testületi indexe (corporate source index) alapján az intézetekben publikált tanulmányok száma kigyűjthető, amiből az egy tanszékre eső tanulmány/fő támpontul és összehasonlításul szolgáló átlagszáma megállapítható.

Mind az SCI, mind a SSCI figyelmen kívül hagyja a szakkönyvekben található utalásokat, hiszen hivatkozásaik főforrásául a folyóiratokat tekintik, amelyekben viszont legfeljebb csak magáról az új könyvről tesznek említést. Tulajdonképpen az kisebb súllyal esik latba, hogy valamely könyvet ismertettek-e vagy sem, számunkra sokkal fontosabb azt regisztrálni, hogy a könyv milyen szakmai fogadtatásban részesült. A könyvtárosnak tehát ki kell nyomoznia, meg kell ismernie azokat a forrásokat, ahol az egyes szakterületek új könyveiről beszámolók, ismertetések, kritikák, referátumok készülnek, ezeket a megbízó elé kell tárnia minden olyan esetben, amikor a jelölt életrajzában könyveket is szerepeltet.

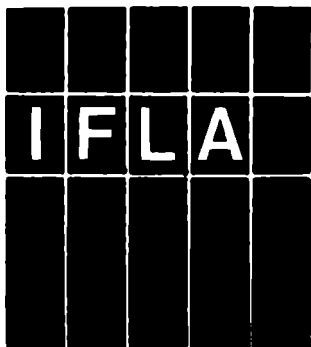
Gondolni kell arra is, hogy ha a jelölt publikációi nagyon újkeletűek, még nem is hivatkozhattak azokra, vagy csak igen ritkán. Az értékeléshez segítséget nyújthat az is, ha a könyvtáros magukról a szaklapokról, (amelyekben a jelölt publikációi napvilágot láttak) is beszerez részletesebb információkat. (Pl.: céljáról, irányáról, milyen típusú cikkeknek ad helyet, kik a szerkesztők és lektorok, milyen intézmények vannak képviselve a cikkírók között, kik az egyéni cikkírók stb.) Az egyes folyóiratok behatóbb megismerése céljából érdemes igénybe venni még a Hírlap Hivatkozási Tudósítások (Journal Citation Reports) c. kiadványt, amely tulajdonképpen az SCI és az SSCI évente egyszer megjelenő gyűjteményes melléklete, s amely az újságokat több csoportba sorolja, (így pl. a teljes hivatkozások szerint és a hatástényező alapján). Egy vonatkozó felmérés azt igazolta, hogy a kvalifikáltabb jelöltek általában a magasabb "hatásfokú" lapokban publikálnak.

A kereső köteles tájékoztatni a megbízót arról is, hogy a keresési eredmények megvitatásához és értelmezéséhez a könyvtár – az indexek használatában járatos – szakembere is rendelkezésére áll.

HELYTÖRTÉNETI VIDEOKAZETTA-GYŰJTEMÉNY létesült egy amerikai megyei könyvtárban, a környékbeli tv-adók híradóinak olyan részleteiből, amelyek a maradandó érdekességű helyi eseményeket örökítik meg.

Library Journal. 1984. március 1.

HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL*

A Végrehajtó Bizottság 1984. április 5–6-án ülésezett Hágában. Jóváhagyta a Programirányító Bizottság eddigi tevékenységét a hat magprogram előmozdítása érdekében, s örömmel állapította meg, hogy 1985 végéig biztosított az UBC és az UAP program fedezete. Meghallgatta a Szakmai Bizottság elnökének tájékoztatóját az 1986–1991-re szóló

középtávú program előkészületeiről. Úgy határozott, hogy a Canadian International Development Agency-hez (CIDA) fordul támogatásért a 6. magprogram, a harmadik világ könyvtárügyének előmozdítása ügyében. A kiadványügyek felelősenek jelentése alapján tudomásul vette, hogy az IFLA Professional Reports c. új sorozat sikeresnek bizonyult, s jóváhagyta, hogy az IFLA Journal esetlegesen új rovatot nyisson az UNESCO híreivel (minthogy az UNESCO Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration megszűnt). Elismerését fejezte ki a szocialista országok egyesületeinek anyagi támogatásukért (így az MKE-nek is a Guidelines for National Planning for the Availability of Publications c. kiadvány nyomdai munkálataiért). Megállapította, hogy az UNESCO-val kifogástalan az együttműködés, s kifejezte háláját az IFLA-nak nyújtott folyamatos, sőt növekvő anyagi támogatásért; egyben megvitatta az Ifjúság Nemzetközi Évébe (1985) és a Nemzetközi Békeévbe (1986) való bekapcsolódás módját is. Az IFLA szervezetével foglalkozó munkabizottság néhány javaslatát elfogadta, de a felépítésen alapvető változtatásokat nem kívánt eszközölni; a korszerűsítő munka folytatását azonban szükségesnek tartotta. Elégedetten állapította meg az intézményi tagok létszámának növekedését, s a tagtoborzási kampányok eredményességét. Jóváhagyta az 1984. évi költségvetést, de az 1985-re szólót még nem: ugyanis nem tisztázott még az 1985-ös tagdíjak mértéke. A Végrehajtó Bizottság azt fogja javasolni a tagoknak, hogy az alapszabályban előírányzott automatikus (az UNESCO-tagdíjakkal összhangban lévő) emelés helyett 1985-ben csak a nemzetközi inflációs rátát (7,5%) megközelítve, 5%-kal emelkedjenek a tagdíjak; ez azonban szigorú takarékoskodást tételez fel az IFLA kiadásaiban.

A Szakmai Bizottság 1984. április 2–3-án ült össze. Napirendjén a következő témák szerepeltek: a Section of Library Services to Hospital Patients and Handicapped Readers (Kórházi Ápoltak és Hátrányos Olvasók Könyvtári Szolgálatának Szekciója) nevének Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons-ra (Hátrányos Helyzetű Személyeket Szolgáló Könyvtárak Szekciója) való módosítása (így érdekkörébe vonhatja a szekció a

*Az IFLA Journal 1984. 3. száma alapján.

börtönkönyvtárakat is); az 1985-ös közgyűlést és konferenciát megelőző szeminárium (témája: a közművelődési könyvtárak szolgáltatásai érjenek el odáig, ahol az emberek élnek); az 1986-os, tokiói konferencia témájának jóváhagyása (A XXI. évszázad felé: a könyvtárügy új horizontjai); az 1986–1991-es középtávú program szerkezetének és kidolgozása menetének jóváhagyása; a különböző szervezeti egységek szakmai programjainak finanszírozása.

A Programirányító Bizottság 1984. április 4-i ülésén a magprogramokkal, az anyagi források bővítésével, s a következő időszak teendőivel foglalkozott. Különös figyelmet fordított az UBC programra, amely egyelőre továbbra is a British Library gondozásában marad, Barbara Jover irányítása mellett (címe: c/o British Library Reference Division, Great Russell Street, London WC1B 3 DG, telefon: 01–580 8996).

Az IFLA 1983. évi gazdálkodásáról a főtítkár közölt jelentést. Mivel a bevételek és kiadások felsorolása igencsak jellemző képet nyújt a működés körülményeiről, az alábbiakban teljes egészükben közöljük az adatokat.

	IFLA Főtítkárság	UBC Iroda	UAP Iroda	Összesen
	(Hft)			
Bevétel				
Tagdíjak	641 090			641 090
Általános támogatások	130 684			130 684
A Programirányító Bizottság támogatása		43 077	78 580	121 657
Külön támogatások	58 253	10 637	9 701	78 591
UNESCO szerződések és szemináriumok	90 979	8 359		99 338
Kiadványok és jogdíjak	18 629	69 356		87 985
Egyéb bevételek	64 163	4 958	1 006	70 127
	1 003 798	136 387	89 287	1 229 472
Kiadás				
Konferenciák, ülések, értekezletek	90 043	5 737	5 825	101 605
Szakmai programok	189 937		25 889	215 826
UNESCO szerződések és szemináriumok	88 573			88 573
Kiadványok	122 308	32 202		154 510
Az alkalmazottak bére	317 275	165 700	67 181	550 156
Az irodák bérleti díja	424			424
Adminisztratív kiadások	122 469	18 712	439	141 620
Egyéb kiadások	36 201			36 201
	967 230	222 351	99 334	1 288 915

Az IFLA Nemzetközi Kölcsönzési Irodája közzétette az 1982. év statisztikai adatait. A közölt adatok csak tájékoztató jellegűek, s csak bizonyos fenntartásokkal használhatók, mégis áttekintést nyújtanak e lényeges nemzetközi szolgáltatás helyzetéről, fejlődési trendjeiről. Ez annál is fontosabb, mert a műszaki fejlődés máris érezhetően befo-

lyásolja a könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatait a fejlett országokban, s ez kihatással lesz a nemzetközi kooperációra is. Sajnos, a kiküldött 100 kérdőív közül csak 48 érkezett vissza (1980-ban 53), s néhány olyan ország sem válaszolt, amelyek adatai a korábbi felmérésben szerepeltek. Sok ország nem volt képes teljes adatszolgáltatásra, mert nem állított fel nemzetközi kölcsönzési központot. Az adatok a könyvtárközi kölcsönzés növekedését mutatják: az 1980-as szinthez képest a befutott kérések száma 36%-kal nőtt. A teljesített kérések az 1980-as 72%-ról 69%-ra csökkentek, de csökkent azoknak az országoknak a száma is, amelyek 50%-nál alacsonyabb teljesítési arányt jelentettek. A kielégítetlen kérések magas száma is mutatja, mennyi teendő áll még a könyvtárosok előtt az UAP valóráváltása útján. A legtöbb kérést kapó és teljesítő országok listáját továbbra is – sorrendben – Anglia, NSZK, USA, Franciaország és a Szovjetunió vezeti.

Az IFLA szakmai egységei által kiadott híradókhöz (ld. Könyvtári Figyelő, 1984. 5.sz.) három újabb társult:

- Newsletter of the Section on Classification and Subject Cataloguing,
- AV Media in Libraries,
- Newsletter of the Section on Library Schools and other Training Aspects.

A Könyvtárelméleti és Kutatási Szekció beszámol az 1984. május 22–24-én Moszkvában tartott szemináriumáról, az Állománygyarapítási és Nemzetközi Csere Szekciója a Lenin Könyvtár gondozásában megjelent új kiadványáról (Bibliographic Index 1971–1980 on the International Exchange of Publications) ad hírt, a Katalizálási Szekció és a Sorozati Kiadványok Szekciója az ISBD(CP) kidolgozásának további menetéről értesít, a nemzeti és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásával foglalkozó kerekasztal pedig a folyamatban levő programjairól (a nemzeti és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásáról kurrens bibliográfia megjelentetése, egy broszúra összeállítása könyvtári ellátásuk megszervezéséről, egy tájékoztató kiadása a számukra beszerzendő dokumentumokról és azok forrásairól, nemzetközi irányelvek tervezetének előkészítése) tájékoztat.

A híroirat közli az IFLA három, a FID kettő és az ICA (International Council on Archives) kilenc regionális irodájának, bizottságának, illetve fiókjának nevét és címét.

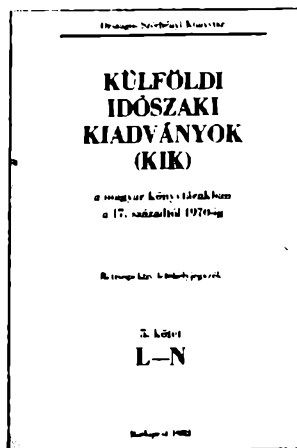
PAPP István

LEVÉLTÁRI ÉS KÉZIRATTÁRI ANYAGOT is felvesznek ezután az RILIN (Research Libraries Information Network) online használható adatbázisába. 1984. január 23-án a Yale Egyetem levéltárának egyik dokumentumára vonatkozó adatok betáplálásával indult meg ez a munka, amelynek során kialakulhatnak az országos levéltári és kéziratári adatbázis szervezésének módszerei.

Library Journal. 1984. március 15.

SZEMLE

Külföldi időszaki kiadványok (KIK) a magyar könyvtárakban a 17. századtól 1970-ig. Retrospektív lelőhelyjegyzék. 5. kötet. L–N + Kiegészítő kötet. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1982.

Széchényi Ferenc gyűjteményének darabjairól nyomtatott jegyzéket készítettett: "Lássák a nyugati műveltebb államok lakói, hogy Magyarország nem szegény a kultúremlékekben, s vére hullása mellett anyagilag is sokat áldozott a művelődés terjesztésének szolgálatában."* S elküldte a katalógust szerte az országban azoknak, akiktől a művelődés széles körű előmozdítását remélte. Széchényi tehát nemcsak a patriotika-gyűjtemény alapjait fektette le, hanem egyúttal megindította azt a kiadványsorozatot is, amelyek

egyik új darabja a *Külföldi időszaki kiadványok (KIK) a magyar könyvtárakban a 17. századtól 1970-ig* című retrospektív lelőhelyjegyzék. Ennek első két, most megjelent kötete méltán került a nélkülözhetetlen kézikönyvek polcára.

Tudjuk, hogy a már egy évszázada időszakos kiadványnak keresztelt dokumentumfajta sokáig mellőzött szerepet játszott a könyvtárak életében. Id. Szinnyi József 1862-től kezdve a Vasárnapi Újság hasábjain igyekezett ráirányítani az olvasóközönség figyelmét a folyóiratok növekvő fontosságára. Trefort Ágoston 1884-ben könyvtárnokokkal történt megbeszélés alapján állást foglalt a periodikák gondozása és rendezése, a nagyközönség számára hozzáférhetővé tétele mellett. Az azóta eltelt évszázadban a folyóiratok presztízse jócskán fölszokott, és a tudomány számos területén túl is haladta a könyveket. De a periodikumok kurrens évfolyamai iránti felfokozott érdeklődés mellett növekvő igény mutatkozik a régi évfolyamok iránt is. Ez könyvtárügyünk számára lényeges tanulsággal szolgál: az archiválni nem tudó vagy nem akaró könyvtárak működési köre behatárolódik és ez nagyobb szerepet, újabb feladatokat ró a régi anyagot őrző, nagy könyvtárakra.

Bükyné Horváth Mária vizsgálata kimutatta, hogy az 1966 és 1973 között a visszamenőleges periodikumkötetek könyvtári használata – mind a társadalom-, mind a természettudományok területén – *emelkedést* mutat.** Az OSZK központi folyóiratkatalógusától kért felvilágosítások és kölcsönzések hasonló tendenciát tükröznek. A kért folyóiratcímeknek csaknem a fele (42%) a régi anyagba tartozik. Az olvasói igények ilyen összetételét a gyakorló könyvtárosok tapasztalata szintén megerősítheti.

Mindezek fényében a régi állományok feltárása, közzététele még fontosabbnak tűnik. A KIK most megjelent első két kötetéről elmondhatjuk, hogy olyan szellemi szol-

- BÁRTFAI SZABÓ László; A Széchényi Könyvtár első katalógusa. = Magyar Könyvszemle. U.F. 34. 1927. 284. p.
- BÜKYNÉ HORVÁTH Mária; A periodikumok használatának átalakulása az Akadémiai Könyvtárban (1966, 1973, 1980). Budapest, 1983. 95–99. p.

gáltatás, amely a tájékoztatás alapvető forrása, s csak azon csodálkozhatunk, hogyan is voltunk meg eddig nélküle.

Az előzmények ismeretében sokáig hihetetlennek tűnt, hogy a hazánkban fellelhető külföldi folyóiratállomány kötet formájú katasztere valaha is megjelenik. Őszintén szólva még akkor sem reménykedtünk, amikor – tíz éve (a megjelenéshez képest hét éve) – jönni kezdtek az autopsziát igénylő zöld preprint-füzetek. De az a konok céltudatosság és rendíthetetlen munka, amit Szilvássy Zoltánné és munkatársai ebbe a nagyméretű vállalkozásba fektettek, végül is kézzelfogható közelségbe hozta e jegyzéket.

A KIK első két kötetének megjelenése sajnálatos módon nélkülözött minden nagyobb hírverést. Mégis, ez a sub rosa érkező két kötet számomra a KFKK napi, egyáltalán nem látványos szolgáltatását példázza. Másfél évtizedes olvasószolgálati tapasztalat megtanított tisztelni azt a felvilágosító munkát, amelyet – a korszerű tájékoztatás megteremtését béklyózó nehézségek ellenére – ez a részleg végzett. S emellett folyt a KIK szerkesztése: amikor könyvtárügyünk nagy alakja, *Sebestyén Géza* fölkerlte Szilvássyét a retrospektív lelőhelyjegyzék összeállítására, több százezer bejelentés cédula formában várt feldolgozásra.

Zircz Péter a KIK előszavában a magyar könyvtárak összefogásának és együttműködési készségének mond köszönetet. Mégsem ünneprontás, ha szóvá tesszük, hogy ez a készség hosszú és szívós meggyőzés, utazások, személyes rábeszélés és lankadatlan egységesítő tevékenység kiküzdött eredménye. A bejelentések címleírásainak tarkasága és az elvek nem következetes követése az egységesítést rendkívül megnehezítette. A bejelentő cédulákat vizsgálva *Futala Tibor* például kendőzetlenül "alacsony címleírási kultúráról" beszél. Ezért is helyeseljük azt az elvet, hogy a KIK-ben szereplő könyvtárak körét szűkítették. Mert bár a bejelentő könyvtárak száma 855, a garantált hozzáférhetőség elve miatt a KIK-be csak 291 könyvtár állománya került. (A kis könyvtárak értékei így sem mennek veszendőbe, mert ritka, vagy unikális anyagok esetében ezeket az ún. korlátozottan együttműködő könyvtárakat is fölvevették a jegyzékbe.) A szerkesztők viszont jogosan mellőzték azokat a könyvtárakat és intézményeket, amelyek nem őrzik meg anyagukat.

Néhány szó a KIK megszületésének előzményeiről. Egy központi címjegyzék kiadásának tervét először az MTA Könyvtártudományi Bizottsága vetette fel 1954-ben. Bár fölkerítették az OSZK-t a szerkesztésre, – miután a KC 1952-ben az OSZK gondozásába került, – célhittel hiányában az előmunkálatok elakadtak. 1957-ben operatív bizottság alakult, amely a bejelentést elrendelő jogszabály tervezetét dolgozta ki. Élénkebb tevékenység a 183/1960. (M.K. 15.) MM sz. utasítás megjelenésétől számítható, amelynek 3. pontja kötelezte a könyvtárakat külföldi folyóirataik visszamenőleges bejelentésére. A cédulák egyre gyűltek, gazdájuk azonban nem volt. 1969-ben az MTA és az OMFB karöltve anyagilag is támogatta a vállalkozást, azzal a feltétellel, hogy a kiadvány öt éven belül megjelenik. 1970-ben vált önálló osztállyá a KFKK. Bár már 240 ezer cédula állt rendelkezésre, fölbecsülhetetlen értékű gyűjtemények adatai hiányoztak. Újabb feladatként el kellett érni azt, hogy a múzeumi könyvtárak és egyéb hálózatok is küldjenek anyagukról bejelentést. Utólagos kampány indult az egyházi gyűjtemények irányába, aminek az lett az eredménye, hogy sok olyan könyvtár, amelynek eddig nyilvános hozzáférhetősége nem volt, helyet kapott a KIK-ben értékes gyűjteményével. Kiemelt jelentőségű az MTA

* FUTALA Tibor: Néhány javaslat a magyar nemzeti bibliográfia és a központi katalógusok rendszerének 1990-ig szóló továbbfejlesztésére. Az OSZK Évkönyve. 1981. (1983). 218.p.

Könyvtára Keleti Gyűjteményének szereplése a lelőhelyjegyzékben. A szerkesztési tevékenység esetenként olyan "mellékes" sikerrel is járt, hogy nem archiváló könyvtárakat beszéltek rá unikális, vagy ritka anyag megőzésére.

A folyóiratcímek leírásánál a külföldi lelőhelyjegyzékek három különböző elvet alkalmaznak; az utolsó cím alatti, a mindenkori cím szerinti és az első cím szerinti leírást. Mivel a hazai periodikumállományra általánosan jellemző a tördeltség és szórtság*, továbbá címváltozásnál könnyebb előre, mint visszafelé keresni, a KIK szerkesztői végül is az első cím szerinti fölvételnél döntöttek. Az első cím alatti, ún. tömbösített címleírás nagy előnye, hogy többszörös címváltozás esetén is azonnal áttekinthető egy periodikum élettörténete, hátránya viszont a sok utaló. (Gondoljunk csak arra, hogy a törzsanyag és a kapcsolódó címek aránya nagyjából 50–50%.) Nem alkalmaztak tömbösített leírást új számozás esetén, valamint csak kelet-adat szereplésekor.

A kötet összeállításakor a szerkesztők figyelembe vették a híres külföldi vállalkozásokat, mint például az 1955-ös BUCOP-ot, amelyben a teljes anyaggal szereplő könyvtárak mellett vannak olyanok is, amelyeknek állományát csak szelektálva vették fel. Az elsődleges minta mégis a nagy francia Catalogue Collectif des Périodiques volt (amelynek első darabja, a 4. R–Z kötet 1967-ben jelent meg).

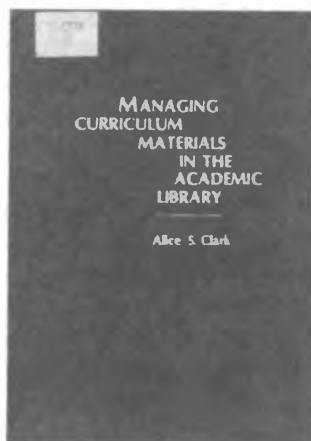
Végül néhány gondolat a KIK hasznáról. A kötet hatalmas terhet vesz le a KFKK válláról, s egyúttal rendkívül megkönnyíti a keresést; remélhetőleg a könyvtárosok élni is fognak ezzel a lehetőséggel. A könyvtárak közötti fokozottabb együttműködésre biztat, hiszen csonka állományok pótlására a könyvtárak közvetlenül egymáshoz fordulhatnak, másolatot, mikrofilmet kérhetnek.** A KIK elősegíti az egyetemes hozzáférhetőséget a múzeumi, az egyházi stb. könyvtárak állományának bevonásával. Mivel a szerkesztő gárda az egyes periodikumok élettörténetét föltárta, a kötetben szereplő címleírások hitelesek: ezekkel a könyvtárak összevethetik és kijavíthatják saját fölvételeiket. Az sem tűnik utópiának, hogy könyvtáraink duplumaikat egyenesen oda küldhetnék, ahol azok a KIK szerint hiányoznak.

Az égető raktározási gondok miatt – még a lelőhelyjegyzékben szereplő könyvtáraktól is – nehéz azt kívánni, hogy ezentúl tartózkodjanak mindenfajta selejtezési manővertől. Józanul be kell látni, hogy a körütekintő, tervszerű állományapaszttásra a jövőben is sor kerül; így viszont a KIK egyre kevésbé lesz hű tükre a tényleges állapotnak. Ezért a lelőhelyjegyzék adathűségének megőrzése érdekében, indokoltnak tartanám, ha a Szerkesztőség gondoskodnék bizonyos korrekciók közléséről a jövőben is, talán a teljes mű megjelenése utáni egyszeri vagy időközönkénti supplementum formájában.

A KIK nagy lélegzetű, 8 kötetre tervezett vállalkozás, amelynek többi kötetei előreláthatólag az évtized végéig fognak megjelenni. A vállalkozás szervesen beleillik az OSZK alapítása óta folyó magas szintű tudományos kiadói tevékenységbe, ezért is kívánjuk, hogy ez a munka folytatódjék, – s egyszer sor kerülhessen a magyar folyóiratok lelőhelyének föltérképezésére is.

BÁNHEGYI Zsolt

- Hogy milyen régi probléma ez, elég utalnunk az MTA Könyvtárának 1906-ban megjelent folyóiratjegyzékére, amelynek előszavában SZILY Kálmán a csonka folyóiratok nagy számáról panaszkodik.
- Ehhez kapcsolódik PAPP Istvánnak a közművelődési könyvtárakról írt gondolata, miszerint fiatal könyvtárainknak visszamenőleg is ki kell egészíteni állományukat. Vö. Könyvtári Figyelő, 23, 1977. 1. sz. 11. p.

CLARK, Alice S.: Managing curriculum materials in the academic library. Metuchen, London, Scarecrow, 1982. VI, 221 p.

Oktatási segédanyagok kezelése az egyetemi könyvtárban

Az amerikai pedagógusképző intézményekben az ún. "oktatási laboratóriumokban" már az 1920-as években gyűjteni kezdték az iskolai tankönyveket, szöveggyűjteményeket, tanterveket, tanmeneteket, óravázlatokat, az egyes tantárgyak oktatásához felhasználható kísérleti leírásokat, didaktikus, szemléltető témacsomagokat és egyéb kellékeket, segédeszközöket. A gyűjteményeket maguk az oktatók fejlesztették, hogy segítsék a tanárszakos hallgatókat saját oktatási-nevelési programjaik önálló megtervezésében és megismertessék velük mindazokat az eszközöket, amelyeket a jövődő pályafutásuk során munkájukban felhasználhatnak. Ezek az oktatási laboratóriumok az évtizedek során publikált és nem publikált dokumentumokat őrző gazdag könyvtárakká fejlődtek, egyszersmind műhelyekké, (ahol a hallgatók megtanulhatták, hogyan készítsenek oktatási segédleteket), valamint oktató- és gyakorlóterekké. Ahogy az ilyen oktatási segédanyagközpontok gyűjtési, tárolási és szolgáltatói funkciói bővültek, felvetődtek a gyűjtemények kezelésének, vezetésének, üzemeltetésének problémái. Mivel e központok funkciója részben egybeesett a pedagógusképző intézmények könyvtárainak funkciójával, a gyűjtemény fenntartását, működtetését egyre több helyen a könyvtárra bízták.

Alice S. Clark munkája az első kézikönyv, amely összegzi az oktatási segédanyagközpontok működtetésére vonatkozó, jórészt disszertációkban található tapasztalatokat és kutatási eredményeket azzal a szándékkal, hogy segítse a főiskolai és egyetemi könyvtárosokat a hatáskörükbe tartozó segédanyaggyűjtemények működtetésében, ugyanakkor fokozza hatékonyságukat a hagyományos könyvtári munkamódszerek alkalmazása révén.

A *segédanyagközpont mint szolgáltatóhely* című bevezető fejezet röviden áttekinti e sajátos intézmény történetét. Létrehozását az a pedagógiai-módszertani felismerés szülte, hogy a tanárszakos hallgatók képzése nem lehet teljes értékű, ha nem ismerteti meg őket minél több oktatási segédeszközzel és -anyaggal, ha nem tanítja meg őket különféle típusaik megvizsgálására, összehasonlítására, értékelésére, használatára és alkalmazására. Ennek megfelelően a központ funkciói közé tartozik 1) az oktatási segédanyagok értékelése, kiválasztása, illetve a használók segítése ebben a tevékenységben; 2) az anyagok beszerzése, illetve mások segítése kölcsönözhető vagy megvásárolható anyagok felkutatásában; 3) a segédanyagok és -eszközök katalogizálása és visszakereshetővé tétele, a hasz-

nálók megtanítása a visszakeresés módszereire; 4) a kurrens gyűjtemény elhelyezése, gondozása és megőrzése; 5) az anyagok kölcsönzése; 6) segédanyagok előállítása, illetve a központ használóinak segítése és tanítása ilyen anyagok előállításában; 7) a szolgáltatások összehangolása más intézményekével a központ használóinak jobb kiszolgálása érdekében; 8) mint információs központ hozzájárulni az oktatás fejlesztéséhez kutatási tanácsadás és konzultáció, anyagok szerkesztése és elbírálása, az állami és helyi forrásokról való tájékoztatás, valamint az oktatómunka hatékonyságát növelő készségek kibontakoztatása révén.

A tanárképző intézmények számára kiadott országos irányelvek 1957 óta előírják az "oktatási laboratóriumok" fenntartását a hallgatók számára vagy a központi könyvtárban, vagy önálló részlegként. Jelentőségüket annak köszönhetik, hogy az USA-ban az oktatási rendszer decentralizált, s az intézmények és a pedagógusok nagyfokú önállóságára épül; az egyes államok vagy kisebb közösségek legfeljebb a követelményeket írják elő, viszont a tantárgyszerkezeteket, tankönyveket, módszereket stb. széles kínálatából az egyes iskolák, illetve pedagógusok maguk választhatnak. Természetesen a szabályozás különböző mértékű: a helyi hatóságok vagy az egyes iskolák oktatási bizottságai a maguk hatáskörében kijelölhetik a használható kézikönyveket, szöveggyűjteményeket stb., másokat egyenesen tilthatnak. Nemcsak a tanárképző intézmények, hanem a területi oktatási hatóságok is fenntartanak államilag finanszírozott segédanyagközpontokat, amelyek a pedagógustovábbképzés és felnőttoktatás mellett a területi hatóságok, illetve az egyes iskolák munkájához nyújtanak segítséget; ezek a "regionális oktatási segédletértékelő központok" nagyobbak, gazdagabbak és jobban felszereltek, mint főiskolai és egyetemi megfelelőik. Mindemellett sok példa van arra is, hogy az egyetemi segédközpontok továbbképzési és területi funkciókat is vállalnak.

Az egyetemi és főiskolai segédanyagközpontok korábban sok helyen a könyvtártól függetlenül, egyes tanszékek mellett működtek. A legutóbbi évtizedben erősödött fel központosításuk és a könyvtárhoz való csatolásuk tendenciája, amely azonban számos előny (szakképzett személyzet, racionálisabb munkaszervezet, megbízhatóbb szolgáltatások) mellett bizonyos nehézségeket is támaszthat. Különösen ott, ahol a gyűjteményt kezelő könyvtárosoknak nincs pedagógiai képzettségük és gyakorlatuk, nincsenek szoros kapcsolatban a módszertant oktató tanárokkal és nem azonosulnak eléggé a használók érkeivel. Fontos az is, hogy az egyetem más érintett részlegeivel (számítógépközpont, pszichológiai kísérleti központ, videoközpont, grafikai szemléltető egység) szoros munkakapcsolatot alakítsanak ki. Az oktatási segédanyagokat – természetükből adódóan – nem lehet ugyanúgy polcokon elrendezni, mint a könyvtár monografikus állományát; e dokumentumok speciális igényeket szolgálnak és speciális törődést követelnek. A központ munkáját össze kell hangolni a könyvtár egészének és az oktatást támogató más szolgáltató egységek tevékenységével, hogy elkerüljék a párhuzamosságokat és a rivalizálást. A könyv diagramokkal szemlélteti, hogyan illeszkedhet a központ a könyvtári, illetve az egyetemi szervezet struktúrájába, elemzi a különféle megoldások előnyeit és hátrányait, valamint a segédanyagközpont vezetésével és kezelésével kapcsolatos szakmai követelményeket.

A szerző a segédanyagközpont laboratóriumi funkcióival kiemelten foglalkozik. Ezek lényege, hogy a központ "elemzi, kiértékeli, szerkeszti, módosítja az oktatási anya-

gokat, megtanítja a tanárszakos hallgatókat e feladatok elvégzésére, és segítséget nyújt ehhez”. A tanárok azokat a módszereket részesítik előnyben, amelyek leginkább megfelelnek egyéni készségeiknek, hajlamaiknak; a módszerek és eszközök bő választékával való megismerkedés – ellensúlyozva ezt a beszűkítő tendenciát – jobb ötletekhez, hatékonyabb pedagógiai eljárásokhoz vezet, feltárja a különböző tantárgyak között az érintkezési pontokat, kialakítja azt a készséget, hogy a hallgatók az egyes tárgyak tanítását az oktatási folyamat egészébe ágyazzák. A laboratóriumi funkciót elsősorban a tanmenetek, óravázlatok, tantervek, témaegységek (valamely tantárgy összefüggő ismerettömbje), módszertani szakkalauzok, valamint a szemléltető eszközök egész sora segíti; a kézikönyv részletesen elemzi a felhasználásukra vonatkozó ismereteket. Külön szól a testi fogyatékosok oktatását megkönnyítő segédanyagok és eszközök használatáról.

A kézikönyv egyik fejezete a kielégítendő szükségletek fényében tárgyalja az ideális központ fizikai adottságait az építészeti kívánalmaktól kezdve a belső berendezésig és az üzemeltetés megszervezéséig. Számos olyan megfontolásra irányítja rá a figyelmet, amely a hagyományos könyvtár építése, berendezése kapcsán nem vetődik fel.

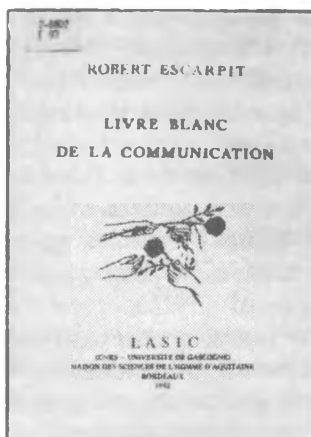
Az utolsó négy fejezet a könyvtári funkciók logikai sorrendjében tárgyalja a gyűjteményfejlesztésre, a beszerzésre, az állomány megszervezésére és a szolgáltatásokra vonatkozó legfontosabb tudnivalókat. Rögzíti a válogatás legfontosabb kritériumait.

A segédanyagtár különleges katalogizálási és tárolási nehézségeket támaszt. Legtöbb helyen a Dewey-féle osztályozás vagy a Library of Congress tárgyszórendszer egyszerűsített, különféleképpen módosított változatait alkalmazzák. Nem praktikus, ha a felosztás túlságosan részletező; fontosabb, hogy nagyobb tárgykörök egy helyre kerüljenek. Sok helyütt bevált az azonos témára vonatkozó, különböző típusú segédletek egymás mellett tartása. (A katalógusban ezeket mindenképpen célszerű összehozni.) A raktározásnak lehetővé kell tennie a szabad böngészést.

A szolgáltatásokat – vagy húsz fajta tevékenységet – a szerző a kölcsönzéssel, a tájékoztatással és a propagandával összefüggő teendők szerint csoportosítja, és ebben a fejezetben is megkülönböztetett figyelmet szentel a könyvtári munkától eltérő vonásokra illetve a könyvtári megoldásoknak a segédanyagközpont sajátosságaihoz való adaptálására. Kellő teret szentel az audiovizuális eszközök használatával járó különleges kérdéseknek valamint a szolgáltatások kiértékelésének, a használatról való visszacsatolások elemzésének is.

A kézikönyv, amelyet a segédanyagközpont üzemeltetésének, tevékenységének szabályozását, az igények feltérképezését szolgáló űrlapok és tesztlapok mintái egészítenek ki, az USA-ban úttörő jellegű és hízagpótló vállalkozás. A magyar olvasó szempontjából is lényegesen több, mint pusztá betekintés a saját hagyományainktól eltérő, számunkra kissé furcsának tűnő egyetemi-főiskolai gyűjteménytípus életébe: oktatási rendszerünk korszerűsítésével párhuzamosan egyre több hazai könyvtárunk, forrásközpontunk stb. találja magát hasonló feladatok előtt, s ezek számára konkrét haszonnal is járnak a kötetben kitűnően összefoglalt tapasztalatok és ismeretek.

CSAPÓ Edit

ESCARPIT, Robert: Livre blanc de la communication. Bordeaux, LASIC, Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, 1982. 74 p.

A kommunikáció helyzete Franciaországban

Abból kiindulva, hogy a felügyeletünk alól kiszabadult kommunikáció társadalmi katasztrófát eredményezhet, a szerző – mint az előszóban írja – könyvével szeretne hozzájárulni egy ilyen katasztrófa elkerüléséhez. Ehhez – vélekedik – idejében hozott intézkedésekre van szükség és "... ezen intézkedések között van egy fontos és sürgős, amely nemcsak a tudományt, a művészetet, az irodalmat, a társadalmi, gazdasági és intellektuális fejlődést befolyásolja-szabályozza, hanem a demokrácia szabad gyakorlását is: ez pedig valamilyen kommunikációpolitika kimunkálása és a gyakorlatba való bevezetése."

R. Escarpit a fenti cél érdekében – egy előzetes elméleti bevezető után – a kommunikáció jelenlegi franciaországi helyzetét veszi szemügyre, mégpedig erősen bíráló szemmel. Felvázolt helyzetképe azonban nem csupán a diagnózisra, a betegség mibenlétének felfedezésére korlátozódik, hanem orvosságokat is ajánl: javaslatai egy átfogóbb, demokratikusabb francia kommunikációpolitika kialakítását célozzák.

Az *Előzetes elméleti megjegyzések* c. első fejezet négy "megjegyzést" tartalmaz:

- megkülönbözteti a kommunikáció módjait (reprodukció és terjesztés, összejövétel, valamint elektronikus vagy rádióelektronikus hálózat útján történő kommunikáció);
- megállapítja, hogy mindenfajta kommunikáció valamilyen *információ*, azaz eredeti emberi szellemi termék előállításával, rögzítésével, kezelésével és átadásával jár, és a kommunikációs technológiának szolgálnia, nem pedig befolyásolnia kell ezt az információt;
- a *demokratikus kommunikáció* a kommunikációs rendszerekkel szemben két követelményt támaszt: szabad és produktív információáramlást az egyének között, és maximális interaktivitást;
- a kommunikáció különféle formái kiegészítik egymást.

A *Franciaországi helyzet* című következő fejezet a kommunikációhoz kapcsolódó technológiai és kulturális termékeket, a francia nyelv szerepét és az ún. "párizsi jelenséget" vizsgálja. A francia kommunikációs technológiáról azt tudhatjuk meg, hogy ez a világon az egyik legfejlettebb, de ugyanakkor az egyik legrosszabbul kihasznált techno-

lógia, ami egy következetes és összehangolt politika következményeként kialakított közép- és hosszú távú tervezés hiányával magyarázható.

Ami a kulturális produktumokat illeti, ezek jó minőségűek, de mennyiségük és szét-sugárzásuk, terjesztésük nem megfelelő. A francia kultúrtermékeknek még mindig jó "nevük" van a világban, de ez a presztízs más országok eredeti termékeinek "köszönhetően" egyre halványodik. E negatív jelenség okát a szerző a francia nyelv jelentőségének fokozatos csökkenésében és abban látja, hogy a francia kommunikációs rendszer Párizsra és környékére koncentrálódik, és az ország többi részében rejlő erőforrások kihasználatlanul maradnak.

A francia nyelv visszaesése földrajzi, társadalmi, nyelvészeti, politikai és kulturális okokkal magyarázható; védelmében a szerző – többek között – szorgalmazza a francia nyelvű kulturális termékek gazdagítását, más nyelvek befogadását és a franciával együtt való "élni hagyását", továbbá koordinált francia nyelvi oktatási és fordítási politikát javasol.

Az ún. "párizsi jelenség" negatív jellemzői összességükben az *információ csökkenéséhez* vezetnek, amit egyrészt Párizs monopolhelyezete, másrészt belső kommunikációs struktúrája okoz. Orvossággént itt a következő intézkedések jöhetnének számításba:

- Párizs vidéki információs partnerei közlekedési költségeinek megkönnyítése (egy párizsi találkozón való részvétel egy párizsinak két metrójegybe, egy vidékinek pedig 1500–2500 frankba is kerülhet);
- a vidéki információelőállítási lehetőségek maximális kihasználása, pl. berendezés- illetve személyzet-dotáció formájában;
- az információk tárolási és hozzáférési helyeinek vidékre való kiterjesztése (mikro-filmezés, online hozzáférés);
- az országos információs döntések, tanulmányok, jelentések stb. elkészítésében párizsi és vidéki szakemberek egyaránt vegyenek részt.

A harmadik fejezet címe: *A könyv*. Ezen átfogó címszó alatt a szerző a franciaországi könyvellátás, -előállítás, -kiadás és -terjesztés, valamint a könyvtárak és az olvasáspolitikák kérdéseivel foglalkozik.

A *könyvellátás* (megjelenés) terén Franciaország a többi nagy "könyvtermelő" országhoz képest meglehetősen elmaradott. A 70-es évek végén évi 30 ezer kötettel messze lemarad a Szovjetunió és az USA mögött, de az NSZK, Japán és Nagy-Britannia is megelőzi. Mindez azonban nem vonatkozik a gyermek- és ifjúsági könyvekre, ahol világegyetem első. A legelhanyagoltabb a tudományos-műszaki könyvek területe, és különösen szomorú, hogy az egyetemeken felhalmozódó értékek a doktori disszertációk – kevés kivétellel – kiadatlanul maradnak.

A *könyvek előállítása* terén az az ellentmondásos helyzet alakult ki, hogy bár Franciaország a modern technológiák, pl. a fényszedés vagy a számítástechnikával kombinált lézeres nyomtatás vonatkozásában egyáltalán nem maradt le, mindazonáltal a hagyományos nyomtatás rentábilisabbnak bizonyult, és abszurd dolog lenne csak a modernizálás kedvéért lemondani róla. Az új technológiákat leginkább a kicsiben való előállítás terén lenne érdemes hasznosítani, de sajnos itt sem használják őket. Sok vállalat, egyetem, kutatóintézet ugyanis jó minőségű, termékek előállítására alkalmas nyomdai berendezé-

sekkel van ellátva, és a nagyobb költségek, az alacsony kihasználtság ellenére ezeket részesítik előnyben.

A francia *könyvkiadás* szerkezete az amerikai mintát követi: a kiadás néhány, gyakran külföldi tőkével működő nagyvállalatra koncentrálódik. A különbség az, hogy míg az USA-ban a nagyvállalatok a kisebb, különösen az egyetemi kiadókat is "élni hagyják", addig Franciaországban – főként a "párizsi jelenség" miatt, – a "nagyok" után hatalmas űr következik. Márpedig a nagy kiadók a sztereotípiákat szorgalmazzák, és nem törődnek a kisebb, de speciálisabb igényű olvasóközönsséggel. Ebből következik: kiemelt fontosságú feladat a kisebb kiadók állami támogatása.

A *könyvterjesztés* fő pilléreit a nagy könyvterjesztő vállalatok, a kis és közepes könyvkereskedők, valamint a városi és vidéki ún. "kis eladási pontok" hálózatai alkotják. Az elsődendő cél az, hogy ez utóbbiakat – a könnyebben megvalósítható visszacsatolás végett – ne a nehezebb nagy hálózatok, hanem a kis- és középterjesztők lássák el. A könyvkereskedők feladata nem merülhet ki a könyvek eladásában, hanem különféle szolgáltatásokat is kell nyújtaniuk (tanácsadás, egyesületek, egyetemek meghívásainak teljesítése stb.), amelyeket a könyvek eladási árából kell fedezniük. E szolgáltatásokra általában az eladási ár 25–30%-át fordítják; ahhoz, hogy ezt a terhet a kis- és közepes terjesztők is viselni tudják, támogatásukat célzó reformokra van szükség.

A *könyvtárak* helyzetét a szerző igen sötéten látja: "Könyvtári szempontból Franciaország 'alulfejlett' ország, amelyet a legtöbb fejlett, sőt néhány fejlődő ország is megelőz."

Az *országos könyvtárakkal* kapcsolatban a legnagyobb probléma olyan – online keresésre épülő – reprográfiai, illetve mikrofilm-szolgálat hiánya, amely segítségével a dokumentumok az egész ország területén – elfogadható áron – hozzáférhetőek. Ahhoz, hogy egy működőképes és valóban országos könyvtári-dokumentációs hálózat jöjjön létre, legalább 5 vidéki könyvtárnak kellene nemzeti könyvtár státust kapnia, azaz kötelese példányokban részesülnie.

Az *egyetemi könyvtárak* erőforrásait jelentős mértékben növelni kell, főként az állományok számítógépes kezelésével, valamint az egyetem területén és a diákok otthonokban megvalósítandó kölcsönzési állomások létesítésével. Kíváncsú továbbá, hogy az egyetemi könyvtárak egy országos hálózat részei legyenek a katalogizálás, a tájékoztatás és az adatbázisokkal való kapcsolat tekintetében.

A *nyilvános kölcsönző könyvtárakhoz* tartoznak a központi közművelődési könyvtárak, egyes vállalati könyvtárak és a városi könyvtárak. Ezek nagy része nem felel meg a szükségleteknek, és vezetésük is gyenge. Egyaránt szükség van az ellátás decentralizálására és arra, hogy a központi közművelődési könyvtárak hatékony tanácsadói, állománygyarapítási segítséget nyújtsanak a helyi, városi könyvtáraknak. Emellett igen fontos feladat, hogy minden közművelődési könyvtár kulturális központként is működjék.

A *Tudományos és műszaki információ* c. fejezet mindenekelőtt megkülönbözteti és jellemzi azokat a dimenzió-kategóriákat, amelyeken belül a tudományos műszaki információ terjed; így csoport-, szakmai, tudományos közösségi, politikai és "nagyközönségi" dimenziókról beszél. Igen fontosnak ítéli a tudományos-műszaki információnak a laikus nagyközönség körében való népszerűsítését, s leszögezi, hogy mindenfajta népszerűsítés-

nek a tudomány és technika *demisztifikálásával* kell kezdődnie, amit csak az *új tudomány-kultúra* létrehozásával lehet elérni. E kultúrának elsősorban *demokratikusnak* kell lennie, azért, hogy minden egyén mind testi, mind szellemi maximális kontroll-lehetőséget nyerjen. E kontroll a mai technikai fejlettség mellett *nem valósítható meg minimális matematikai, logikai és fizikai ismeretek nélkül*. Mentalitásbeli reformokra is szükség van: fel kell adni azt az álláspontot, hogy valamilyen ismeretet csak akkor "birtokolhatunk", ha annak származását, a hozzá vezető logikai láncolatot is értjük, ismerjük. Ez persze nem azt jelenti, hogy a zsebszámológép felment a szorzótábla ismeretétől, de azt igen, hogy az új tudománykultúra a létrehozását lehetővé tevő intellektuális eszközök létezésének és használati módjának, fogalmi rendszerének és nyelvezetének, nem pedig elméletének ismeretét tételezi fel.

A *tudományos-műszaki kiadványok* franciaországi helyzete bemutatásának bevezetéseképpen Escarpit azon véleményének ad hangot, hogy ezek szerzőinek, a kutatóknak, szakembereknek nagy része "Midas király borbélya komplexusban" szenved, azaz ellenállhatatlan vágyat érez arra, hogy mindent elmondjon, amit tud, még akkor is, ha ez semmiféle kiúthoz, megoldáshoz nem vezet, csak a használatlan könyvtári állományok és bibliográfiák terjedelmét szaporítja. E "komplexust" az USA-ból származó "publikálj, vagy pusztulj" tendencia súlyosbítja, vagyis az, hogy a kutatókat a publikációk száma szerint ítélik meg.

A *Sajtó, rádió, televízió* című utolsó fejezet, mielőtt egyenként sorra venné e három fő tömegkommunikációs eszköz helyzetét, először összefüggésükben tárgyalja őket, funkciójuk és az államapparátusban elfoglalt pozíciójuk optimális kialakításának feltételeit-lehetőségeit kutatva. Az utóbbival kapcsolatban érdekes ellentmondásra hívja fel a figyelmet: ha egy kormány kisajátítja a tömegkommunikációs eszközök monopóliumát, igazgatóik kinevezési jogát, beleavatkozik irányítási rendszerükbe, ez semmiképpen sem tekinthető demokratikus lépésnek; ugyanakkor Franciaországban a rádió, majd később a televízió államosítását demokratikus intézkedésnek könyvelték el, amelyet a baloldal már régóta követelt. A szerző szerint mindhárom tömegkommunikációs eszköz elsőrendű feadata a *közszolgálat*, a lakosság szolgálata, és ehhez egy demokratikus államban mindenkinek egyenlő lehetőséget kell biztosítani. E cél elérésének *nem az államosítás* a feltétele, hanem az említett eszközök összhangja és együttműködése, ami egy olyan Országos Audióvizuális Tanács létrehozását jelentené, amely nemcsak a rádióra és a tv-re korlátozza a tevékenységét, hanem a sajtót is kézben tartja, továbbá egy olyan Országos Kommunikációs Tanácsét, amely regionális kommunikációs tanácsokkal áll kapcsolatban, illetve működik együtt.

E fejezet tárgyalja a *telematika* problémáit is. A francia *télématique* szó az *informatique* (számítástechnika) és a *télécommunication* (távközlés) szavak összevonásából keletkezett. E technológia eredményei hatalmas lehetőségekkel bíztatnak, bár a közhasználat tekintetében nem meggyőzőek.

Végezetül álljon itt néhány gondolat a könyv *Összefoglalásából*. A francia demokrácia centralizmusból született; a legfontosabb feladat most az, hogy vállalva érettségét, a pluralizmus korszakába lépjen. Pluralizmus pedig nem létezik kommunikáció nélkül, és kommunikáció nem létezik az egyén és a kis közösség tájékoztatása nélkül.

NOVÁK István

Ára: 30,— Ft